

CENTRE OF SOCIAL DEVELOPMENT AND INNOVATIONS
TERNOPIL VOLODYMYR HNATYUK
NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY
EAST ABERDEEN EDUCATIONAL RESOURCES

ISSN (Online): 2520-6230

ISSN (Print): 2520-6451

Scientific Papers

**SOCIAL WORK
& EDUCATION**

Vol. 4, No 1, 2017

Ternopil-Aberdeen, 2017

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief

Prof. **Vira Polishchuk**, *Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University, Ukraine*

Deputy Editor-in-Chief

PhD, Assoc. Prof. **Anna Slozanska**, *Centre of Social Development and Innovation, Ternopil, Ukraine*

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD

Dr., Prof. **Bogdan Buyak**, *Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ukraine*

Dr., Prof. **Liliia Morska**, *Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ukraine*

Dr., Prof. **Tetyana Semigina**, *Academy of Labour, Social Relations and Tourism, Ukraine*

Dr., Prof. **Nataliya Kolyada**, *Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Ukraine*

Dr., Prof. **Iryna Kozubovska**, *Uzhhorod National University, Ukraine*

Dr., Prof. **Olexandra Yankovych**, *Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ukraine, Ukraine*

Hab. PhD, Prof. **Jadwiga Daszykowska**, *The John Paul II Catholic University of Lublin, Stalowa Wola Campus, Poland*

PhD, Assoc. Prof. **Oksana Richter**, *the University of Washington, USA*

PhD, Assoc. Prof. **Nadiia Gorishna**, *Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ukraine*

PhD, Assoc. Prof. **Linda Wermeling**, *Northern Kentucky University, USA*

PhD, Assoc. Prof. **Svitlana Kalaur**, *Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ukraine*

PhD, Assoc. Prof. **Katarina Levicka**, *Trnava University, Slovakia*

PhD **Bogdan Więckiewicz**, *The John Paul II Catholic University of Lublin, Stalowa Wola Campus, Poland*

PhD **Jerzy Dąbek**, *The John Paul II Catholic University of Lublin, Stalowa Wola Campus, Poland*

PhD **Miroslaw Rewera**, *The John Paul II Catholic University of Lublin, Stalowa Wola Campus, Poland*

Editorial Address:	Print House:
Journal of Scientific Papers “Social Work and Education” Kurbasa str., 6/206 46000, Ternopil, Ukraine E-mail: center_sdi@yahoo.com	Print, copy, centre “VECTOR” Lvivska str., 12 46009, Ternopil, Ukraine E-mail: Vector.Volodymyr@gmail.com

ISSN (Online): 2520-6230

ISSN (Print): 2520-6451

©SW&E, 2017

CONTENTS

EDITORIAL

Vira Polishchuk, Anna Slozanska7

RECENT ISSUES IN SOCIAL WORK.....8

Professionalisation aspects of social work in health field in the united states
and Ukraine8
Liliia Klos

Specific descriptions of violence in of young family relations22
Andriy Parfanovich

Historical aspects of development of social work with community in Germany33
Yuriy Popyk

The essential characteristics of sociocultural competence of social workers41
Lyudmila Romanovska

RECENT ISSUES IN SOCIAL WORK EDUCATION.....48

Preparation future social workers under higher education to prevent
trafficking48
Antonina Kononchuk

Possibilities of psychosocial rehabilitation in social work with people with
disabilities.....60
Halyna Leshchuk

Public and public social services: features of their work and interaction.....70
Luybov Nechyporuk, Marta Prokhorets

Modern Ukraine: civilization of reduction76
Oksana Oksenyuk, A. Nadyuk

Management competence of the social sphere specialists. on the question of
terminology82
Olga Soroka

RECENT ISSUES IN EDUCATION.....93

Pedagogical (professional) practical training in designing student’s individual educational path.....93
Victoria Bagrij

Organization principles of the university of the third age in the UK103
Anastasiia Bogutska

The characteristic of stress-factors that cause the emerging of the post traumatic stress disorders in servicemen the combatants112
Yurij Bryndikov

Gender aspects of socialization of the students119
Alla Voytovska

The discourse of fiction of the 1920’s: regarding issues of sexual morality, way of life, marriage and family relations of the youth126
Oksana Onypchenko

Theoretical principles of the formation of cultural and recreational activity of students.....136
Halyna Oliynyk

The activity of the third age universities in France and Great Britain: comparative analysis146
Vira Polishchuk, Oksana Pryshlyak

Transcarpathian clergy’s charitable support of education (the end of XVIII – the beginning of XX centuries)156
Galina Rozlutska

ABOUT THE AUTHORS.....166

CALL FOR PAPERS170

ЗМІСТ

РЕДАКТОРИ

Віра Поліщук, Анна Солозанська..... 7

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.....8

Аспекти професіоналізації соціальної роботи сфери здоров'я у США і Україні 8

Лілія Клос

Характеристики видів насильства у стосунках молоді сім'ї.....22

Андрій Парфанович

Історичні аспекти становлення соціальної роботи з громадою в Німеччині 33

Юрій Попик

Сутнісна характеристика соціокультурної компетентності соціального працівника.....41

Людмила Романовська

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ48

Підготовка майбутніх соціальних працівників в умовах вищого навчального закладу до запобігання торгівлі людьми.....48

Антоніна Конончук

Можливості психосоціальної реабілітації у соціальній роботі з людьми з особливими потребами60

Галина Лещук

Державні і громадські соціальні служби: особливості їх роботи та взаємодії 70

Любов Нечипорук, Марта Прохорець

Сучасна Україна: цивілізаційне роздоріжжя76

Оксана Оксенюк, А. Надюк

Управлінська компетентність фахівців соціальної сфери: до питання термінології.....82

Ольга Сорока

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ.....	93
Педагогічна (фахова) практика у проектування індивідуальної освітньої траєкторії студента.	93
<i>Вікторія Багрій</i>	
Організаційні засади діяльності університетів третього віку у Великій Британії.....	103
<i>Анастасія Богуцька</i>	
The characteristic of stress-factors that cause the emerging of the post traumatic stress disorders in servicemen the combatants	112
<i>Yurij Bryndikov</i>	
Гендерні аспекти соціалізації студентства.....	119
<i>Алла Войтовська</i>	
Дискурс художньої літератури 1920-х рр. стосовно проблем статевої моралі, побуту та шлюбно-сімейних відносин молоді	126
<i>Оксана Онисченко</i>	
Теоретичні основи формування культурно-дозвілєвої діяльності студентської молоді	136
<i>Галина Олійник</i>	
Діяльність освітніх закладів для людей літнього віку у Франції і Великій Британії: порівняльний аналіз	146
<i>Віра Поліщук, Оксана Пришляк</i>	
Благодійна підтримка освіти духовенством у Закарпатті (кінець XVIII – початок XX століття).....	156
<i>Галина Розлуцька</i>	
ПРО АВТОРІВ	166
ВИМОГИ ДО СТАТЕЙ.....	170

Social Work

& Education

©SW&E,2017

EDITORIAL

Social Work and Education is a bi-annual international scholarly journal published by Centre of Social Development and Innovation and Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, dedicated to advancing analysis of the theory and practice of social work, social care, social welfare, social work education and social politics at all levels. It presents a forum for international debate on important issues and provides an opportunity for the expression of new ideas and proposals on the structure and content of social work, social care, social welfare and social work education, training and development.

In this way, the journal makes a vital contribution to the development of social work and social work educational theory and practice in relation to social work and social care, social welfare, social politics promoting a set of standards in relation to the written presentation of ideas and experience which reflects the needs and requirements of both practice and education.

The journal aims for the highest standards in its published material. All material submitted to the journal is subject to a process of assessment and evaluation through the Editors, board members, and a group of assessors drawn from a wide range of expertise.

The composition of the Editorial Board encompasses diverse perspectives and vacancies are filled through open recruitment promoting equality of access.

In addition, the assessors and reviewers are actively sought who bring a wide range of perspectives and in particular the perspectives of oppressed groups, to their assessment of submitted material.

The journal will publish material that reflects the wide constituency of social work and social work education and training. Writings demonstrating and illustrating anti-oppressive approaches to training, education and practice are actively sought. All writings must demonstrate a permeation of these issues. Articles from writers bringing the perspectives of oppressed groups are actively encouraged. The journal will not knowingly publish material that is oppressive in content or style.

All research articles in this journal, including those in special issues, special sections, or supplements, have undergone rigorous peer review, this generally involves initial editor screening and anonymized refereeing by at least two independent reviewers.

*Dr. Prof. Vira Polishchuk,
PhD, Assoc.Prof. Anna Slozanska*

Social Work & Education

©SW&E,2017

Liliia Klos,
*PhD, Associate professor,
Department of Sociology and Social
Work,
Lviv Polytechnic National University*

Лілія Клос,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціології та
соціальної роботи,
Національний університет
«Львівська політехніка»*

*Lviv, Ukraine
м. Львів, Україна
kloslilya615@gmail.com*

*Received: May 09, 2017
1st Revision: May 30, 2017
Accepted: June 12, 2017*

ORCID iD:
0000-0001-9972-7450

Klos, L. (2017). Professionalisation aspects of social work in health field in the united states and Ukraine, *Social Work and Education*, Vol. 4, No. 1., pp. 8-21

АСПЕКТИ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ СФЕРИ ЗДОРОВ'Я У США І УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ. Розкрито зміст і результати процесу професіоналізації у соціальній роботі на основі критеріїв, визначених американським соціологом Е. Грінвудом (1957). Розглянуто оновлені у зв'язку із глобалізаційними трансформаціями в соціальній сфері критерії професіоналізації соціальної роботи, запропоновані І. Вайс-Гел і П. Велбурн (2008). Представлено сучасний стан соціальної роботи у сфері здоров'я в США як напряму професійної діяльності, що активно розвивається і має значний попит в країні. Дано характеристику соціальної роботи у сфері здоров'я в США і здоров'єзберезувальної діяльності соціального працівника в Україні. Показано, що зайнятість соціальних працівників у сфері охорони здоров'я у вітчизняній практиці обмежена.

Проаналізовано соціальну роботу в сфері здоров'я у США через призму критеріїв професіоналізації в соціальній роботі і встановлено, що за всіма показниками ця діяльність може бути віднесена до переліку самостійних професій. В Україні здоров'єзберезувальна діяльність соціального працівника є складовою професійної діяльності фахівця соціальної роботи і про професіоналізацію її говорити завчасно, але окремі показники відповідають вимогам. Зокрема, це стосується критеріїв щодо визначених вакансій та формування системи професійної підготовки.

Ключові слова: соціальна робота; здоров'єзберезувальна діяльність; зайнятість; професіоналізація; соціальна робота у сфері здоров'я; професійна підготовка соціального працівника; міждисциплінарна команда фахівців.

Вступ

У США на сьогоднішній день сферу здоров'я визнано критично важливою областю практики для всіх соціальних працівників – як в індивідуальній роботі, так і на макро-рівні. Фахівці соціальної роботи відіграють важливу роль у кожному з цих налаштувань допомоги. За матеріалами американського видання «Новини США і повідомлення зі світу» 2011 р., соціальна робота у сфері громадського здоров'я увійшла до списку 50 найпопулярніших професій за 2010 р. Департамент праці США зазначає, що 22% усіх соціальних працівників були професійно зайняті саме як соціальні працівники сфери здоров'я, і прогнозує, що за період між 2008 і 2018 рр. чисельність соціальних працівників сфери здоров'я у США збільшиться ще на 22% (Gehlert S., 2012; U.S. News & World Report, 2011).

Бюро статистики праці США прогнозує зростання зайнятості на 12% для соціальних працівників у 2014-2024 рр., що перевищує середні темпи росту для всіх професій (7%); зростання зайнятості на 19% для соціальних працівників сфери здоров'я загалом і ментального здоров'я зокрема, та збільшення кількості соціальних працівників зайнятих у допомозі людям із залежностями, що набагато швидше, ніж в середньому за всіма напрямками професії (U.S. Bureau of Labor Statistics, 2013).

Зайнятість соціальних працівників у сфері здоров'я США пов'язана з відповідною професійною кваліфікацією. Діяльність соціальних працівників у сфері здоров'я в Україні ще рідкісне явище, оскільки, згідно з класифікатором професій і спеціальностей, у сфері охорони здоров'я соціальні працівники можуть брати участь у роботі лікарняних закладів на окремих посадах і в обмеженому переліку місць практики. Так, вакансії «фахівець з соціальної роботи» і «соціальний працівник» передбачені у психіатричних і наркологічних лікарнях, хоспісах, центрах і відділеннях профілактики та боротьби із ВІЛ-інфекцією. Окрім цього, «фахівець з соціальної роботи» може працювати у структурах, підпорядкованих Міністерству охорони здоров'я таких, як будинки нічного перебування, центри ресоціалізації наркозалежної молоді, будинки-інтернати для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю, дитячих будинках-інтернатах (ДК 003, 2010).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На думку американського дослідника соціальної роботи у сфері здоров'я Л. Кавлса, основна характеристика, що виділяє професію із зайнятості є база знань, яку «сповідує» професія і на основі якої члени професійної спільноти будують свою практику чи послуги для інших (Cowles L., 2003, с. 41). Американський соціолог і практичний соціальний працівник Е. Грінвуд сприяв активному використанню соціологічних і статистичних методів у дослідженнях в соціальній роботі, базованих на досвіді, обґрунтував самостійність соціальної роботи як професії. У статті «Атрибути професії» він аргументовано відстояв позиції соціальної роботи як самодостатньої професійної сфери. З цього приводу Е. Грінвуд писав, що усі професії мають власну базу систематичних знань (теорії), професійний авторитет

на основі визнання клієнтів, визнання в громаді (у формі різного роду ліцензувань діяльності), регуляторні етичні кодекси, професійну культуру, підтриману формальними професійними асоціаціями (Greenwood E., 1957).

Мета статті полягала у визначенні стану професіоналізації соціальної роботи сфери здоров'я у США і виявленні подібних перспектив в Україні.

Основна частина

Згідно з державним класифікатором професій в Україні, професією вважається «... здатність виконувати подібні роботи, що вимагають від особи певної кваліфікації. Робота є статистичною одиницею, класифікується відповідно до кваліфікації, необхідної для її виконання. Кваліфікація визначається рівнем освіти та спеціалізацією. Необхідний рівень освіти досягається завдяки реалізації освітніх, освітньо-професійних та освітньо-наукових програм підготовки і має загалом відповідати колу та складності професійних завдань та обов'язків» (ДК 003, 2010). Професією, з позицій андрагогіки, є різновид трудової діяльності, що вважається джерелом підтримки існування, вимагає від людини певних знань, умінь, навичок, здобуття яких забезпечує навчання у відповідних до профілю навчальних закладах (Greenwood E., 1957, с.127).

Американські дослідниці становлення і розвитку професійної соціальної роботи І. Вайс-Гел (I. Weiss-Gal) і П. Велбурн (P. Welbourne) звертають увагу на те, що в сучасних умовах глобалізації для об'єктивної оцінки не достатньо атрибутивного підходу, застосованого для аргументування професіоналізації соціальної роботи Е. Грінвудом (Weiss-Gal I., 2008, с.281). Тому на початку ХХІ ст. було взято до уваги також ідеї нового підходу – «влади/контролю» у професіоналізації соціальної роботи. Наявні критерії були доповнені ще трьома позиціями: а) домінування у поділі праці в своїй області практики і контроль над змістом своєї роботи (за І. Фрейдзон) (Freidson E., 1970, с.32); б) досягнення контролю над різними аспектами діяльності (ключові компоненти роботи, вибір і розробка методів діяльності, вибір навчання, ліцензування членів професії, автономія у визначенні характеру послуг і категорій отримувачів тощо) (за Т. Джонсон (T. Johnson); в) контроль над виробництвом, розподілом та споживанням послуг (за С. Венокьюр, М. Рейх (Wenocur S., 1983, с.689).

Загалом для оцінки стану соціальної роботи як професії у різних контекстах і умовах І. Вайс-Гел і П. Велбурн обґрунтували вісім ознак самостійної професії. Серед них такі: суспільне визнання професійного статусу; професійна монополія на конкретні види робіт; професійна автономність дій; володіння самобутньою базою знань; професійна освіта, що регулюється членами професійної спільноти; ефективна професійна організація; етичні норми представлені в кодексах; престиж і оплата праці, що відображають професійне становище (Weiss-Gal I., 2008, с.282).

Орієнтуючись на ці критерії, зупинимося на їх характеристичі через призму здоров'єзбережувальної діяльності соціального працівника у США та Україні. Здоров'єзбережувальною діяльністю соціального працівника вважаємо професійну діяльність фахівця соціальної роботи, що реалізується в різних місцях практики й

контекстах, і спрямована на збереження і зміцнення здоров'я клієнтів як засобу їхнього розвитку і покращення якості життя та добробуту (Клос Л., 2015, с.138). Це поняття співвідносимо із «діяльність соціального працівника у сфері здоров'я», що в американському контексті характеризує професійну діяльність фахівців соціальної роботи у закладах охорони здоров'я і соціальних послуг, а також у сфері освіти, на виробництві, у війську, в громаді тощо. Така діяльність спрямована на подолання нерівностей щодо здоров'я, зумовлених детермінантами здоров'я (Klos L., 2016, с.11).

У США цю діяльність виконують фахівці «медичні соціальні працівники», «лікарняні соціальні працівники», «клінічні соціальні працівники», «геронтологічні соціальні працівники», «громадські соціальні працівники» тощо. Професійну підготовку до діяльності у сфері здоров'я соціальні працівники здобувають у процесі навчання в програмах підготовки бакалаврів і магістрів соціальної роботи, а також на рівні доктора філософії у галузі соціальної роботи. Програми підготовки бакалавра соціальної роботи, спрямовані на формування фахівця загальної практики, включають дисципліни професійного спрямування, зорієнтовані на окремі питання збереження здоров'я населення. Для програм підготовки магістрів соціальної роботи характерні спеціалізації та концентрації за місцем практики, що передбачають акцент у підготовці на питаннях здоров'я різних груп населення (вікових, статевих, соціальних, етнічних тощо), окремих аспектах здоров'я (ментального, сексуального), у зв'язку із певними порушеннями здоров'я (залежність від психоактивних речовин, особи з хронічними захворюваннями, психічними порушеннями, онкохворі, з ВІЛ/СНІД ін.). Подібними тематично є програми післядипломної спеціалізації. Для докторських програм характерні міждисциплінарність і трансдисциплінарність, що передбачає поєднання проблем соціальної роботи, сфери здоров'я із глобальними трансформаціями, або ж питаннями освіти, міжнародної політики (University of Michigan, 2016, сс.68, 75, 79).

Розглянемо детальніше критерії професіоналізації соціальної роботи у сфері здоров'я як самостійної професії. Критерій *суспільного визнання* встановлюється за нормативними актами, що визначають функціонування професії та процедури ліцензування, у ході якої виявляють відповідність професії (за критеріями). Суспільне визнання соціальної роботи сфери здоров'я у США підтверджено ліцензуванням – офіційною реєстрацією права працювати і використовувати звання соціального працівника для отримання доходу. Ліцензію видають на термін 4-6 років. Ця процедура обов'язкова для більшості штатів. Проте ліцензування не завжди відображає статус соціальної роботи в громаді. Суспільне визнання поєднує різні елементи: адміністративне визнання вагомості тих, хто компетентний здійснювати професійну соціальну роботу; оцінка громадськостю ролі соціального працівника сфери здоров'я в суспільстві. У США соціальна робота сфери здоров'я має тривалу (понад століття) історію і ролі фахівця соціальної роботи у сфері здоров'я в якості адвоката, посередника, інформатора, організатора роботи міждисциплінарної команди, помічника, брокера соціальних послуг, менеджера випадку добре відомі й зрозумілі клієнтам (Клос Л., 2016, с.148).

У США чимало зусиль докладається для розширення і захисту прав представників професії; для підвищення статусу й суспільного визнання проводяться інформаційні кампанії, у тому числі із залучення нових соціальних працівників, до вирішення проблем здоров'я. Вакансії медичного, лікарняного, психіатричного, геронтологічного, соціального працівника громадського чи ментального здоров'я стали такими ж звичними, як і соціальний працівник у громаді, школі, чи медичний персонал у лікувальних закладах.

Другий критерій – *монополія на види робіт*, як виключне право соціальної роботи у сфері здоров'я щодо певної практики або функцій, фахівці вважають рідкістю в соціальній роботі. Виняток становить Великобританія, де після введення обов'язкової реєстрації соціальних працівників і захисту права власності (2005) законодавчо було встановлено, що тільки соціальні працівники повинні виконувати певні завдання. У такий спосіб створено ділянки обов'язкової ексклюзивності практики, зокрема, соціальну роботу із захисту дітей і у сфері ментального здоров'я, де тільки найближчий родич пацієнта або «затверджений» соціальний працівник може подати заявку на обов'язкову госпіталізацію (згідно із законом, «визнаний професіонал сфери ментального здоров'я») (Weiss-Gal I., 2008, с.286).

Відсутність монополії соціальної роботи загалом і соціальної роботи у сфері здоров'я зокрема вважається спільною ознакою переважної більшості країн, вважають А.Вайс (I.Weiss), С.Спайро (S.Spiro), М.Шерер (M.Sherer), Н. Корін-Лангер (N.Korin-Langer) (Weiss I. et al., 2004, с.289). У США соціальні працівники сфери здоров'я частіше є посередниками між користувачами послуг і низкою закладів (державні установи, лікарні, промислові підприємства тощо).

Ключовим аспектом третього критерію – *професійної автономії* – є право працівників приймати пов'язані з роботою рішення на основі їх професійних знань і цінностей, не залежати від обмежень директивами тих, хто поза професією або несумісних з професійними знаннями і цінностями соціального працівника. Із дослідженої літератури зрозуміло, що професійна автономія соціальних працівників у сфері збереження здоров'я окреслюється умовами професійної зайнятості – у лікарнях, медичних центрах, хоспісі тощо, де їм доводиться працювати на засадах міждисциплінарного підходу у складі команди здоров'я. У цій групі фахівців керівником виступає переважно лікар, а соціальний працівник має вирішальний вплив на формування етично виваженого рішення команди і укладання індивідуального плану професійного втручання. Звичайно, ступінь професійної автономії залежить від області практики, рівня кваліфікації, навичок соціального працівника, безпосереднього місця роботи. У США найбільшою автономією користуються клінічні соціальні працівники, які найменше залучені до роботи міждисциплінарних команд і найчастіше ведуть незалежну приватну практику (Клос Л., 2016, с.149).

База знань, як четвертий критерій охоплює чотири основних напрями: а) знання про соціальні проблеми в контексті здоров'я, особливо у зв'язку з бідністю і жорстоким поводженням з дітьми та бездоглядністю; б) знання про здоров'я вразливих груп населення – літніх людей, представників етнічних меншин, осіб з інвалідністю, особливо тих, хто страждає від гноблення,

дискримінації, соціальної ізоляції (ексклюзії); в) стратегії втручання на індивідуальному рівні, сім'ї, групи, спільноти і країни у контексті здоров'я; г) дослідження взаємодії між окремими особистісними факторами і соціальними, економічними, політичними та культурними чинниками, що лежать в основі соціальних проблем і соціальних детермінант здоров'я. У більшості країн база знань соціальної роботи у сфері здоров'я складається з комбінації так званих «імпортованих» знань (переважна частина розроблена в США), і «корінних» знань, які були розроблені в самій країні. Значна частина запозичених знань стосуються методів втручання, особливо психосоціальної роботи з випадком. Корінні знання здебільшого стосуються впливу умов конкретної країни на вразливі групи всередині країни, а також методів втручання у зв'язку із в особливостями розвитку, і розроблені для вирішення переважно складних соціальних і економічних проблем, що впливають на детермінанти здоров'я, і культурних умов як визначальних у можливості професійного втручання у сфері збереження здоров'я населення. Ці два типи знань співіснують з різним ступенем напруження, що зростає в міру посилення відмінностей між економікою і культурою окремої країни, особливо в порівнянні з США.

За рівнем опублікованих досліджень соціальних працівників у сфері здоров'я США значно випереджують інші країни: там і практичні соціальні працівники, і члени академічної спільноти виконують значні дослідження й розробляють теорію соціальної роботи у сфері здоров'я. Так, напрацювання у соціальній роботі громадського здоров'я – це добре сплановані й проведені дослідження, що представляють результати заходів, заснованих на фактичних даних, відображають результати проведення політики громадського здоров'я; це сприяє пропаганді важливості соціальних, поведінкових і екологічних факторів як детермінант здоров'я. Соціальні працівники громадського здоров'я все частіше беруть участь у спільних дослідженнях на рівні громад (СДРГ). Такі дослідження є спільним процесом за участю дослідників і представників громадськості, членів спільноти, що використовує місцеві знання в розумінні проблем здоров'я і тому розробляє заходи, сприятливі для інвестицій членів громади у процеси і продукти досліджень (Gehlert S., 2012, с.89; Agency for Healthcare Research, 2010, с.1). СДРГ особливо корисні в популяціях, які часто не бажають брати участь у звичайних дослідженнях (меншини, люди з низьким рівнем доходів, сільське населення) через їх використання в попередніх, неетичних дослідженнях (наприклад, Таскіджійські дослідження) (Gehlert S., 2012, с. 56).

Щодо каналів поширення знань соціальної роботи у сфері здоров'я, то в США видається достатньо багато спеціалізованих професійних журналів, інформаційних бюлетенів, поширені підручники, монографічні праці з питань соціальної роботи у сфері здоров'я; проводяться конференції, формальні групи обговорення для обміну знаннями у сфері здоров'я. Переважно журнали соціальної роботи є загальнонаціональними виданнями, рідше – друкованими органами певних академічних інститутів. У США основними періодичними виданнями, що публікують матеріали досліджень з різних питань соціальної роботи у сфері здоров'я, є «Соціальна робота», «Соціальна робота в охороні здоров'я», «Здоров'я і соціальна робота», «Журнал міжпрофесійної медичної

допомоги», «Журнал з реабілітації», «Журнал клінічної соціальної роботи», «Журнал геронтологічної соціальної роботи», «Соціальна робота у сфері ментального здоров'я», «Соціальна робота у сфері громадського здоров'я» ін.

Інший аспект знань стосується ступеня фактичного читання і використання поширених знань практикуючими фахівцями. Якщо в низці країн соціальні працівники не мають регулярного доступу до наявних знань, то в США така проблема відсутня. Певну роль відіграє брак часу, складність доступу до знань, мотивація, відповідні професійні схильності. Важливого значення в поширенні знань набуває *продовження професійного розвитку* шляхом постійного навчання (самоосвіти) фахівців соціальної роботи сфери здоров'я – у контексті сучасної освітньої парадигми – це навчання впродовж життя. Для цього в США функціонує система неперервної освіти соціальних працівників, зокрема у сфері здоров'я.

Професійна освіта як п'ята ознака самостійної професії соціальної роботи у сфері здоров'я – спеціалізований, тривалий процес професійної підготовки у системі закладів вищої освіти, що є найважливішою особливістю професії. У США як країні з тривалою історією соціальної роботи і підготовки соціальних працівників до діяльності у сфері здоров'я сформувалися відповідна системи підготовки. Вона є складовою системи вищої освіти і системи підготовки фахівців соціальної роботи. Основою для виконання професійної здоров'єзбережувальної діяльності соціального працівника є підготовка на рівні магістра і диплом про повну вищу освіту. У багатьох місцях практики соціального працівника сфери здоров'я бажаним (але не обов'язковим) є ступінь доктора філософії або доктора наук у соціальній роботі чи суміжних зі здоров'ям спеціальностях – громадське здоров'я, охорона ментального здоров'я. Особливо ця вимога стосується зайнятості в центрах ментального здоров'я. Ступінь бакалавра соціальної роботи як базовий рівень підготовки соціальних працівників до професійної діяльності достатній для роботи в таких ділянках сфери здоров'я, як хоспісна паліативна допомога, деякі стаціонарні заклади охорони здоров'я, догляд вдома тощо, але при цьому потрібно проходити спеціалізацію на робочому місці. Обов'язкова вимога до рівня кваліфікації соціального працівника здоров'я – навчання за акредитованою програмою з тривалістю 3-4,5 роки (Клос Л., 2016, с.287).

Контроль професійної освіти соціальних працівників у США забезпечується процесом і статусом акредитації навчальних програм із соціальної роботи. Відповідальним органом є Рада з освіти в соціальній роботі. На думку І. Вайс-Гел, рівень збереження контролю і впливу професійних органів соціальної роботи за тим, що викладається і як оцінюється, є найбільш мінливим елементом професіоналізації. У країнах, де соціальна робота має державну підтримку соціальні працівники досягли значного прогресу в освіті випускників на рівні системи університетів і коледжів (Weiss-Gal I., 2008, с.285).

Професійні організації соціальної роботи як ще один важливий критерій професіоналізації соціальної роботи у сфері здоров'я. У США перші професійні організації лікарняних і психіатричних соціальних працівників були зареєстровані в 1920-их рр., а в 1950-их роках відбулося об'єднання профільних

місцевих організацій у Національну асоціацію соціальних працівників (НАСП). Сьогодні в цій країні функціонують асоціації соціальних працівників сфери здоров'я, ментального здоров'я, трансплантології, нефрології, перинатології, ендокринології, нефрології, онкології, хоспісного та паліативного догляду тощо (Gehlert S., 2012, с.35). Діяльність професійних організацій включає відстоювання інтересів членів професії і захист інтересів споживачів послуг соціальної роботи. У США членами НАСП є лише чверть ліцензованих соціальних працівників (Weiss-Gal I., 2008, с.288). Рада з освіти в соціальній роботі як професійна організація регламентує діяльність соціальних працівників через розвиток освіти і професійної підготовки; професійні організації соціальних працівників спільно розвивають і зміцнюють позиції професії в суспільстві, реагують на громадські обговорення і впливають на соціальну політику (Weiss-Gal I., 2008, с.287).

Критерій *Етичних стандартів* діяльності соціальних працівників як частини процесу професіоналізації соціальної роботи у США реалізується від середини ХХ ст. У більшості спільнот соціальних працівників сфери здоров'я сформовані й затверджені етичні стандарти професійної діяльності, орієнтовані на етичні стандарти НАСП, з урахуванням специфіки роботи у своїй вузькій сфері, наприклад, в соціальній роботі у паліативній хоспісній допомозі, у допомозі наприкінці життя, у закладах тривалого догляду, в дитячих стаціонарних установах тощо (Клос Л., 2016, с.150).

У деяких штатах США на основі кодексів визначені санкції, що дозволяють скасувати або призупинити дію ліцензій працівників, які порушують кодекс. НАСП встановила механізм правозастосування кодексу етики, в результаті чого працівники-порушники можуть бути виключені з організації. За ініціативи НАСП створений Інститут з питань етики і права у соціальній роботі, що виконує місію «мозкового центру» з розроблення і поширення матеріалів про етику соціальної роботи й підтримуючу етичну практику (Weiss-Gal I., 2008, с.285).

Останній критерій професіоналізації соціальної роботи – *престиж і винагорода за професійну діяльність* – загалом характеризує статус і престиж соціальної роботи у сфері здоров'я, що є вищим у порівнянні з рештою сфер практики у соціальній роботі. Оплата роботи соціальних працівників у лікарнях і медичних центрах залежить від стажу роботи, сфери зайнятості, частини країни тощо. У США зарплати соціальних працівників нижчі, ніж зарплати в інших допомагаючих професіях. Так, соціальні працівники зі стажем роботи до 9 р. отримують річну зарплатню 70 тис. дол. США, а зі стажем понад 20 р. – 100 тис. дол. США; працівники зі ступенем бакалавра соціальної роботи заробляють не більше 60,5 тис. дол., а магістри соціальної роботи – 90 тис. дол. США; працівники лікувальних закладів на побережжі Атлантики отримують в середньому 100 тис. дол. річних, а на північному сході та в центральній частині – 75 тис. дол. (NASW, 2011, с.7).

Проте виявляється, що не цей фактор вирішальний у виборі професії людьми, зацікавленими у професійній соціальній роботі, особливо у сфері здоров'я (Brauns H., 1991, с.23). Проведені в США дослідження рівня морального задоволення соціальних працівників від роботи у сфері здоров'я показують, що можливість побачити негайний позитивний результат впливу на якість життя

окремої людини чи сім'ї є унікальною перевагою роботи лікарняних соціальних працівників. Цій праці віддані особи, які задоволені можливістю діяти в умовах швидкої зміни обставин, нестійкого середовища, а також зацікавлені в сучасних медичних втручаннях. Лікарняні соціальні працівники використовують формат міждисциплінарної роботи і отримують особисте задоволення від участі в роботі команди здоров'я, яка на основі підходу «людина-в-середовищі» здатна врахувати усі фактори впливу на досвід збереження здоров'я пацієнта (NASW, 2011, с.4).

На сайті агенції з пошуку роботи для випускників коледжів і університетів США – КоледжГрад (CollegeGrad.com), що вважається №1 у працевлаштуванні дипломованих спеціалістів-початківців, пропонуються сотні-тисячі детальних кар'єрних профілів з інформацією, наданою Департаментом праці США. Три найбільш пропоновані вакансії для соціальних працівників (2016 р.): медичний соціальний працівник у «Супутнику охорони здоров'я» (некомерційна організація, що працює для покращення життя людей із захворюванням нирок); медичний соціальний працівник у «Довірі здоров'я» (організація, що надає послуги всіх інших фахівців не медиків, які беруть участь у догляді клієнта); ліцензований клінічний соціальний працівник в організації «Милосердна допомога в охороні здоров'я вдома» (Тор 3, 2016; CVHCare, 2016).

Таким чином, проведений аналіз джерельної бази дає підстави вважати, що професіоналізація соціальної роботи у сфері здоров'я в США відбулася і професія «соціальна робота у сфері здоров'я» у цій країні – об'єктивна реальність. Водночас, результати аналізу здоров'єзберезувальної діяльності соціальних працівників в Україні показують, що тільки за двома критеріями професіоналізації можна говорити про позитивні аспекти. – Це наявність окремих визначених державним класифікатором професій посад і місць практики у сфері охорони здоров'я, та поодинокі програми підготовки майбутніх соціальних працівників до здоров'єзберезувальної діяльності. Зокрема, програми підготовки у галузі соціальної роботи на освітньо-професійному рівні бакалавра і магістра соціальної роботи, а також доктора філософії в галузі соціальної роботи, створені і діючі у Національному університеті «Львівська політехніка» (University of Michigan, 2016, с.15).

Підготовку соціальних працівників до діяльності зі збереження здоров'я здійснюють також в рамках сертифікатної програми післядипломної підготовки фахівців соціальної сфери у Школі громадського здоров'я (Національний університет «Києво-Могилянська Академія»); а також анонсовано магістерську програму з підготовки фахівців сфери психічного здоров'я в Інституті психічного здоров'я (Український католицький університет), розраховану на абітурієнтів, окрім інших, з дипломом соціального працівника. Решта програм з підготовки майбутніх соціальних працівників в Україні мають епізодичну (фрагментарну) зацікавленість питаннями збереження здоров'я населення, переважно пов'язані із психосоціальною підтримкою чи допомогою окремим категоріям клієнтів у складних життєвих обставинах в контексті здоров'я. При цьому йдеться про вивчення окремих питань збереження здоров'я в межах навчальних дисциплін підготовки майбутніх соціальних працівників (наприклад, у Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького, Академії праці,

соціальних відносин і туризму, Хмельницькому національному університету тощо).

Література

Gehlert S. Handbook of Health Social Work / Sarah Gehlert, Teri Browne. – Second edition. – New Jersey: John Wiley & Sons, Inc. Published by John Wiley & Sons, Inc., Hoboken. 2012. – 722 p.

U.S. News & World Report [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://grad-schools.usnews.Rankings.andreviews.com/best-graduate-schools/top-health-schools/social-work-rankings>

U.S. Bureau of Labor Statistics. Occupational Outlook Handbook. Social Workers [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.bls.gov/ooh/community-and-social-service/social-workers.htm>

Класифікатор професій ДК 003:2010 / Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://dovidnyk.in.ua/directories/profesii>

Cowles, L. Social Work in the Health Field. A Care Perspective [second edition] / Lois A. Fort Cowles, PhD. – The Haworth Social Work Practice Press An Imprint of The Haworth Press, Inc.– New York – London – Oxford, 2003. – 408 p.

Greenwood, E. Attributes of a Profession / Greenwood, Ernest // Social Work. – Vol.2. – July 1957. – pp. 45-55. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://sw.oxfordjournals.org/content/2/3/45.extract>

Weiss-Gal I. The professionalisation of social work: a cross-national exploration / Weiss-Gal I., Welbourne P. // International Journal of Social Welfare. – April, 2008. – 17 (4). – pp. 281–290. DOI: 10.1111/j.1468-2397.2008.00574.x

Freidson E. Professional dominance: The social structure of medical care / Freidson E. New York, Atherton Press, 1970b. – 100 p. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.amazon.com/Professions-Routledge-Revivals-Terence-Johnson/dp/113820353X>

Wenocur S. The social work profession and the ideology of professionalization / Wenocur S., Reisch M. // Journal of Sociology and Social Welfare. – 1983. – 10. – pp. 683 –732.

Клос Л.Є. До питання підготовки майбутніх соціальних працівників до здоров'єзбережувальної діяльності / Лілія Клос // Педагогіка і психологія професійної освіти: наук.-метод. журнал / Ін-т пед. освіти і освіти доросл. НАПН Укр., Львівськ. наук.-практ. центр Ін-ту проф.-тех. осв. НАПН Укр., Нац. Ун-т «Львів. Політехніка». – Л. : Вид-во Нац. ун-ту «Львів. Політехніка», 2015. – № 1-2. – С. 136–156.

Klos, L. Halhth-caring activities of social workers: from practical model to professional development / Klos, L.// Social Work and Education. – 2016. – Vol.3. – No. 2. – pp. 9-19.

University of Michigan. School of Social Work. Student Guide to the Master's of Social Work Degree Program 2016-2017* Regents of the University: Michael J. Behm, Grand Blanc and al. Printed 6/28/2016. This Guide and the degree requirements apply

only to those students admitted to the School of Social Work for the 2016-2017 academic year. – 198 p. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://ssw.umich.edu/sites/default/files/documents/msw/student-guides/msw-student-guide-2017.pdf>

Клос Л.Є. Соціальні нерівності щодо здоров'я у фокусі професійної діяльності соціального працівника / Педагогіка здоров'я : збірник наукових праць VI Всеукраїнської науково-практичної конференції / за заг. ред. акад. І.Ф. Прокопенка– Х.: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2016. – С.147—152

Weiss I. Social work in Israel: Professional characteristics in an international comparative perspective / Weiss I., Spiro S., Sherer M., Korin-Langer N. // International Journal of Social Welfare. – 2004. – 13. – pp. 287–296.

Agency for Healthcare Research and Quality. Community-based participatory research. – 2010. – [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.ahrq.gov/about/cpr/cbpr/cbpr1.htm

NASW Center for Workforce Studies & Social Work Practice: Social Workers in Hospitals & Medical Centers – occupational profile. – 2011. – National Association of Social Workers. National Association of Social Workers 750 First Street NE, Suite 700 Washington, DC 20002-4241 – 10 p. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://workforce.socialworkers.org/studies/profiles/Hospitals.pdf>

Brauns H. Social work education and professional development / Brauns H., Kramer, D. // Social work and the European community. – 1991. – London, Jessica Kingsley Publishers. – 276 p.

Top 3 social worker Jobs [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://collegegrad.com/careers/social-workers> дата звертання 10.07.2016

CVHCare Home Compassionate Visionary Health Care [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.cvhcare.com/jobs>

PROFESSIONALISATION ASPECTS OF SOCIAL WORK IN HEALTH FIELD IN THE UNITED STATES AND UKRAINE

Lilia Klos, PhD, Associate professor, Department of Sociology and Social Work, National University "Lviv Polytechnic", Lviv, Ukraine, klosliliya615@gmail.com

Abstract. *Introduction. In Ukraine the official list of professional health caring activity areas of social workers connections with clients is limited by a state classification of professions and regulated by Ukraine's State Committee for Technical Regulation and Consumer Policy. The current range of practice places of a social worker, which provides health caring activity, is limited by psychiatric and drug hospitals, hospices, centers and departments for prevention and control of HIV, night shelters, drug addicted youth resocialization centers, boarding schools for elderly people and persons with disabilities, orphanages.*

The current state of employment of US social workers in health field as an example of social work specialists' scope, which is in high demand of customers and employers, is studied in the work. It is evidenced by the rapid necessity growth rates of health social workers in the labor market, and prospects of development of this area of practice compared to other professions. This trend promotes more social workers' interest in acquiring relevant specialization or enhancing their skills in the field of health.

Purpose of the article - to determine the state of professionalisation of social work sphere of health in the United States and to identify opportunities in Ukraine

Results. In the US we can see that social work of health caring is separated from social work as an independent professional sphere. The results of analysis of health care social workers' activity on the criteria of professionalism, offered by I. Weiss-Gal, P. Welbourne (2008), gives us evidences of it. Detailed description of the criteria are presented in the article «The professionalisation of social work: a cross-national exploration» in the magazine «International Journal of Social Welfare».

In view of changing situation in social sphere through global social transformation, the authors of the work supplemented their previous assessment model E.Greenwood by three more criteria.

When determining the independence of the profession, it was suggested to consider also: a) dominance in the division of labor in their field of practice and control the content of the activity; b) achievement of control over various aspects of activity (key components of work, selection and development of working methods, choice of training, licensing of profession members, autonomy in determining the nature of services and client categories, etc.); c) control of production, distribution and consumption of services.

We conducted evaluation of independence of health caring social work in the US on the base of updated criteria of professionalization, which include the recognition of professional status in society; professional monopoly for specific types of work; professional autonomy of action; availability of original knowledge base; professional education of specialists regulated by members of the professional community;

availability of effective professional organization; realization of professional activities under professional codes of ethics; level of prestige and remuneration as performance of professional status.

Originality. The results of the analysis of social work in health care in the United States considering the stated criteria, give reason to affirm that professionalisation of health caring social work in this country is successfully completed. Nowadays the professional training of health care social workers is performed in this country on three educational levels - bachelor's and master's degrees in social work and Ph.D. in social work in the system of continuous social education. Lifelong learning as a basis of professional growth, promotes specialization and skill improvement of health social workers, ensures the formation of a highly competent specialist in the issues of health care, capable of providing of social services on the level of service standards.

Conclusion. Professional training, which is being implemented in different higher education institutions, is an important basis for professionalization of health caring activity of social workers in Ukraine. But a lot is still to be done: to get public recognition of the professional status; get professional monopoly on certain types of work; achieve professional autonomy; form a distinctive theoretical basis; create an effective professional organization; perform professional activities in accordance with an ethics code. All the mentioned factors will help in raising the prestige and remuneration as an indicator of professional status.

Keywords: *social work; health caring activity; employment; professionalism; social work in health; social worker training; an interdisciplinary team of experts.*

References

Gehlert S. Handbook of Health Social Work / Sarah Gehlert, Teri Browne. – Second edition. – New Jersey: John Wiley & Sons, Inc. Published by John Wiley & Sons, Inc., Hoboken. 2012. – 722 p.

U.S. News & World Report [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://grad-schools.usnews.Rankings.andreviews.com/best-graduate-schools/top-health-schools/social-work-rankings>

U.S. Bureau of Labor Statistics. Occupational Outlook Handbook. Social Workers [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.bls.gov/ooh/community-and-social-service/social-workers.htm>

Класифікатор професій ДК 003:2010 / Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://dovidnyk.in.ua/directories/profesii>

Cowles, L. Social Work in the Health Field. A Care Perspective [second edition] / Lois A. Fort Cowles, PhD. – The Haworth Social Work Practice Press An Imprint of The Haworth Press, Inc. – New York – London – Oxford, 2003. – 408 p.

Greenwood, E. Attributes of a Profession / Greenwood, Ernest // Social Work. – Vol.2. – July 1957. – pp. 45-55. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://sw.oxfordjournals.org/content/2/3/45.extract>

Weiss-Gal I. The professionalisation of social work: a cross-national exploration / Weiss-Gal I., Welbourne P. // International Journal of Social Welfare. – April, 2008. – 17 (4). – pp. 281–290. DOI: 10.1111/j.1468-2397.2008.00574.x

Freidson E. Professional dominance: The social structure of medical care / Freidson E. New York, Atherton Press, 1970b. – 100 p. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.amazon.com/Professions-Routledge-Revivals-Terence-Johnson/dp/113820353X>

Wenocur S. The social work profession and the ideology of professionalization / Wenocur S., Reisch M. // *Journal of Sociology and Social Welfare*. – 1983. – 10. – pp. 683–732.

Клос Л.Є. До питання підготовки майбутніх соціальних працівників до здоров'єзберезувальної діяльності / Лілія Клос // Педагогіка і психологія професійної освіти: наук.-метод. журнал / Ін-т пед. освіти і освіти доросл. НАПН Укр., Львівськ. наук.-практ. центр Ін-ту проф.-тех. осв. НАПН Укр., Нац. Ун-т «Львів. Політехніка». – Л. : Вид-во Нац. ун-ту «Львів. Політехніка», 2015. – № 1-2. – С. 136–156.

Klos, L. Health-caring activities of social workers: from practical model to professional development / Klos, L. // *Social Work and Education*. – 2016. – Vol.3. – No. 2. – pp. 9-19.

University of Michigan. School of Social Work. Student Guide to the Master's of Social Work Degree Program 2016-2017* Regents of the University: Michael J. Behm, Grand Blanc and al. Printed 6/28/2016. This Guide and the degree requirements apply only to those students admitted to the School of Social Work for the 2016-2017 academic year. – 198 p. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://ssw.umich.edu/sites/default/files/documents/msw/student-guides/msw-student-guide-2017.pdf>

Клос Л.Є. Соціальні нерівності щодо здоров'я у фокусі професійної діяльності соціального працівника / Педагогіка здоров'я : збірник наукових праць VI Всеукраїнської науково-практичної конференції / за заг. ред. акад. І.Ф. Прокопенка–Х.: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2016. – С.147—152

Weiss I. Social work in Israel: Professional characteristics in an international comparative perspective / Weiss I., Spiro S., Sherer M., Korin-Langer N. // *International Journal of Social Welfare*. – 2004. – 13. – pp. 287–296.

Agency for Healthcare Research and Quality. Community-based participatory research. – 2010. – [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.ahrq.gov/about/cpr/cbpr/cbpr1.htm

NASW Center for Workforce Studies & Social Work Practice: Social Workers in Hospitals & Medical Centers – occupational profile. – 2011. – National Association of Social Workers. National Association of Social Workers 750 First Street NE, Suite 700 Washington, DC 20002-4241 – 10 p. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://workforce.socialworkers.org/studies/profiles/Hospitals.pdf>

Brauns H. Social work education and professional development / Brauns H., Kramer, D. // *Social work and the European community*. – 1991. – London, Jessica Kingsley Publishers. – 276 p.

Top 3 social worker Jobs [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://collegegrad.com/careers/social-workers> дата звертання 10.07.2016

CVHCare Home Compassionate Visionary Health Care [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.cvhcare.com/jobs>

Social Work & Education

©SW&E, 2017

Andriy Parfanovich
Volodymyr Hnatyuk Ternopil National
Pedagogical University

Андрій Парфанович,
Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Ternopil, Ukraine
м. Тернопіль, Україна

Received: May 19, 2017
1st Revision: June 03, 2017
Accepted: June 12, 2017

ORCID iD: 0000-0003-0318-0396

Parfanovych, A. (2017). Specific descriptions of violence in of young family relations, *Social Work and Education*, Vol. 4, No. 1., pp. 22-32

ХАРАКТЕРИСТИКИ ВИДІВ НАСИЛЬСТВА У СТОСУНКАХ МОЛОДОЇ СІМ'Ї

АНОТАЦІЯ. Актуальність профілактики насильства у стосунках диктується значними його проявами. З метою профілактики розроблено законодавче забезпечення та ініціюються наукові дослідження. Детальний огляд проблеми передбачає розгляд видових характеристик до насильства у сімейних стосунках, оскільки кожен із них має свої ознаки. Фізичне, економічне, психологічне, сексуальне насильство має різні ступінь прояву в сімейних стосунках, причини і наслідки. Методологічний підхід, що базується на оптимальній вибірці респондентів, та аналіз суджень молодих пар щодо видів насильства на основі проведеного анкетування свідчить про загальні тенденції в ставленні молоді до цього явища у сімейних стосунках. Зроблені висновки щодо необхідності здійснення профілактики проявів насильства стосуються всіх його видів, проте неоднаковою мірою через різну ступінь вираження. Основні особливості та закономірності прояву видового різноманіття насильства у сімейних стосунках дають змогу запобігати насильству. Це і передбачає побудову майбутніх перспективних досліджень, що стосуються вираження насильства залежно від статі, віку, часу спільного проживання молоді пари.

Ключові слова: сім'я; молода сім'я; насильство; види насильства; характеристики видів насильства.

Вступ

Згідно Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15 листопада 2001 року **насильство в сім'ї** розглядається як будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи людини та громадянина і наносять моральну шкоду, шкоду фізичному чи психічному здоров'ю. Видами насильства згідно цього ж закону виділено: *фізичне насильство в сім'ї* – умисне нанесення одним членом сім'ї іншому члену сім'ї побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести або призвело до смерті постраждалого, порушення фізичного чи психічного здоров'я, нанесення шкоди його честі і гідності; *сексуальне насильство в сім'ї* – протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканість іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру по відношенню до дитини, яка є членом цієї сім'ї; *психологічне насильство в сім'ї* – насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може завдатися або завдається шкода психічному здоров'ю; *економічне насильство в сім'ї* – умисне позбавлення одним членом сім'ї іншого члена сім'ї житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати порушення фізичного чи психічного здоров'я. Характеристики видів насильства здійснюються як на законодавчо-нормативному, соціально-організаційному рівні суспільних відносин, так і в науковій сфері.

Метою статті є розкрити характеристики видів насильства у міжстатевих стосунках загалом і молодій сім'ї зокрема. Задля цього досліджено наукові напрацювання з цієї проблеми та зроблено аналіз проведеного анкетування молодих пар на предмет виявлення проявів різних видів насильства.

Методологія дослідження

З метою визначення видових характеристик насильства у міжстатевих стосунках молодій сім'ї нами проведено анкетування молодих пар. Анкета містила питання загального та спеціального типу.

Основна частина

1. Аналіз окремих видів насильства

Науковці аналізують видові прояви насильства загалом і зокрема. Так, Кочеміровська О., досліджуючи ефективне запобігання та реагування на випадки насильства в сім'ї, виділила основні його фізичні, психологічні, економічні, сексуальні ознаки (Кочеміровська О., 2010, с. 124).

Досліджено наукові позиції за *окремими видами насильства*.

1. Фізичне. З жорстокістю діти вперше стикаються у власній сім'ї з боку батьків та старших сестер і братів; приблизно в 45–49 % сімей учиняється насильство над дітьми (Синягіна Н. Ю., 2001, с. 96). Переважна більшість фактів

фізичного насильства в сім'ї стосується чоловіків. Ініціаторами фізичного насильства в сім'ї бувають і жінки, але, за даними обстежень, таке трапляється втричі рідше. Той факт, що жінки іноді виявляють схильність до насильства, свідчить про необхідність перегляду традиційного сприйняття цього явища як суто жіночої проблеми (Лаврінченко Н., 1998, с. 133). Статистика вказує на болючу тенденцію – кількість «злочинів на побутовому ґрунті в сім'ї зростає. Агресія виникає зі «звичних» сварок та виплескується в різних формах, і добре, коли не доводиться констатувати спричинення тілесних ушкоджень (Юридичний вісник України, 2010).

2. Економічне. Важливим показником засвоєння економічної культури є дослідження тих психологічних складових особистості, які допомагають молоді самоствердитися в соціумі, а саме: якою є їх концепція Я, як ставляться вони до себе, презентують свої уміння і досягнення серед інших людей, як допомагають собі у важких життєвих ситуаціях (Говорун Т, 2014, с. 13). Саме проблема грошей викликає 42 % непорозумінь між партнерами. Теорія конфлікту, що найбільш часто застосовується в сучасній американській соціології для вивчення сім'ї, акцентує увагу саме на розподілі грошей в сім'ї, а не на аналізі емоційних або родинних стосунків між її членами. Кожна 10-та молода сім'я є патріархальною, коли грошима розпоряджається чоловік (Якубов Ю. М., 1996, с. 30). Вважається, що ставлення до засобів існування сім'ї, зокрема грошей, є суттєвим чинником, що визначає керівні ролі в сім'ї. Згідно наведених науковцем даних, 43 % молодих жінок вважають себе фінансово залежними від чоловіків, 26 % – частково залежними і лише 17 % – незалежними. Чоловіки оцінюють фінансову залежність жінок від них дещо менше, повністю залежними вважають – 37 %, частково залежними – 32 %, незалежними – 18 %. Бюджет розподіляється переважно спільно (у 2/3 опитаних сімей) (Якубов В. М., 2002, с. 311).

3. Психологічне. Сімейні стосунки є найбільш значущою і емоційно насиченою сферою життя людини. Тому сім'я може виступати як психореабілітуючим, так і психотравмуючим середовищем для її членів (Якубов В. М., 2002, с. 99). Форма прояву та ступінь насильства залежить індивідуально від психологічних особливостей подружжя (Дубік А., 2014, с. 26). Ризик насильства зростає, якщо властиві такі *психологічні особливості*, як: ригідність, домінування, тривожність, швидка дратівливість, низька самооцінка, депресивність, імпульсивність, залежність, низький рівень емпатії та відвертості, низька стресостійкість, емоційна лабільність, агресивність, замкнутість, підозрілість і проблеми самоідентифікації (Волянук Н. Ю., 2014, с. 13).

Наявність у дитячому досвіді дорослих епізодів психологічного насильства спричиняє порушення психологічної межі особистості, внаслідок чого вона виявляється малоздатною проявляти таку властивість, як «закритість», неготовність приймати, «пропускати» всередину несприятливі зовнішні впливи. Це призводить до того, що межа стає проникною, тобто готовою пропустити вторгнення. А не відхилити і захиститися від цього. Цим пояснюється відомий факт схильності жертв насильства до «отримання» нових насильницьких впливів та їх потенційної відкритості до контактів в системі «жертва-агресор», яка супроводжується підвищеною чутливістю, вразливістю, емоційною досяжністю.

У контексті питання психологічної допомоги людям, які мають досвід насилля в минулому, стоїть як проблема психотерапевтичної підтримки процесу відновлення їх особистісних меж і цілісності Я, так і проблема попередження і запобігання проявам насилля в них у ролі агресора, оскільки патерни насильницької поведінки, засвоєні людиною в дитинстві з позиції жертви, надалі відтворюються в її батьківському досвіді виховання власних дітей (Чорнобровкіна В. 2014, с. 610).

4. Сексуальне. Практика нашого побуту свідчить, що фактично кожна жінка впродовж свого життя неодноразово стикається з небажаними сексуальними домаганнями (з чоловіками це трапляється у 4-5 разів рідше). (Лаврінченко Н., 1998, с. 131). Статеві злочини звичайно бувають наслідком порушення психосексуального розвитку. Зґвалтування – це акт агресії, який дає вихід накопиченій злості. При чому потерпіла особа як об'єкт сексуального домагання має вторинне значення. Гвалтівнику потрібна тимчасова розрядка. Тоді як жертва отримує психічну травму, що супроводжується боязливістю, закритістю, замкненістю, труднощами у зосередженні уваги, мінливим настроєм, неприємними відчуттями в тілі, порушенням сну, нічними жахами, нав'язливим прагненням до чистоти (Шендеровський К. С., 2003, с. 60).

В 79 країнах світу закони щодо протидії сексуальному насильству в сім'ї або відсутні, або про них нічого не відомо; зґвалтування в шлюбі визначається злочином в 51 країні світу; лише в 16 країнах чинне законодавство окремо класифікує злочини, пов'язані з сексуальною агресією і лише в трьох (Бангладеш, Швеція і США) насильство стосовно жінок виділяється в окрему категорію злочинів (Соколова Е., 2010). На жаль, у традиціях нашої культури, так уже ведеться, що вся відповідальність за інтимні стосунки перекладається на дівчат (тільки їх звинувачують у «падінні моралі» у випадку абортів або позашлюбних народжень), а роботу щодо формування почуття відповідальності, моральності, як свідчать дані опитування, потрібно починати з юнаків, оскільки саме серед них кожний п'ятий або не має якої-небудь визначеної думки, моральних принципів у сфері інтимних стосунків, або ставиться до них дуже цинічно (Якубов Ю. М., 1996, с. 84–85).

2. Діагностика видових характеристик насильства

З метою визначення видових характеристик насильства у міжстатевих стосунках молодій сім'ї проведено анкетування 114 молодих пар, які віднесено до різних категорій:

- пари, які зустрічаються (38 пар);
- пари, які готуються до вступу в офіційний шлюб (37 пар);
- пари, які спільно проживають певний період часу (39 пар).

Анкета містила питання загальні про види насильства: «Чи схвалюєте Ви насильницькі прояви в сім'ї фізичного, економічного, психологічного, сексуального насильства?», «Як Ви вважаєте, яке насильство може вчинити над Вами супутник/супутниця?». А також спеціальні, відповідно до виду насильства:

— «Що Вам відомо про фізичне насильство?», «Чи потрібно застосовувати фізичні дії один проти одного для вирішення сімейних проблем чи конфліктів?» – фізичне.

— «Чи повинна жінка (чоловік) залежати економічно від чоловіка? Як поповнюватиметься сімейний бюджет у Вашій сім'ї?», «Чи вважаєте Ви нормальним заборону одне одному користуватися для особистих потреб грошми з сімейного бюджету?», «Як на Вашу думку, проявляється економічне насильство?» – економічне.

— «Що ви знаєте про психологічне сімейне насильство?», «Образа; зневага; брутальне ставлення членів сім'ї; знущання... Ви коли-небудь стикалися з цими видами насильства у стосунках зі своїм партнером?», «Якими будуть Ваші дії на захист від психологічного насильства?» – психологічне.

— «Уявіть собі, що Ви стали жертвою сексуального насильства в сім'ї. Ваші дії» – сексуальне.

Загалом, дівчата та хлопці, чоловіки та жінки не схвалюють жодних проявів сімейного насильства, лише деякі мають певні сумніви: особи чоловічої статі – 10 %, особи жіночої статі – 16 %. Більша кількість респондентів вважає, що їх партнер не може вчинити над ними жодного виду насильства.

Менша кількість – що їх партнер може вчинити над ними психологічне та економічне насильство:

— чоловіча стать – психологічне – 31 %, фізичне – 0 %, економічне – 6 %, сексуальне – 0 %, ніяке, вона не схильна до цього – 63 %;

— жіноча стать – психологічне – 11 %, фізичне – 8 %, економічне – 8 %, сексуальне – 4 %, ніяке, він не схильний до цього – 69 %.

На запитання «Як Ви вважаєте, яке насильство може вчинити над Вами супутник/супутниця?» відповідями були:

— психологічне – 31 %; фізичне – 0 %; економічне – 6 %; сексуальне – 0 %; ніяке, він/вона не схильний (-а) до цього – 63 % – чоловіки;

— психологічне – 11 %; фізичне – 8 %; економічне – 8 %; сексуальне – 4 %; ніяке, він/вона не схильний (-а) до цього – 69 % – жінки.

Зазначимо, більша кількість респондентів вважає, що їх партнер не може вчинити над ними жодного виду насильства. Менша кількість учасників, вважає, що їх партнер може вчинити над ними психологічне та економічне насильство.

Зрозуміти ставлення до різних видів насильства допомагає запитання щодо проявів насильства у батьківській сім'ї (Табл. 1).

Таблиця 1

Аналіз відповідей на питання

«Чи проявлявся якийсь із видів сімейного насильства у Вашій батьківській сім'ї? Який саме (фізичне, економічне, психологічне, сексуальне)?»

Відповідь	Статистичний аналіз
Особи чоловічої статі	<ul style="list-style-type: none"> • так (психологічне) – 11 %; • ні – 79 %; • не знаю – 10 %.
Особи жіночої статі	<ul style="list-style-type: none"> • так (психологічне, фізичне, економічне) – 23 %; • ні – 73 %; • не знаю – 4 %.

Отже, це питання характеризує, що у сім'ях існують прояви насильства стосовно дітей. Багато учасників анкетування вказали, що у їхній батьківській сім'ї не було проявів насильства.

ФІЗИЧНЕ НАСИЛЬСТВО. Визначено, що більшість респондентів мають певне уявлення про фізичне насильство і можуть розрізнити його прояви. Загалом, названо такі прояви фізичного насильства: нанесення тілесних ушкоджень – 68 %; знущання, насильницькі дії – 17 %; інше – 15 % (чоловіки); нанесення тілесних ушкоджень – 42 %; знущання, насильницькі дії, побої – 35 %; інше – 23 % (жінки). На запитання «Чи потрібно застосовувати фізичні дії один проти одного для вирішення сімейних проблем чи конфліктів?» відповіді були майже однозначними. Виявилось, що хлопці та дівчата, чоловіки та жінки не будуть застосовувати фізичні дії один проти одного для вирішення сімейних проблем і конфліктів. Лише незначна кількість – 5 % – можуть проявляти агресію стосовно свого партнера.

ЕКОНОМІЧНЕ НАСИЛЬСТВО. На запитання «Чи повинна жінка (чоловік) залежати економічно від чоловіка?», відповіді осіб чоловічої і жіночої статей дещо відрізняються, оскільки 37 % опитаних хлопців і чоловіків відповіли, що жінка повинна економічно залежати від чоловіка. Дівчата й жінки позитивно відповіли тільки у 12 % випадків. Близько 90 % учасників анкетування вважають, що економічне насильство проявляється в обмеженні у коштах, а 10 % взагалі не знають в чому проявляється цей вид насильства.

На поставлене запитання «Як поповнюватиметься сімейний бюджет у Вашій сім'ї?» відповідями були:

— хлопці, чоловіки – Вами – 16 %, Вашим партнером – 0 %, спільно – 84 %;
— дівчата, жінки – Вами – 0 %, Вашим партнером – 15 %, спільно – 85 %. На це питання, точки зору учасників анкетування збігаються.

Переважає більшість респондентів мають на меті спільно поповнювати сімейний бюджет. Згідно запитання «Чи вважаєте Ви нормальним заборону одне одному користуватися для особистих потреб грошми з сімейного бюджету?» висновком є, що близько 3/4 респондентів не будуть забороняти одне одному користуватися сімейним бюджетом для особистих потреб.

ПСИХОЛОГІЧНЕ НАСИЛЬСТВО. Аналіз запитання «Що ви знаєте про психологічне сімейне насильство?» дає змогу констатувати наступне: це конфлікти та приниження – 74 %; це психологічний тиск – 16 %; не знаю – 10 %. Проаналізувавши дані анкети, слід зазначити, що під психологічним насильством респонденти також розуміють певні конфлікти, приниження, шантаж, залякування. Проаналізовано відповіді респондентів щодо того, якими будуть дії на захист від психологічного насильства (Табл. 2).

Отже, особи чоловічої статі на захист від психологічного насильства будуть вирішувати конфлікт із допомогою бесіди чи компромісу, а дівчата й жінки в деяких випадках навіть готові розірвати стосунки із партнером.

Таблиця 2

**Аналіз відповідей на запитання
«Якими будуть Ваші дії на захист від психологічного насильства?»**

Відповідь	Статистичний аналіз
Особи чоловічої статі	<ul style="list-style-type: none"> • піти на компроміс – 20 %; • розмова із партнером – 65 %; • не знаю – 15 %.
Особи жіночої статі	<ul style="list-style-type: none"> • піти на компроміс – 34 %; • розірвання стосунків – 13%; • розмова із партнером – 38 %; • не знаю – 15 %.

СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО. На запитання щодо сексуального насильства молоді пари не відповідають відверто. Тому всі запитання не мали повного відображення ставлення молоді до сексуального насильства у сімейних стосунках. Наводимо статистичний аналіз лише щодо дій у випадку насильства такого виду (Табл. 3).

Таблиця 3

**Аналіз відповідей на запитання
«Уявіть собі, що Ви стали жертвою сексуального насильства в сім'ї. Якими будуть Ваші дії?»**

Відповідь	Статистичний аналіз
Особи чоловічої статі	<ul style="list-style-type: none"> • сам вирішуватиму проблему – 63 %; • звернуся за допомогою до своїх рідних – 16 %; • звернуся за допомогою до соціальних служб – 16 %; • звернуся за допомогою до інших установ – 5 %.
Особи жіночої статі	<ul style="list-style-type: none"> • сама вирішуватиму проблему – 39 %; • звернуся за допомогою до своїх рідних – 15 %; • звернуся за допомогою до соціальних служб – 42 %; • звернуся за допомогою до інших установ – 4 %.

Майже половина респондентів будуть вирішувати проблему самостійно; всі ж інші звернуться за допомогою до соціальних служб, своїх рідних чи інших установ.

Проведене анкетування, аналіз відповідей молоді дають змогу зробити деякі висновки, що стосуються видів та їх проявів у стосунках:

- психологічне насильство є одним із найчастіше використовуваних видів;
- прояв насильства не цілком залежить від матеріального становища;
- найменш зрозумілим для молодих пар є економічний вид насильства;
- не всі особи знають про різновиди насильства та як вони проявляються;
- пари переважною мірою негативно відповіли на запитання, чи схвалюють вони насильницькі прояви в сім'ї;
- молоді люди найбільше зустрічалися з насильством чоловіка до дружини;

— більшість пар відповідали, що їхня друга половинка не схильна до насильства;

— методами покарання батьків стосовно дітей є: «ставили в куток», «домашній арешт», «психологічне насильство»;

— більшість вважають, що сімейний бюджет повинен поповнюватися спільно;

— якщо проявиться насильство – дівчата, жінки більше готові на радикальні міри;

— пари не ознайомлені з діяльністю держави і громадських організацій щодо заходів, які застосовуються з профілактичною метою для зниження насильства в сім'ї.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Отже, вивчення видових характеристик насильства у сім'ї свідчить про належну увагу до цієї проблеми з боку держави, зокрема щодо законодавчого забезпечення профілактики насильства. Науковці розробили основні положення запобігання й подолання проявів насильства у сімейних стосунках. Однак такі види насильства у сімейних стосунках, як фізичне, економічне, психологічне, сексуальне, і надалі мають прояви. З метою дослідження проблеми нами у статті зроблено аналіз ставлення молоді, молодих пар до насильства та визначено основні його особливості й закономірності прояву. Визначене й висвітлене в статті передбачає побудову майбутніх перспективних досліджень, що стосуються вираження насильства залежно від статі, віку, часу спільного проживання молоді сім'ї.

Література

Віктимологічні аспекти загальної профілактики статевих злочинів в сім'ях, які вчиняються по відношенню до неповнолітніх потерпілих : науково-методичні рекомендації / [за заг. ред. Н. Ю. Волянук]. – Київ; Рівне, 2009. – 126 с.

Говорун Т. Гендерні ризики економічного насильства [Текст] / Тамара Говорун // Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей : збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 29–30 квіт. 2014 р. / ТНПУ; [за заг. ред. О. Кікінежді]. – Тернопіль : [Стереарт], 2014. – С. 12–14. – Бібліогр. в кінці ст.

Дубік А. Насильство над жінками в сім'ї та шляхи його подолання / А. Дубік, А. Кріпович // Соціальна робота і психологія. – 2014. – С. 44–52.

Кочемировська О. Ефективне запобігання та реагування на випадки насильства в сім'ї : методичний посібник / О. Кочемировська, Д. Стрейстану, Г. Христова; за заг. ред.: С. Павлишин, Г. Христова. – Запоріжжя : Друкарський світ, 2010. – 364 с.

Лавріненко Н. Феномен насильства стосовно жінок у сучасному українському суспільстві. / Н. Лавріненко. – Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1998. – № 4–5. – С. 130–137.

Молода сім'я України 90-х. – К. : А.Л.Д., 1996. – 104 с.

Практичний досвід роботи спеціалістів спеціалізованих служб та партнерських організацій Київського міського центру соціальних служб для молоді / упоряд. К. С. Шендеровський. – Київ : ДЦССМ, 2003. – 384 с.

Синягина Н.Ю. Психолого-педагогическая коррекция детско-родительских отношений / Н. Ю. Синягина. – М. : Гуманист. издат. центр ВЛАДОС, 2001. – 96 с.

Соколова Е. Насилие в отношении женщин в фактах и цифрах 2010. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://, /inf_mat.php](http://inf_mat.php).

Ціна сімейного насильства // Юридичний вісник України. – Загальнонаціональна правова газета, 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://yuricom.com/ua/yuridichniy_visnyk_ukrainy/overview/?id=2248.

Чернобровкіна В. Досвід перенесеного психологічного насилля як чинник формування порушеної психологічної межі особистості/ В. Чернобровкіна // Дитинство без насилля: суспільство, школа, сім'я на захист прав дітей : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, Тернопіль, 29-30 квітня 2014 р. / ТНПУ ім. В. Гнатюка; [за заг. ред. О.Кікінежді. – Тернопіль, 2014. – С. 609–611.

Якубов В. М. Необхідність формування ефективного національного механізму соціального захисту молоді сім'ї в Україні / В. М. Якубов // Соціально-правовий захист молоді : збірник наукових статей / за ред.: І. В. Козубовська, В. М. Великий. – Ужгород, 2002. – С. 302.

SPECIFIC DESCRIPTIONS OF VIOLENCE IN OF YOUNG FAMILY RELATIONS

Andriy Parfanovich, Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine

Abstract.

Actuality of prophylaxis of violence in relations is dictated by his considerable displays. To that end the legislative providing is worked out and scientific researches are initiated. The overhaul of problem provides for specific going near violence in domestic relations, as each of them has the signs. Physical, economic, psychological, sexual violence has different degree of display in domestic relations, causes and effects. Methodological approach that is based on the optimal selection of respondents, and the analysis of judgements of young pairs to the types of violence on the basis of the conducted questionnaire testifies to the general tendencies in attitude of young people toward this phenomenon in relations. Drawn conclusion in relation to the necessity of realization of prophylaxis of displays of violence touch all kinds, however by a different measure. Basic features and conformities to law of display of specific variety give an opportunity to prevent violence. It envisages the construction of future long range researches, that touch expression of violence depending on sex, age, time of general residence of young family.

Key words: family; young family; violence; types of violence; description of types of violence.

References

Viktimologichni aspects of general prophylaxis of sexual crimes in families, that is accomplished in relation to minor victims : scientifically methodical recommendations / [for zag. editor N. Yu. Volyanyuk]. it is Kyiv; Rivne, 2009. are 126 p.s

Achatterer T. is the Gender risks of economic violence [Text] / Tamara is Chatterer // Childhood without violence: society, school and family on the protection of rights for children : collection of materials of Міжнар. наук.-практ. конф., 29 - 30 flowered. in 2014 / THITY; [for 3 zag. editor O. Kikinezhdi]. it is Ternopil : [Stereoart], 2014. – P. 12–14.

Dubik, A. Violence above women in families and ways of his overcoming / of A. Dubik, A. Kripovich // Social work and psychology. – 2014. – P. 44-52.

Kochemirovska O. Efektivne prevention and reacting on the cases of violence in a monogynopaedium : methodical manual / O. Kochemirovska, D. Streystyanu, G. Khristova; for zag. red.: S. Pavlishin, Gramme. Dominical. it is Zaporizhzhya : Printing world, 2010. – 364 p.

Lavrinenko N. Fenomen violences in relation to women in modern Ukrainian society / N. Lavrinenko. it is Sociology: theory, methods, marketing. – 1998. – 4–5. – P. 130–137.

Young monogynopaedium of Ukraine of 90th. it is K. : A.L.D., 1996. – 104 p.

Practical experience of rolboti specialists of the specialized services and partner organizations of the Kievan city center of social services is for young people / uporyad. K. S. Shenderovskiy. it is Kyiv : DCSSM, 2003. – 384 p.

Sinyagina N. Y. Psikhologo-pedagogicheskaya korrekciya detsko-roditel' skikh otnosheniy / N. Y. Sinyagina. – M. : Gumanist. izdat. center of VLADOS, 2001. – 96 p.

Falcon E. Nasilie in otneshenii zhenschin in facts I numbers 2010. : [Electronic resource] : it is access Mode : [http://, /inf_mat.php](http://inf_mat.php).

A cost of domestic violence of // is the Legal announcer of Ukraine. it is the National legal newspaper, 2010. [Electronic resource]. it is access Mode : http://yurincom.com/ua/yuridichnyi_visnyk_ukrainy/overview/?

Chernobrovkina V. Dosvid carried psychological violence as factor of forming of the broken psychological limit of osobistosti/ of V. Chernobrovkina // Childhood without violence: society, school, monogynopaedium, is on defence of rights for children : collection of materials of the International naukovo-praktichnoy conference, Ternopil, on April, 29-30 in 2014 / TNPU the name of V. Gnatyuka; [for zag. editor O.Kikinezhd. it is Ternopil, 2014. – P. 609–611.

Yakubov V. M. Neobkhidnist' forming of effective national mechanism of social defence of young monogynopaedium in Ukraine / V. M. Yakubov // Sociallegal defence of young people : collection of the scientific articles / for red.: And. In. Kozubovska, In. M. is Large. it is Uzhgorod, 2002.– P. 302.

Social Work & Education

©SW&E, 2017

Yuriy Popyk,

*Ph.D., Associate professor,
Department of Social Work and Social
Education,
Khmelnytsky National University,*

Юрій Попук,

*кандидат психологічних наук, доцент,
кафедра соціальної роботи і соціальної
педагогіки
Хмельницький національний
університет*

Khmelnytsky, Ukraine

*м. Хмельницький, Україна
mercuric@rambler.ru*

Received: March 27, 2017

1st Revision: May 27, 2017

Accepted: June 12, 2017

Popyk, Y. (2017). Historical aspects of development of social work with community in Germany, *Social Work and Education*, Vol. 4, No. 1., pp. 33-40

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ГРОМАДОЮ В НІМЕЧЧИНІ

Анотація. У статті проаналізовано особливості становлення соціальної роботи з громадою у Німеччині. З'ясовано, що соціальна робота в громаді перебуває на етапі теоретико-методологічного обґрунтування, вивчення й узагальнення існуючого практичного досвіду, у тому числі зарубіжного. Виділено ряд моделей практичної роботи у громаді: організація сусідських спільнот та громадськості; організація функціональних громад; соціальний та економічний розвиток громади; соціальне планування; розвиток програм і зв'язків у громаді; політичні та соціальні дії; коаліції; соціальні рухи. Зазначено, що соціальна робота в Німеччині відрізняється децентралізованістю і значними регіональними відмінностями, зумовленими особливостями федерального устрою держави. У німецькій практиці соціальної роботи з громадою акцентується увага на тому, що основні проблеми громади пов'язані з виникненням дезадаптивного середовища, яке найчастіше є наслідком сегрегації та соціального дисбалансу всередині громади. Вирішення проблем громади вимагає консолідації зусиль самої громади, соціальних працівників і відповідальних представників органів влади. Проаналізовано досвід Центрів громади та сім'ї як зразка ефективної співпраці самої громади, соціальних працівників і органів влади.

Ключові слова: громада; соціальна робота; зарубіжний досвід соціальної роботи; общинна соціальна робота; центр громади та сім'ї; Німеччина.

Вступ

Різноманітність форм соціальної роботи у Німеччині зумовлена політикою соціального захисту як частини державної національної політики; традиціями соціальної допомоги, сформованими завдяки благодійній і волонтерській діяльності та відображеними у системі підготовки фахівців соціальної сфери; потребами клієнтів, на задоволення яких і спрямована діяльність соціальних працівників.

Сучасна соціальна робота зосереджена на використанні реальних можливостей і соціального потенціалу клієнта, заохоченні його до активного подолання власних труднощів, на підвищенні життєвих перспектив індивіда а також його прагненні до самореалізації (Шанц В., 2008).

У науковій літературі, присвяченій вивченню зарубіжного досвіду соціальної діяльності, практична соціальна робота поділяється на роботу загального профілю і спеціалізовану.

Соціальна робота загального профілю передбачає три сфери втручання фахівця:

1) соціальна терапія на індивідуально-особистісному і сімейному рівні з метою сприяння соціальній адаптації та реабілітації індивіда в умовах оточуючого середовища;

2) соціальна робота з різними групами, об'єднаними за соціальними критеріями або спорідненими проблемами;

3) соціальна робота у громаді, за місцем проживання індивіда, зорієнтована на розширення мережі соціальних послуг, зміцнення общинних зв'язків, створення сприятливого емоційного клімату в місцях колективного проживання людей, а також сприяння різного роду локальним ініціативам, налагодженню взаємодопомоги тощо (Корнюшина Р.В., 2004).

Сьогодні соціальна робота у громаді як різновид професійної соціальної діяльності перебуває на етапі теоретико-методологічного обґрунтування, вивчення та узагальнення існуючого практичного досвіду. У цьому контексті особливий інтерес для нас представляє досвід зарубіжних країн, де напрацювання в галузі соціальної роботи з громадою підтвердили її ефективність, а прикладні дослідження даного спрямування характеризуються системністю і глибиною.

Дослідженнями теорії та практики соціальної роботи, обґрунтуванням її понятійно-категоріального апарату займалися такі українські вчені: І. Зверева, І. Мигович, Г. Коваль, І. Козубовська, В. Поліщук, В. Полтавець, С. Харченко.

Особливості розвитку і становлення соціально-педагогічної/соціальної роботи й освіти в Німеччині висвітлювались у працях Н. Абашкіної, Л. Волик, Ю. Василькової, О. Пришляк, О. Холостової, В. Шанц, В. Фридлянда, У. Лоренца (W. Lorenz), Г. Краус (H. Kraus).

Традиції доброчинності та волонтерства у Німеччині досліджували О. Главник, Н. Романова, Т. Дружченко. Теоретичні та практичні засади соціальної роботи з громадою розроблялись вітчизняними науковцями О. Безпалько, А. Капською, Л. Климанською, Т. Семигіною.

Мета статті: проаналізувати особливості становлення соціальної роботи з громадою у Німеччині в історичному контексті.

Для розв'язання поставленої мети було застосовано загальнонаукові методи: теоретичний аналіз наукових джерел, порівняльно-історичний аналіз, узагальнення даних.

Основна частина

У. Лоренц стверджує, що саме у Німеччині вперше було запропоноване поняття «соціальна робота», а сама соціальна робота з'явилася як відповідь на потребу суспільства у такій діяльності, яка б консолідувала співпрацю надавача та отримувача допомоги, і виходила за рамки індивідуального випадку, щоб полегшити соціальне а також культурно-етичне оновлення соціуму, здійснення конкретних соціальних реформ (Лоренц У., 1997, с. 58).

Витоки наукового підходу до вивчення громади та можливих форм роботи з нею сягають XIX ст. У 1887 р. німецький вчений Ф. Тьонніс у своїй праці «Громада і суспільство» («Gemeinschaft und Gesellschaft») розглядає громаду (Gemeinschaft) як різновид самодостатнього, здебільшого сільського соціуму, об'єднаного родинними зв'язками і почуттям спільності. Суспільство/спільнота (Gesellschaft), на думку вченого, означає асоціацію людей, котра прагне досягнути спільними зусиллями певної мети, виконати якесь завдання чи щось продукувати (Гилберт Н., 1994, с. 252).

За визначенням Ф. Тьонніса, у громаді передбачається наявність міжособистісної солідарності, яка окреслюється відмінностями соціального середовища, тоді як асоціація являє собою більш штучне утворення. Вище зазначену працю Ф. Тьонніса вважають підвалиною теорій громади, які почали активно розвиватися у XX ст.

Американська «Енциклопедія соціальної роботи» (1995 р.), виділяє ряд *моделей практичної роботи в громаді*:

— організація сусідських спільнот і громадськості (Neighbourhood and Community Organizing);

— організація функціональних громад (Organizing Functional Communities);

— соціальний та економічний розвиток громади (Community Social and Economic Development);

— соціальне планування (Social Planning);

— розвиток програм і зв'язків у громаді (Program Development and Community Liasons);

— політичні та соціальні дії (Political and Social Actions);

— коаліції (Coalitions);

— соціальні рухи (Social Movements) (Parsons R., 2001, с. 205-206).

Виокремлені моделі характеризуються за такими параметрами: очікувані результати, проблеми, на розв'язання яких спрямована діяльність, об'єкти і суб'єкти діяльності. Ці моделі відображають різноманітність форм участі соціального працівника в розвитку громади та захисті інтересів її членів.

Слід зазначити, що соціальна робота в Німеччині історично відрізняється децентралізованістю і значними регіональними та локальними відмінностями, зумовленими особливостями федерального устрою держави. Відсутність законодавчого відокремлення держави від церкви справила значний вплив на різні сфери соціальної активності, в тому числі, на соціальну роботу. Саме цим пояснюється тісна взаємодія соціальної роботи із релігійними громадами, які стали першими засновниками закладів соціального профілю – Діяконії (Diakonie, 1848 р.) та Карітасу (Caritas 1867 р.).

Соціальна робота в громаді оформилася значно пізніше від індивідуальної та групової форм соціальної роботи. Общинна соціальна робота почала розвиватися з 70-х років ХХ ст. паралельно із розгортанням так званих «нових соціальних рухів»: фемінізму, пацифізму, руху за екологічну безпеку тощо. В історичному контексті соціальна робота з громадою в Німеччині має чимало спільних ознак із рухом «Громадські ініціативи» (Bürgerinitiativen), що об'єднував громадян, які прагнули вирішення спільних проблем. Саме з цього руху у Штутгарті зародилася Партія Зелених, яка розгортала свою діяльність під гаслом «Творімо політику по-іншому».

Соціальна робота з громадою у Німеччині прагнула до «зміни життєдіяльності» насамперед найбідніших верств населення (Hinte, 2007, с. 7). Іншою метою було розширення повноважень і прав членів громади. Розширення повноважень громадян настільки лякало центральну владу, що наслідком цього стало зменшення фінансування, що призвело до кризи соціальної роботи з громадою в Німеччині в кінці 80-х рр. ХХ ст.

На початку 90-х рр. минулого століття соціальна робота з громадою пережила період трансформації з управлінської точки зору, прагнучи зберегти при цьому свій критичний і політичний вимір. У соціологічних дослідженнях цього періоду велика увага приділялася розробці теоретико-методологічних засад функціонування громади та суспільства в цілому. Актуальність цих досліджень була посилена падінням Берлінської стіни і, як наслідок, необхідністю гуртування усієї німецької громадськості.

Соціально-політичні трансформації німецького суспільства спровокували загострення кризи у різних сферах виробництва, в результаті, актуалізувалася необхідність здійснення реабілітації цілих міських громад, які зазнали «економічної депресії»: шахтарські та металургійні міста у басейні Руру та колишньої НДР, корабельні у Гамбурзі тощо. Починаючи з 1999 р. соціальна робота з такими громадами увійшла у стадію стабілізації завдяки запровадженню програми відновлення «уразливих» громад (Soziale Stadt). Soziale Stadt поєднала кращий французький досвід облаштування міської громади й елементи британської програми City Challenge, зорієнтованої значною мірою на боротьбу із безробіттям. Soziale Stadt була спрямована на довготривалий стратегічний розвиток громади міста: соціальний, екологічний, економічний, територіальний (Blanc M., 2011).

У німецькій практиці соціальної роботи з громадою акцентується увага на тому, що основні проблеми і труднощі громади пов'язані із формуванням дезадаптивного середовища, яке найчастіше є результатом сегрегації та

соціального дисбалансу всередині громади. Вирішення проблем при цьому вимагає консолідації зусиль самої громади, соціальних працівників і відповідальних представників органів влади.

Прикладом результативності такої співпраці є діяльність Центрів громади та сім'ї (*Stadtteil-und Familienzentren – SFZ*), створених у Оффенбургу на початку 90-х рр. XX ст. Оффенбург – середньостатистичне німецьке місто із населенням у 60 тис. жителів, якому не були притаманні глибокі соціальні кризи: дещо вища, ніж по країні в цілому, зорієнтованість випускників шкіл на здобуття професійно-технічної, а не вищої освіти, середній рівень заробітної платні, злочинності та безробіття, невисокий рівень сегрегації, значний притік мігрантів із пострадянських країн. Попри це у кожній із шести територіальних громад міста було створено SFZ з метою налагодження співпраці між органами влади, соціальними, культурними і фінансовими інституціями. Така модель співпраці, визнана «затратною, але ефективною», забезпечила медіацію та «активізацію» мешканців міської громади, що дозволило вирішувати існуючі проблема силами усієї громади, а не локалізувати ці проблеми, тим самим поглиблюючи їх. Діяльність SFZ спрямовувалась на усіх членів громади, а не лише на уразливі категорії. Общинною роботою були охоплені діти, молодь, сім'ї, люди літнього віку. Якість життя громади при цьому оцінювалася як соціокультурна категорія. Завданням соціальних працівників стало налагодження неформального контакту із членами громади, насамперед, молоддю; пошук відповідей на питання: «Які проблеми громади потребують вирішення?», «Що ми можемо зробити для громади спільними зусиллями?»; відвідування різних інституцій та установ; посередництво; попередження конфліктів тощо. Прийняття рішень щодо інтересів громади завжди відбувалося гласно, виносячись на збори, відкриті для всіх зацікавлених членів громади. У посадові обов'язки працівників SFZ входило інформування міської влади про проблеми членів громади а також сприяння впровадженню ініціатив сусідської взаємодопомоги (*Selbsthilfe*). SFZ стали відкритим майданчиком для обговорення громадських ініціатив, спрямованих на організацію спільної діяльності членів громади.

Таким чином, було виокремлено 5 пріоритетних напрямів діяльності SFZ:

- 1) активізація громадян;
- 2) підтримка освітньої галузі;
- 3) розвиток місцевої економіки;
- 4) інтеграція;
- 5) налагодження взаємодії.

Незважаючи на позитивні напрацювання SFZ, існує чимало питань, пов'язаних із змістом і перспективами діяльності даних інституцій. Зокрема, попри проголошення відкритості та залученості усіх членів громади до діяльності SFZ, залишається ризик привілейованості доступу більш соціально адаптованих мешканців до соціальної активності, при цьому далеко не всі жителі інтегруються в діяльність громади. Відкритим залишається питання щодо можливості послаблення впливу й обмеження повноважень органів влади у вирішенні проблем громади.

В цілому, можна стверджувати, що «оффенбурзька модель» соціальної роботи з громадою найбільш ефективно діє в умовах більш-менш гомогенної громади у соціальному, культурному та економічному аспектах. У той же час ефективність діяльності SFZ може бути сумнівною в гостро конфліктному середовищі, яке характеризується поглибленою соціальною та територіальною сегрегацією.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Соціальній роботі з громадою в Німеччині притаманні ті ж труднощі, що й у інших країнах – проблеми при вирішенні конфліктів між членами громади, труднощі із завоюванням довіри членів громади до соціального працівника, розмежування повноважень громади й органів місцевої влади тощо. Попри це німецька общинна соціальна робота відрізняється підвищеною гнучкістю і толерантним ставленням до непередбачуваного розвитку подій.

Література

Гилберт Н., Спехт Г. Социальное планирование и организация в местных общинах / Н. Гилберт, Г. Спехт // Энциклопедия социальной работы. В 3-х т. – М., 1994. – Т. 3. – С. 252.

Корнюшина Р.В. Зарубежный опыт социальной работы. Учебное пособие / Р.В. Корнюшина. – Владивосток: ТИДОТ ДВГУ, 2004. – 84 с.

Лоренц У. Социальная работа в изменяющейся Европе. – Амстердам- Киев, 1997. – 199 с.

Шанц В.А. До питання про виникнення та розвиток соціальної роботи в Німеччині / В.А. Шанц // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Соціологія. – 2008. – Т. 103, Вип. 90. – С. 71-75.

Blanc M., Eberhardt A. Travail social communautaire et mobilisation des habitants dans les quartiers populaires en Allemagne / Blanc M., Eberhardt A. // Informations sociales. – 2011. – № 163. – P. 106-114.

Hinte M. GWA, eine Erfolgsgeschichte / Hinte M. – 2007. – P. 7-14.

Parsons R., Hernandez S. H., Jorgensen J.D. Integrated Practice: A Frame-work for Problem Solving / Parsons R., Hernandez S. H., Jorgensen J.D. // Strategies of Community Interventions. 6-th ed./ Ed. Bly Rothman J., Erlich J. L., Tropman J. E. – USA: F. E. Peacock Publishers, 2001. – P. 205-206.

HISTORICAL ASPECTS OF DEVELOPMENT OF SOCIAL WORK WITH COMMUNITY IN GERMANY

Yuriy Popyk, Ph.D., Associate professor, Department of Social Work and Social Education Khmelnytsky National University, Khmelnytsky, Ukraine, mercuric@rambler.ru

Abstract. *The article analyzes the historical aspects of the formation of community social work in Germany. It was found that social work in the community as one of the varieties of professional social work is at the stage of theoretical and methodological studies, study and synthesis of existing practices, including foreign. The models of practical work in the community was defined: the organization of neighborhood communities and the public; organization of functional communities; social and economic development of the community; social planning; development programs and community relations; political and social actions; coalitions; social movements. Specified models were characterized by the following parameters: the expected results, problems to solve are directed activities, objects and subjects of action. These models reflect the diversity of the participation of social workers in community development and protecting the interests of its members. Social work in Germany is characterized by decentralisation and significant regional and local differences due to the peculiarities of the federal structure of the state. The German practice of social work with the community focuses on the fact that the main problems and difficulties associated with the formation of community maladaptive environment, which is often the result of segregation and social imbalances within the community. Solving problems requires consolidation of efforts of the community, social workers and representatives of the responsible authorities. The experience of the community and family centers as a model of effective cooperation of the community, social workers and representatives of the responsible authorities is analyzed.*

Key words: *community, social work in Germany, foreign experience of social work, community social work, community and family center.*

References

Gilbert H., Specht G. Social Planning and Organization in Local Communities / N. Gilbert, G. Specht // Encyclopedia of Social Work. In 3 vol. Vol.3 – M., 1994. – P. 252.

Kornyushina R.V. Foreign experience of social work. Textbook / R.V. Kornyushina. – Vladivostok: FIDU TIDOT, 2004. – 84 p.

Lorenz W. Social work in a changing Europe. – Amsterdam-Kiev, 1997. – 199 p.

Shantsz V.A. On the origin and development of social work in Germany / V.A. Shantsz // Scientific works by Petro Mohyla Black Sea State University: Sociology. – 2008 – Vol. 103, Ed. 90. – P. 71-75.

Blanc M., Eberhardt A. Travail social communautaire et mobilisation des habitants dans les quartiers populaires en Allemagne / Blanc M., Eberhardt A. // Informations sociales. – 2011. – № 163. – P. 106-114.

Hinte M. GWA, eine Erfolgsgeschichte / Hinte M. – 2007. – P. 7-14.

Parsons R., Hernandez S. H., Jorgensen J.D. Integrated Practice: A Frame-work for Problem Solving / Parsons R., Hernandez S. H., Jorgensen J.D. // Strategies of Community Interventions. 6-th ed./ Ed. By Rothman J., Erlich J. L., Tropman J. E. – USA: F. E. Peacock Publishers, 2001. – P. 205-206.

Social Work & Education

©SW&E, 2017

Lyudmila Romanovska
*Doktor of Pedagogical Sciences,
Professor,
Department of Social
Work and Social Education,
Khmelnytsky National University*

Людмила Романовська,
*доктор педагогічних наук, професор
кафедра соціальної роботи
і соціальної педагогіки
Хмельницький національний
університет*

*Khmelnytsky, Ukraine
м. Хмельницький, Україна
lroman@online.ua*

*Received: March 19, 2017
1st Revision: May 29, 2017
Accepted: June 12, 2017*

Romanovska, L. (2017) The essential characteristics of sociocultural competence of social workers, *Social Work and Education*, Vol. 4, No. 1., pp 41-47.

СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

АНОТАЦІЯ. У статті проаналізовано соціокультурну компетентність соціального працівника як компоненту професійної компетентності. Зазначено, що у науково-педагогічній літературі відсутній єдиний підхід до визначення поняття «соціокультурна компетентність». Дано узагальнене визначення соціокультурної компетентності соціального працівника: це особистісна характеристика фахівця в галузі соціальної роботи, що полягає в наявності об'єктивних уявлень і знань про різні культури, і реалізується через практичні вміння та навички, які дозволяють успішно виконувати професійні завдання. Обґрунтовано значення соціокультурної компетентності як необхідної передумови готовності фахівця із соціальної роботи до професійної діяльності. Виокремлено два аспекти соціокультурної компетентності соціального працівника: індивідуальний та інституційний. Окреслено основні труднощі формування соціокультурної компетентності фахівця: незрозуміння сутності компетентнісного підходу в процесі професійної підготовки, структури і змісту соціокультурної компетентності; відсутність досвіду використання конкретних соціальних/соціально-педагогічних технологій для цілеспрямованої роботи з формування соціокультурної компетентності майбутніх соціальних працівників; відсутність контрольної-діагностичної інструментарію та критеріїв для оцінювання рівня розвитку як загальних, так і соціокультурних компетенцій фахівця.

Ключові слова: соціальний працівник; професійна компетентність; соціокультурна компетентність соціального працівника; структура соціокультурної компетентності; компоненти соціокультурної компетентності.

Вступ

Професійна компетентність соціального працівника – специфічна інтегративна особистісна характеристика фахівця, необхідна для ефективного виконання різних видів соціальної роботи, яка включає соціальні, спеціальні, технологічні та організаційно-управлінські компетенції. У структуру професійної компетентності фахівця із соціальної роботи можуть бути включені особистісна, спеціальна, комунікативна, соціальна, правова, технологічна компетентності. При цьому власне соціальна компетентність має складну структуру, яка поєднує лінгвістичний, комунікативний, інформаційний, соціокультурний та інші компоненти (Мишанина Ж.Ю., 2010).

Формування соціокультурної компетентності соціальних працівників набуває особливої актуальності в умовах трансформації сучасного соціуму, його перманентного ускладнення та диверсифікації в соціальному та культурному плані. Можна стверджувати, що існує гостре протиріччя між нагальною потребою суспільства у соціальних працівниках, готових до роботи у нових соціокультурних реаліях, з одного боку, і недостатньою розробленістю наукових засад формування соціокультурної компетентності майбутніх фахівців із соціальної роботи, змісту, форм і методів такої підготовки в системі професійної освіти, з іншого.

Різні аспекти соціокультурної компетентності фахівців різного профілю вивчали як зарубіжні (Д. Ікеда, А. Маслоу, Ж. Мішанина, Ю. Мель, І. Пантюк, К. Роджерс, А. Флієр), так і вітчизняні науковці (Л. Гончаренко, Н. Євтух, Н. Миропольська, А. Ручка, В. Семиченко, Л. Чумак, Н. Цимбалюк, Н. Шульга та інші).

Зростання зацікавленості соціокультурною компетентністю фахівців різного профілю підтверджують міжнародні на вітчизняні нормативно-правові акти, які толерують ідеї полікультурності: Декларація принципів міжнародного культурного співробітництва, Декларація прав людей, які належать до національних або етнічних, релігійних або мовних меншин, Декларація ЮНЕСКО про раси й расові забобони, Європейська конвенція про права людини, Віденська декларація, Афінська декларація «Міжкультурна освіта: управління різномірністю, зміцнення демократії», Закон України про освіту, Національна доктрина розвитку освіти, Державний стандарт базової та повної середньої освіти, Закон про позашкільну освіту, Закон про вищу освіту, Концепція гуманітарної освіти тощо.

Попри це назріла нагальна необхідність в істотному підвищенні рівня соціокультурної компетентності як важливого компонента професійної компетентності фахівця соціальної сфери в умовах тенденції до культурної поліваріативності середовища професійного втручання..

Мета статті: проаналізувати соціокультурну компетентність фахівця із соціальної роботи як складову його професійної компетентності.

Для розв'язання поставленої мети було застосовано метод теоретичного аналізу наукових джерел, синтезу та узагальнення даних.

Основна частина

У сучасних умовах при вивченні проблем якості професійної освіти все частіше ставиться питання про використання компетентнісного підходу до підготовки фахівців. Формування різного роду компетенцій набуває особливої значущості і при підготовці фахівців із соціальної роботи, а також сприяє розробці діагностичних критеріїв якості соціальної освіти. При цьому перелік компетентностей соціального працівника зазнає нової ідентифікації, що відображає мінливі потреби суспільства і запити роботодавців.

Зважаючи на комплексний характер професійної діяльності соціального працівника й акцентуючи увагу на найважливіших знаннях, цінностях і уміннях, що є основою практики соціальної роботи, можна виділити такі **види компетентностей фахівця соціальної роботи:**

1) етична компетентність, яка пов'язана з формуванням у соціального працівника особистісних якостей, ідеалів, цінностей і норм поведінки щодо колег, клієнтів і суспільства в цілому, що відображають сутність професії. Етична компетентність розвиває моральні зобов'язання і визначає вибір моделей поведінки фахівцем відповідно до етичних принципів, коли мова йде про такі проблеми як: відстоювання інтересів клієнта соціальної служби, особиста відповідальність соціального працівника за небажані для клієнта і суспільства наслідки діяльності останнього, повагу прав клієнта на прийняття самостійних рішень, конфіденційність у взаєминах з клієнтом тощо. Усі ці моменти мають бути закріплені у професійно-етичному кодексі соціального працівника;

2) психологічна компетентність, що передбачає емоційну стійкість, емпатійність соціального працівника, а також здатність ефективно взаємодіяти з оточуючими в системі міжособистісних відносин, вміння орієнтуватися в соціальних ситуаціях, правильно визначати персональні особливості та емоційні стани інших людей, демонструючи цим високий рівень емоційного інтелекту, вибирати адекватні способи взаємодії з клієнтами і колегами та реалізувати ці способи у процесі професійної діяльності;

3) соціокультурна (культурологічна, етнокультурна) компетентність, яку ще іноді називають контекстуальною, і яка вимагає від фахівця розуміння особливостей соціокультурного середовища, в якому здійснюється соціальна робота. Соціокультурна компетентність соціального працівника передбачає знання культурних цінностей, установок, технологій соціокультурної діяльності і вміння використовувати ці знання у повсякденній практичній діяльності (Пантюк І.В., 2011, с. 28-30).

Попри відсутність єдиного підходу до визначення поняття, соціокультурна компетентність у науково-педагогічній та соціологічній літературі все частіше характеризується сформованістю у фахівця толерантності та відкритості до культурних особливостей соціуму, умінням спеціаліста мобілізувати свій досвід і здібності на пошук, обробку і застосування соціокультурної інформації в конкретній ситуації для вирішення конкретних професійних проблем міжкультурного спілкування. Слід визнати, що соціокультурна компетентність як наукова категорія ще знаходиться у стадії розробки і не має остаточного

формулювання, тому необхідні дослідження, які б дозволили конкретизувати дане поняття і визначити його місце і значення у системі професійної освіти в цілому (Чумак Л.В., 2013, с. 63).

Узагальнюючи існуючі підходи до визначення соціокультурної компетентності (І. Закір'янова, В. Сафонова, А. Фліер, А. Шахрай), зазначимо, що соціокультурна компетентність фахівця означає насамперед його відносно достатній ступінь соціалізованості та культурного включення в середовище проживання або професійної діяльності, що дозволяє вільно розуміти, використовувати і варіативно інтерпретувати усю сукупність загальних (неспеціальних) та фахових (спеціальних) знань, які визначають норму загальносоціальної ерудованості індивіда в даному середовищі, сукупність правил, зразків, законів, звичаїв, заборон, поведінкових установок та інших регулятивів поведінки, вербальних і невербальних навичок комунікації, систему загальноприйнятих символів, знаків, умовностей, світоглядних установок, ідеологічних і ціннісних орієнтацій, безпосередніх оцінок, соціальних і релігійних ієрархій тощо. Соціокультурна компетентність особистості може бути охарактеризована і як певного роду сукупність параметрів її соціальної адекватності (відповідності) середовищу проживання чи професійної діяльності, і як ідеальна форма прояву цієї адекватності.

У складному феномені соціокультурної компетентності можна виділити принаймні *чотири структурні складові*:

— компетентність щодо інституційних норм соціальної організації – основних соціальних, економічних, політичних, правових і конфесійних інститутів;

— компетентність щодо конвенціональних норм соціальної та культурної регуляції – національних і класових традицій, пануючої моралі, світогляду, цінностей та оціночних критеріїв, норм етикету, звичаїв, обрядів, обізнаності в соціальних і гуманітарних галузях;

— компетентність щодо тимчасових, але при цьому соціально значимих зразків суспільного престижу – моди, іміджу, стилю, символів, регалій, атрибутів, соціальних статусів, інтелектуальних цінностей та естетичних вподобань;

— компетентність, яка виявляється у повному і вільному володінні засобами соціальної комунікації (розмовним і професійним, усним і писемним мовленням, жаргонізмами і сленгом, поширеним у даному соціумі, етикетом, релігійною, соціальною та етнічною символікою, семантикою атрибутики престижності тощо (Фліер А.Я., 2000, с. 151-165).

Таким чином, соціокультурна компетентність фахівця із соціальної роботи включає когнітивний, комунікативний, аксіологічний і діяльнісний компоненти. При цьому в кожен із зазначених компонентів входять різні соціокультурні компетенції: засвоєні фахівцем основні моральні цінності світової та національної культурної спадщини, інтелектуальний потенціал, позитивний світогляд, розвинені навички конструктивної взаємодії в соціумі, здатність активно формувати себе в культурному та дозвіллевому середовищі (Чумак Л.В., 2013, с. 62-66).

М. Доэл и С. Шадлоу у своїй праці «Практика соціальної роботи» (Доэл М., Шадлоу С., 1995) виділяють два аспекти соціокультурної компетентності соціального працівника: індивідуальний та інституційний.

Індивідуальна компетентність – це розуміння соціальним працівником особливостей культури (як власної, так і культури клієнта) та її впливу на психологічні, екзистенційні, світоглядні, соціальні характеристики, на праксеологічну та поведінково-когнітивну організацію соціуму. Соціальні працівники зобов'язані розуміти сутність та основні етапи культурної адаптації, усвідомлювати особистісні та культурні характеристики, які поглиблюють або фасилітують зіткнення індивіда чи групи з новим соціокультурним середовищем, уміти виявити застарілі культурні установки та стереотипи і допомогти клієнту подолати культурні бар'єри, сприяти у прийнятті та засвоєнні нових моделей поведінки, подолати, якщо це необхідно, реакцію відторгнення нових культурних цінностей і традицій тощо.

Таким чином, соціокультурна компетентність соціального працівника – це особистісна характеристика фахівця в галузі соціальної роботи, що виявляється в наявності сукупності об'єктивних уявлень і знань про різні культури, що реалізується через практичні вміння та навички, які дозволяють успішно виконувати професійні завдання, що вимагають наявності даного виду компетентності. Соціокультурна компетентність є одним із структурних компонентів професійної компетентності фахівця соціальної роботи та необхідною передумовою його готовності до професійної діяльності (Пантук І.В., 2011).

До основних труднощів формування соціокультурної компетентності фахівця можемо віднести: нерозуміння сутності компетентнісного підходу в процесі професійної підготовки, структури і змісту соціокультурної компетентності; відсутність досвіду використання конкретних соціальних/соціально-педагогічних технологій для цілеспрямованої роботи з формування соціокультурної компетентності майбутніх соціальних працівників; відсутність контрольно-діагностичного інструментарію та критеріїв для визначення рівня розвитку як загальних, так і соціокультурних компетенцій фахівця (Гацуцын В.В., 2016).

Висновки та перспективи подальших досліджень

Соціокультурна компетентність соціального працівника є не просто засобом адаптації в полікультурному середовищі, а нарівні з іншими професійними знаннями в галузі соціальної роботи виступає запорукою успішної роботи з клієнтом.

Подальші напрями наукових досліджень ми вбачаємо у розробці психолого-педагогічного та технологічного інструментарію формування соціокультурної компетентності фахівців різного профілю, вивченні й узагальненні зарубіжного досвіду формування соціокультурної компетентності фахівців із соціальної роботи.

Література

Гацуцын В.В. Развитие социокультурной компетентности будущих социальных работников в условиях образовательного учреждения посредством использования организационно-методической модели / В.В. Гацуцын. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://beliro.ru/wp-content/uploads/2015/11/opyt-gacucyn-19.01.2016.docx>. – Загол. з екрану. – Мова рос.

Доэл М., Шадлоу С. Практика социальной работы. Пер. с англ. под ред. Б.Ю.Шапиро / Доэл М., Шадлоу С. – М.: Аспект Пресс, 1995. – 236 с.

Мишанина Ж.Ю. Формирование социокультурной компетентности будущих специалистов по социальной работе с семьей. Дис. канд. пед.наук: 13. 00.08. – Калининград, 2010. – 259 с.

Пантюк И.В. Профессиональные компетенции специалиста по социальной работе: Учебное пособие/ И.В. Пантюк. – Мн., 2011. – 304 с.

Флиер А.Я. Культурная компетентность личности: между проблемами образования и национальной политикой / А.Я.Флиер // Общественные науки и современность. – 2000. – № 2. – С. 151-165.

Чумак Л.В. Социокультурная компетентность личности: научная интерпретация / Л.В. Чумак // Социальная работа в России: тенденции и перспективы. Сборник материалов II Международной научно-практической конференции. Часть 1. – Таганрог: Изд-ль А.Н. Ступин, 2013. – С. 62-66.

THE ESSENTIAL CHARACTERISTICS OF SOCIOCULTURAL COMPETENCE OF SOCIAL WORKERS

*Lyudmila Romanovska, Doktor of Pedagogical Sciences, Professor,
Department of Social Work and Social Education, Khmelnytsky National
University, Khmelnytsky, Ukraine, lroman@online.ua*

Abstract. The article analyzes the socio-cultural competence as a part of a social worker's professional competence. It is noted that the scientific and pedagogical literature there is not uniform approach to the definition of «socio-cultural competence». It was generalized definition of socio-cultural competence of social workers: it is social worker's personal characteristics that reflected in the presence of objective ideas and knowledge of different cultures, which is implemented through practical skills that can successfully to perform professional tasks. It was found socio-cultural competence as a social worker's prerequisite for its readiness to professional activity. There are two aspects of socio-cultural competence of social worker: individual and institutional. The basic difficulty of development of socio-cultural competence was defined: a lack of understanding of the essence of competency approach in training, structure and content of socio-cultural competence; lack of experience to use the specific social/socio-pedagogical technologies for focused work on forming socio-cultural competence of future social workers; lack of diagnostic and control tools and criteria for diagnosing the level of both general and socio-cultural competence of specialist.

Keywords: social worker; professional competence; social worker's socio-cultural competence; the structure of socio-cultural competence; components of socio-cultural competence.

References

Gatsutsyn V.V. Development of the socio-cultural competence of future social workers in the conditions of an educational institution through the use of an organizational-methodical model / V.V. Gatsutsyn. [Electronic resource]. – Access mode: <https://beliro.ru/wp-content/uploads/2015/11/opyt-gacucyn-19.01.2016.docx>.

Doel M., Shadlow S. The practice of social work. Ed. by Y. Shapiro / Doel M., Shadlow S. – M.: Aspect Press, 1995. – 236 p.

Mishanina Z.Y. Formation of the socio-cultural competence of future specialists in social work with the family. Dis. D.Ph.: 13. 00.08. – Kaliningrad, 2010. – 259 p.

Pantyuk I.V. Professional competencies of the specialist in social work: Textbook / I.V. Pantyuk. – Minsk, 2011. – 304 p.

Flier A.Y. Cultural competence of the individual: between the problems of training and national politics / A.Y. Flier // Social Sciences and Modernity. – 2000. – № 2. – P. 151-165.

Chumak L.V. Socio-cultural competence of the individual: scientific interpretation / L.V. Chumak // Social Work in Russia: Trends and Perspectives. Collection of materials of the II International Scientific and Practical Conference. Part 1. – Taganrog, 2013. – P. 62-66.

Social Work & Education

©SW&E,2017

Antonina Kononchuk,
*Ph.D., Associate professor,
doctoral candidate Department
of Social Work
Taras Shevchenko
Chernihiv National
Pedagogical University*

Антоніна Конончук,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант,
кафедра соціальної роботи
Чернігівський національний
педагогічний університет
імені Т.Г.Шевченка,*

*Chernihiv, Ukraine
м.Чернігів, Україна
Antonina_Kononchuk@mail.ru*

*Received: May 09, 2017
1st Revision: May 30, 2017
Accepted: June 12, 2017*

ORCID iD 0000-0001-9986-00374

Kononchuk, A. (2017). Preparation future social workers under higher education to prevent trafficking, *Social Work and Education*, Vol. 4, No. 1., pp 48-59.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ДО ЗАПОБІГАННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

АНОТАЦІЯ. У статті розкрито соціальне значення та гостру необхідність профілактичної соціально-педагогічної роботи по запобіганню торгівлі людьми в Україні. Виявлено наявність недостатньої кваліфікаційної підготовки соціальних працівників для роботи з різними категоріями «груп ризику», особливо з молоддю, і відповідно визначено, що одним із важливих завдань професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери на сучасному етапі розвитку українського суспільства є належна організація освітньої підготовки студентів з питань профілактики торгівлі людьми як одного із важливих напрямів протидії цьому грубому порушенню прав людини. Представлено можливості такого навчання на прикладі підготовки майбутніх соціальних працівників у Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя у межах навчальної дисципліни під назвою «Запобігання торгівлі людьми».

Ключові слова: професійна підготовка; соціальний працівник; торгівля людьми; захист прав людини; запобігання торгівлі людьми; профілактична робота

Вступ

Інтеграційні процеси вищої освіти України у європейський освітній простір передбачають якісну професійну підготовку кваліфікованих фахівців нової генерації. На сьогоднішній день дана проблема актуалізується у контексті соціального замовлення, постійних суспільних змін, які вимагають зміни існуючих підходів професійної підготовки та ставить особливі вимоги до фахівців – конкурентоспроможність, гнучкість мислення, готовність до успішної продуктивної діяльності у своїй сфері, здатність до саморозвитку. Саме ці завдання має вирішувати професійна підготовка майбутніх соціальних працівників, поєднуючи в собі накопичений вітчизняний досвід та сучасні інноваційні підходи світової практики підготовки фахівців.

Здатність адаптуватися до мінливих умов і технологій особливо актуальна для майбутніх спеціалістів соціальної сфери. Це обумовлено складною соціально-економічною ситуацією в Україні, яка протягом двох останніх десятиріч характеризується загостренням соціальних проблем і відповідно розширенням кола об'єктів соціальної роботи, що потребує як реформування системи надання соціальних послуг, розробки механізмів соціального замовлення, переосмислення ролі державних соціальних служб та неурядових організацій у здійсненні соціальної роботи, так і підготовки фахівців, готових реагувати на нові соціальні проблеми і суспільні виклики. Однією з таких проблем, з якою зіштовхнулася Україна на початку 90-х рр. минулого століття, стала проблема торгівлі людьми, протидія якій не тільки не вщухає і сьогодні, а й, навпаки, підсилюється, що пов'язано з розвитком і змінами у сучасних умовах цього явища у міжнародному масштабі та у межах нашої країни. Цьому сприяють різке падіння рівня життя (бідність) людей, необізнаність населення з правових питань, підвищення мобільності населення, трудова міграція, зростання безробіття, насилля, організована злочинність, збільшення доступу населення до мережі Інтернет, який практично не контролюється з точки зору закону, і нерідко використовується з корисливою і навіть злочинною метою (8,7 млн. жителів України користуються мережею практично щодня, з них: 61% - особи від 15 до 29 років)(Звіт дослідження рівня обізнаності з явищем торгівлі людьми, 2011), а також неналежним рівнем відповідного правового і соціального захисту громадян. Наразі гострі соціальні проблеми, серед яких ми виділяємо торгівлю людьми, зумовлюють потребу суспільства у професійній діяльності фахівців з соціально-правового захисту та профілактичної роботи, які здійснюють практичну діяльність у різних установах і закладах. Суб'єктами такої діяльності є органи державної влади, заклади і установи різного відомчого підпорядкування, органи самоврядування територіальних громад, громадські об'єднання та організації. В силу своїх професійних обов'язків (реалізації захисної та профілактичної функцій), до них долучилися і соціальні працівники, які повинні забезпечувати дотримання норм охорони та захисту прав особистості, представляти її інтереси в різних інстанціях, підвищувати правову культуру населення, запобігати виникненню, поширенню чи загостренню негативних

соціальних явищ і їх небезпечних наслідків. Тому професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до протидії торгівлі людьми є одним із важливих завдань підготовки висококваліфікованих фахівців соціальної сфери.

Окреслена проблема знайшла своє відображення у дослідженнях науковців. Зокрема, теоретико-методологічні засади, специфіку професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у системі вищої освіти розглядаються у роботах В.Андрущенка, С.Архипової, В.Беха, О.Безпалько, І.Зверевої, Р.Вайноли, І.Іванової, А.Капської, О.Карпенко, І.Козубовської, Г.Лактіонової, Л.Міщик, І.Миговича, В.Поліщук, А.Рижанової, В.Сидорова, Т.Семигіної, С.Харченка, Н.Чернухи та ін.; особливості підготовки до виконання певних професійних функцій висвітлені у роботах Я.Кичука, І.Ковчиної, Г.Локаревої, С.Пашенко, А.Первушиної, Ж.Петрочко, О.Пожидаєвої, В.Сидорова та ін.; досвід професійної підготовки соціальних працівників у європейських країнах вивчали О.Бартош-Пічка, Н.Гайдук, Н.Горішна, С.Когут, Г.Лещук, Т.Логвиненко, В.Поліщук, Ю.Поліщук, О.Пришляк та ін.; проблему технологічної підготовки соціальних працівників досліджували Р.Вайнола, О.Гура, І.Зимня, Н.Зимівець, І.Козич, О.Протас та ін. Проте питання готовності майбутніх соціальних працівників до протидії торгівлі людьми залишається поза увагою наукових інтересів дослідників. Саме тому метою статті є висвітлити досвід професійно-орієнтованої підготовки соціальних працівників щодо розширення спектру їх професійної діяльності у напрямі запобігання торгівлі людьми у Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя.

Основна частина

1. Проблема торгівлі людьми у світі і в сучасній Україні

Проблема торгівлі людьми у світі і в сучасній Україні стоїть досить гостро і вимагає дієвих заходів з протидії. Так, за даними Представництва Міжнародної організації з міграції в Україні, починаючи з 1991р. постраждалими від торгівлі людьми стали близько 110 000 українців. Громадськими та міжнародними організаціями було надано допомогу більше 9000 постраждалим за період 2000-2011рр. (Статистика справ постраждалих від торгівлі людьми Представництва МОМ в Україні, 2012). Консультанти Національної «гарячої лінії» з питань протидії торгівлі людьми надали 44 428 консультацій протягом листопада 1997-грудня 2011рр. (Річний звіт Центру «Ла Страда-Україна», 2012). Стабільно близько 50% дзвінків на Національну «гарячу лінію» з питань запобігання торгівлі людьми надходить від чоловіків, 75% консультацій стосуються питань працевлаштування за кордоном. Аналіз справ осіб, постраждалих від торгівлі людьми, показує, що ситуація з жінками, постраждалими від торгівлі людьми з метою трудової експлуатації, ускладнюється тим, що вони часто страждають і від сексуального насильства. Тривожною залишається і ситуація з торгівлею дітьми. Адже за даними Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) щороку в світі близько 1 млн. 200 тис. дітей потерпає від торгівлі людьми, близько 2800 дітей щодня примушують до заняття проституцією. Як зазначено у Всесвітньому звіті про торгівлю людьми, діти, потерпілі від цього явища, становлять майже 20%

загальної кількості потерпілих. В Україні, за оцінками Міжнародної організації праці, близько 350 тис. дітей потерпають від експлуатації праці та торгівлі ними (Ковальчук Л.Г., 2010, с.1). Аналіз даних про постраждалих дітей, ідентифікованих у 2011р. свідчить, що сферами їх подальшої експлуатації були: жебрацтво (27%), надання сексуальних послуг для використання порнографічних зйомок (27%), дитяча праця (17%). Більшість дітей експлуатували на території України (70%) та в Російській Федерації (27%)(Статистика справ постраждалих від торгівлі людьми Представництва МОМ в Україні, 2012).

Відповідно до даних Міністерства внутрішніх справ України, в період з 2001р. по 2008р. органами внутрішніх справ України виявлено 2289 злочинів, передбачених ст.149 («Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини») Кримінального кодексу України; встановлено місцезнаходження та повернуто в Україну 2578 потерпілих від торгівлі людьми, в тому числі 262 дітей. Центр «Ла Страда – Україна» за період з 1997-го по вересень 2010рр. надав допомогу 1901 особі. З них протягом 2004 – жовтня 2010рр. фахівці Центру надали допомогу 867 дітям, постраждалим від торгівлі дітьми та різних форм експлуатації. За оцінками Міжнародної організації праці, 350 000 дітей в Україні становлять групу ризику щодо потрапляння в ситуацію торгівлі людьми та експлуатації праці (Левченко К.Б., Ковальчук Л.Г., Удалова О.А., 2011, с.34-35).

Однак дати об'єктивну оцінку масштабам проблеми торгівлі людьми в Україні не може ніхто. Як зазначається у результатах громадського моніторингу виконання Державної програми протидії торгівлі людьми у 2010р., « На сьогодні відсутня єдина система статистичної інформації щодо торгівлі людьми. Статистику у кримінальних справах веде МВС України, з надання допомоги постраждалим, які до них звертаються, - Державна служба у справах сім'ї, дітей та молоді, з надання допомоги дітям – жертвам торгівлі людьми – Служба у справах дітей, Міжнародна організація з міграції, а також громадські організації тощо» (Моніторинг виконання Державної програми протидії торгівлі людьми на період до 2010р., 2011, с.46). На жаль і сьогодні ситуація мало змінилася на краще. Тому торгівля людьми є комплексною, багаторівневою, малодослідженою соціальною проблемою, яскравим показником ставлення місцевих громад і держави в цілому до соціально-правового захисту своїх громадян.

Висвітлення в науковій літературі проблеми торгівлі людьми дає підстави виокремити окремі аспекти дослідження даної проблеми, а саме: у соціальному та правовому контексті (К.Левченко, Л.Ковальчук, О.Удалова та ін.); стандарти соціальних послуг у сфері протидії торгівлі людьми (В.Кизим, О.Козачук); соціально-педагогічна робота у сфері протидії торгівлі людьми (Н.Гевчук, Л.Ковальчук, К.Татуревич, К.Черепаха, О.Удалова); соціальна профілактика торгівлі людьми (І.Зверева, Р.Зеленський, Н.Гусак, Н.Калашник, І.Трубавіна та ін.). Соціальний аналіз щодо чинників, сфер діяльності протидії, надання допомоги постраждалим від торгівлі людьми, знаходимо у дослідженнях Державного інституту проблем сім'ї та молоді, Українського інституту соціальних досліджень, Міжнародної організації міграції в Україні, Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда – Україна». Нормативно-правова база щодо попередження торгівлі людьми представлена

міжнародним та вітчизняним законодавством у сфері боротьби з торгівлею людьми.

2. Навчальна дисципліна «Запобігання торгівлі людьми» у підготовці студентів спеціальності «соціальна робота» у Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя

Аналіз міжнародно-правових актів і наукових публікацій дозволяє констатувати багатоаспектність змісту поняття «торгівля людьми». Але спільними ознаками у його розумінні є продаж або інша платна передача, здійснювані з метою експлуатації людини (Енциклопедія для фахівців соціальної сфери, 2012, с.299). Залучення до експлуатації багатьох людей часто відбувається через низький рівень поінформованості про явище торгівлі людьми, можливих ризиків та призводить до того, що вони досить легко стають жертвами торгівлі з тяжкими наслідками для власного здоров'я або навіть життя. Тому одним із важливих завдань у сфері протидії торгівлі людьми є превентивна робота для різних уразливих категорій населення. У зв'язку з цим профілактична робота з протидії торгівлі людьми стає все більш нагальною, потребує усвідомленої мотивації, соціально-педагогічних основ здійснення, професійної компетентності фахівців, серед яких важлива роль належить соціальним працівникам. Тому включення з 2011р. до навчального плану підготовки студентів спеціальності «соціальна робота» у Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя навчальної дисципліни «Запобігання торгівлі людьми» дало можливість розширити спектр фахової підготовки майбутніх спеціалістів соціальної сфери (Таблиця 1.).

Ця навчальна дисципліна нерозривно пов'язана з професійно-орієнтованими курсами: «Технології соціальної роботи», «Соціальна профілактика», «Соціальна робота з різними групами населення», «Нормативно-правові основи соціально-педагогічної діяльності», «Основи соціально-правового захисту особистості», «Основи консультування», «Рекламно-інформаційні технології» та ін.

Мету навчальної дисципліни «Запобігання торгівлі людьми» ми визначили як формування когнітивного (знання), операційного (вміння) та мотиваційного (ставлення) компонентів готовності майбутніх соціальних працівників до протидії торгівлі людьми.

Основними завданнями навчальної дисципліни є: ознайомити майбутніх соціальних працівників з характеристиками феномену «торгівля людьми» як актуальної соціальної проблеми, її особливостями, тенденціями та загальними принципами практичної діяльності з різними цільовими групами; розкрити роль соціального працівника у здійсненні протидії торгівлі людьми; представити технології соціальної профілактики щодо торгівлі людьми, специфіку роботи з вразливими категоріями населення на індивідуальному, груповому рівнях та в соціальному просторі громади; висвітлити механізми міжвідомчої взаємодії між різними суб'єктами профілактики торгівлі людьми; презентувати міжнародний та вітчизняний досвід превентивної роботи по запобіганню торгівлі людьми.

Таблиця 1.

**Календарно - тематичний план навчальної дисципліни
«Запобігання торгівлі людьми»**

Змістові модулі	Всього	Кількість годин, відведених на:			
		Лекції	Семінарські заняття	Індивідуальну роботу	Самостійну роботу
<i>Змістовий модуль 1. Теоретичні аспекти проблеми торгівлі людьми</i>					
Тема 1. Проблема торгівлі людьми в Україні та світі	14	2	2		10
Тема 2. Передумови торгівлі людьми та їх наслідки для потерпілих сторін	16	4	2		10
Разом за змістовий модуль	30	6	4		24
<i>Змістовий модуль 2. Профілактика торгівлі людьми</i>					
Тема 3. Технології превентивної роботи з протидії торгівлі людьми	32	4	8	10	10
Тема 4. Загальні принципи надання допомоги потерпілим від торгівлі людьми	14	2	2		10
Тема 5. Мережа організацій з протидії торгівлі людьми	14	2	2		10
Разом за змістовий модуль	60	8	12	10	30
Всього годин	90	14	16	10	50

У результаті вивчення навчальної дисципліни «Запобігання торгівлі людьми» студенти отримують **знання** про: сутність явища торгівлі людьми, підходи до його розуміння; чинники і наслідки торгівлі людьми; державні та відомчі нормативно-правові документи з протидії торгівлі людьми; цільові групи для проведення профілактичної роботи; принципи та методи роботи з подолання наслідків торгівлі людьми; технології запобігання торгівлі людьми; коло партнерів, їх компетенції у спільній діяльності та оволодівають **уміннями**: організовувати та проводити профілактичну роботу щодо торгівлі людьми з різними цільовими групами, вразливими категоріями населення (в тому числі індивідуальну, групову роботу, з сім'єю, роботу в громаді); розробляти та впроваджувати інноваційні методи та форми профілактичної роботи; здійснювати дослідження вразливості різних категорій населення щодо потрапляння в ситуації

торгівлі людьми; співпрацювати з державними та громадськими організаціями у протидії торгівлі людьми; використовувати досвід профілактики торгівлі людьми. У результаті вивчення навчальної дисципліни «Запобігання торгівлі людьми» майбутні соціальні працівники набувають **професійні компетентності**: здатність до інноваційної діяльності щодо профілактики торгівлі людьми; оволодіння інтерактивними методами і формами превентивної роботи; забезпечувати навчальними, інноваційними, науковими матеріалами превентивну роботу по запобіганню торгівлі людьми; здійснювати міжвідомчу взаємодію щодо протидії торгівлі людьми.

При розробці навчальної програми дисципліни «Запобігання торгівлі людьми» бралася до уваги навчальна програма курсу «Протидія торгівлі людьми» Школи соціальної роботи імені В.І.Полтавця Національного університету «Києво-Могилянська академія» (Соціально-педагогічні основи протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей, 2011, с.217-221).

Програма розрахована на 90 годин, з них: лекційні – 14 годин, семінарські – 16 годин, індивідуальна і самостійна робота – 60 годин. Вивчення курсу «Запобігання торгівлі людьми» завершується заліком.

Зміст навчальної дисципліни «Запобігання торгівлі людьми» ми поділили на два змістові модулі, до яких включили теми з урахуванням наукових досліджень явища торгівлі людьми, методичного забезпечення профілактичної роботи, вітчизняного та зарубіжного досвіду протидії торгівлі людьми, практичної діяльності державних та громадських організацій у цій сфері.

Змістовий модуль 1. Теоретичні аспекти торгівлі людьми.

Тема 1. ПРОБЛЕМА ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Підходи до розуміння виникнення та поширення явища торгівлі людьми. Визначення поняття «торгівля людьми» у міжнародному та вітчизняному законодавстві. Торгівля людьми як порушення прав людини. Різновиди торгівлі людьми. Мета торгівлі та види експлуатації. Суб'єкти та об'єкти торгівлі людьми. «Ланцюг» торгівлі людьми. Країни походження; країни призначення; країни транзиту. Стереотипні уявлення, міфи та установки суспільства щодо проблеми та потерпілих від торгівлі людьми осіб. Розмежування торгівлі людьми, нерегульованої міграції. Шляхи потрапляння в ситуацію торгівлі людьми, технології впливу, засоби та методи залучення. Вербування людей з метою подальшої експлуатації. Нормативно-правове регулювання протидії торгівлі людьми: міжнародний та вітчизняний досвід.

Тема 2. ПЕРЕДУМОВИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ТА ЇХ НАСЛІДКИ ДЛЯ ПОТЕРПІЛИХ СТОРІН

Зовнішні (макрорівневі) та внутрішні передумови торгівлі людьми (економічні, соціальні, психологічні, інформаційні, правові) і їх наслідки для потерпілої особи, сім'ї, оточення, держави: медико-психологічні та соціальні; емоційні, когнітивні, фізичні та поведінкові реакції; симптоми посттравматичного стресового розладу. Шляхи подолання посттравматичного стресового розладу. Явище віктимізації потерпілих від торгівлі людьми осіб та можливості запобігання.

Змістовий модуль 2. Профілактика торгівлі людьми

Тема 3. ПРОФІЛАКТИКА ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Основні цілі та завдання профілактичної роботи щодо запобігання торгівлі людьми. Підходи щодо запобігання торгівлі людьми: інформаційний, дієвий, соціально-економічний, силовий. Складові превентивних стратегій протидії торгівлі людьми. Вразливі категорії населення щодо ризику торгівлі людьми. Первинна, вторинна та третинна соціальна профілактика торгівлі людьми: мета, зміст, об'єкт, форми, методи. Цільова аудиторія для здійснення профілактичної роботи: діти, батьки, вчителі, вихователі, соціальні працівники, молодь та ін. Основні напрями превентивної роботи із запобігання торгівлі людьми: 1) підвищення рівня поінформованості громадськості, груп ризику; 2) забезпечення гендерної рівності в суспільстві; 3) вдосконалення законодавства та дій правоохоронних органів; 4) допомога потерпілим від торгівлі людьми. Технології, методи та форми профілактичної роботи.

Механізми взаємодії державних та неурядових організацій у протидії торгівлі людьми. Роль інформаційного телефонного консультування у профілактичній роботі. Робота зі ЗМІ, ІКТ з метою запобігання торгівлі людьми.

Тема 4. ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ, МЕТОДИ НАДАННЯ ДОПОМОГИ ПОТЕРПІЛИМ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Принципи надання допомоги потерпілим від торгівлі людьми. Ідентифікація потерпілих від торгівлі людьми осіб. Основні права потерпілих від торгівлі людьми. Складання індивідуального плану втручання. Консультативні стратегії. Індивідуальне консультування потерпілих. Стадії консультативного процесу. Підтримка потерпілих під час прояву психологічних реакцій на торгівлю людьми у процесі індивідуального консультування. Визначення основних проблем та потреб потерпілих при первинному оцінюванні, складання плану супроводу. Складові процесу первинного оцінювання. Телефонне консультування. Основні принципи телефонного консультування. Роль інформаційно-консультаційних ліній в індивідуальному консультуванні. Мета та об'єкти соціального супроводу. Представництво інтересів потерпілих. Рівні представництва. Захист потерпілих під час досудового слідства та розгляду справи у суді.

Різновиди групової роботи з потерпілими від торгівлі людьми. Діяльність груп самопомоги для потерпілих від торгівлі людьми. Організація та особливості роботи з сім'ями потерпілих. Програми здобуття професійних навичок і кваліфікації для потерпілих від торгівлі людьми.

Тема 5. МЕРЕЖА ОРГАНІЗАЦІЙ З ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Суб'єкти протидії торгівлі людьми: державні заклади і установи, різноманітні служби підтримки, громадські організації, найближче оточення. Мережа підтримки Г.Перрі. Координація зусиль щодо протидії торгівлі людьми. Міжсекторальна взаємодія у протидії торгівлі людьми в Україні. Діяльність правоохоронних органів у протидії торгівлі людьми. Спеціалізовані установи для надання допомоги потерпілим від торгівлі людьми.

Для самостійної роботи студентам пропонується опрацювати окремі теми, які безпосередньо пов'язані з матеріалом, що вивчається на поточних заняттях. Також самостійна робота передбачає: опрацювання рекомендованої літератури до

практичних занять, окремих питань, змісту вітчизняних та міжнародних нормативно-правових документів щодо захисту прав людей та протидії торгівлі людьми, виконання практичних завдань, зокрема, підібрати у періодичних виданнях ситуації щодо торгівлі людьми в Україні та світі і зробити їх аналіз.

Індивідуальну роботу студентів ми пропонуємо організувати у формі індивідуального навчально-дослідного заняття (ІНДЗ). Індивідуальне навчально-дослідне завдання з навчальної дисципліни «Запобігання торгівлі людьми» - це вид навчально-дослідної роботи студента, який містить результати власного пошуку і висновки та відображає рівень його професійної компетентності щодо вирішення поставлених завдань. У межах даної навчальної дисципліни студентам пропонується як ІНДЗ – розробити проект створення Центру протидії торгівлі людьми. Проект розробляється за алгоритмом проектної діяльності та прилюдно захищається під час заліку.

Завершальним етапом у роботі з вивчення навчальної дисципліни «Запобігання торгівлі людьми» є обговорення того, наскільки студенти самі усвідомлюють свою теоретичну та практичну підготовленість до реалізації отриманих компетенцій у своїй майбутній професійній діяльності. На основі самоаналізу робимо висновки про те, як удосконалити підготовку майбутніх фахівців у цьому напрямі, обговорюємо пропозиції щодо пошуку нових підходів, технологій навчання.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Таким чином, професійна підготовка майбутніх соціальних працівників повинна враховувати тенденцію до постійного розширення спектру соціальних проблем і відповідно – диференціацію об'єктів соціального впливу та надання соціальних послуг. Однією з таких актуальних проблем сьогодні є проблема торгівлі людьми. У цьому контексті опанування майбутніми фахівцями соціальної сфери навчальної дисципліни «Запобігання торгівлі людьми» сприяє підвищенню їх професійної компетентності. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми. У подальшому доцільно проаналізувати зміст та шляхи впровадження інтерактивних технологій (театральних, ігрових, особистісно-орієнтованих та ін.) у професійну підготовку соціальних працівників до профілактики торгівлі людьми.

Література

Добриня О.А., Басова Т.В. Диагностическая школа в социальной работе : оценка гуманистического потенциала / О.А.Добриня, Т.В.Басова // Международный научный журнал «Интерактивная наука». -2017. - №11. – С. 102-103. – DOI 10. 21661/г – 116841.

Запобігання торгівлі людьми в системі професійно-технічної освіти : навч.-метод. посібник / І.Д.Зверева, Р.М.Зеленський, Н.С.Калашник та ін.; Міжнародний жіночий правозахисний центр «Іа Страда-Україна». – К.: Україна, 2008. – 284 с.

Звіт дослідження рівня обізнаності з явищем торгівлі людьми. – К.: Представництво МОМ в Україні, 2011. – 82 с.

Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І.Д.Звереві.
– Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. -536 с.

Ковальчук Л.Г. Соціально-педагогічні умови профілактики торгівлі дітьми: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. кандидата пед. наук: !3.00.05 – соціальна педагогіка / Людмила Ковальчук; Інститут проблем виховання АПН України. – Київ, 2010. – 20 с.

Лукашевич М.П., Семигіна Т.В. Соціальна робота (теорія і практика): підручник /М.П.Лукашевич, Т.В.Семигіна. –К.: Каравела, 2009. – 368 с.

Моніторинг виконання Державної програми протидії торгівлі людьми на період до 2010 року та проблемні питання підготовки нової програми / заг. ред. К.Б.Левченко. – К.: 2010. – 32 с.

Моніторинг виконання Державної програми протидії торгівлі людьми на період до 2010 року / заг. ред. К.Б.Левченко. – К.: Агентство «Україна», 2010. – 80 с.

Річний звіт Центру «Ла Страда-Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://la-strada.org.ua>.

Соціальна профілактика торгівлі людьми: навч.-методичний посібник / за ред. К.Б.Левченко, І.М.Трубавіної. – К.: Агентство «Україна», 2007. – 352 с.

Статистика справ постраждалих від торгівлі людьми Представництва МОМ в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://en.stoptrafficksng.org>.

PREPARATION FUTURE SOCIAL WORKERS UNDER HIGHER EDUCATION TO PREVENT TRAFFICKING

Antonina Kononchuk, Ph.D., Associate professor, doctoral candidate
Department of Social Work Taras Shevchenko Chernihiv National Pedagogical
University, Chernihiv, Ukraine, Antonina_Kononchuk@mail.ru

***Abstract.** The article deals with social importance and urgent need for preventive social and educational work on prevention of human trafficking in Ukraine. Found to have insufficient professional training of social workers to work with different category "risk groups", especially with young people, and therefore determined that one of the important tasks of training future social workers at the present stage of development of Ukrainian society is the proper organization of educational training students on prevention of trafficking as one of the important areas of countering this gross violation of human rights.*

Presented study the possibility of such an example training of future social workers in Nizhyn Gogol State University within the academic discipline called "Prevention of human trafficking." The course is 90 hours, 14 hours set aside for lectures, 16 hours - for practical classes, 60 hours - for independent work. Type of final control – credit. Academic discipline includes two content modules. First - dedicated to the theoretical foundations of human trafficking as a human rights violation. The second - the prevention of human trafficking, which highlight the approaches, principles, social and educational conditions of preventive work and cooperation between different actors activities to prevent trafficking.

Revealed that during such training future social workers master the techniques and technology of preventive work with different target groups, determine the range of potential partners and the scope of their competence in professional interaction to prevent trafficking.

***Keywords:** training; social worker; human trafficking; human rights; prevention of trafficking; preventive work.*

References

Dobrina O. A. Diagnostic school in social work : assessment of humanistic potential / O. A. Dobrina, T. V. Basova // Interactive science. – 2017. – №11. – p.102-103. – DOI 10.21661/r-116841.

Prevention of trafficking in the system of vocational education: Teach metod. manual / I.D.Zvyeryeva, R.M.Zelensky, N.S.Kalashnyk etc.; International Women's Rights Center "La Strada-Ukraine". – K.: Ukraine, 2008. – 284 p.

The report studies the awareness of human trafficking. – K.: Ukraine IOM, 2011. – 82 p.

Encyclopedia of professionals social / under total. Ed. prof. I.D.Zvyeryevoyi. – Kyiv, Simferopol: Universum, 2012. – 536 p.

Kovalchuk L. H. Socio-pedagogical conditions of prevention of child trafficking: dis. on PhD in ped. sciences: 13.00.05 - Social Pedagogy / Lyudmila Kovalchuk; Institute of Education APS of Ukraine. - Kyiv, 2010. - 20 p.

Lukashevych M. P. Social work (theory and practice): textbook / M. P. Lukashevych, T. V. Semygina. – K.: Caravel, 2009. – 368 p.

Monitoring implementation of the State Program against Trafficking by 2010 and concerns the preparation of a new program / common. Ed. K. B. Levchenko. - K.: 2010. - 32 p.

Monitoring implementation of the State Program against Trafficking by 2010 / common. ed. K. B. Levchenko. - K.: Agency "Ukraine", 2010. - 80 p.

Annual report of the Center "La Strada-Ukraine" [Electronic resource]. - Access: <http://la-strada.org.ua>.

Social prevention of trafficking: Teach handbook / ed. K.B.Levchenko, I.M.Trubavinoyi. - K.: The agency "Ukraine", 2007. - 352 p.

Statistics of cases of trafficked IOM Ukraine [electronic resource]. - Access: <http://en.stoptrafficksng.org>.

Social Work & Education

©SW&E, 2017

Halyna Leshchuk,

Ph.D., Associate professor, Department of Social Education and Social Work, Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University

Галина Лешчук,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Ternopil, Ukraine,

м. Тернопіль, Україна

h.v.leshchuk@gmail.com

Received: March 29, 2017

1st Revision: May 30, 2017

Accepted: June 12, 2017

ORCID iD 0000-0002-0017-9464

Leshchuk, H. (2017). Possibilities of psychosocial rehabilitation in social work with people with disabilities, *Social Work and Education*, Vol. 4, No. 1., pp. 60-69

МОЖЛИВОСТІ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ЛЮДЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

АНОТАЦІЯ. У статті проаналізовано особливості психосоціальної реабілітації як технології роботи з людьми із ментальними захворюваннями. Зазначено групи причин через які виникає необхідність професійного втручання з метою реабілітації: медико-біологічні (спадкові, набуті); соціально-економічні; психологічні; педагогічні/соціально-педагогічні. Охарактеризовано різні види соціальної реабілітації (елементарна, побутова, сімейна, рекреаційна, педагогічна/соціально-педагогічна, соціально-психологічна), розкрито їх зміст. Здійснено термінологічний аналіз поняття «психосоціальна реабілітація». Обґрунтовано відмінність між соціально-психологічною та психосоціальною реабілітацією, остання з яких акцентує увагу на роботі з людьми із психічними захворюваннями. Окреслено історичний аспект розвитку центрів психосоціальної реабілітації. Схарактеризовано програми психосоціальної реабілітації із зарубіжної практики. Розглянуто принципи психосоціальної реабілітації.

Ключові слова: реабілітація; соціальна реабілітація; психосоціальна реабілітація; людина з особливими потребами; соціальна робота.

Вступ

Ускладнення соціальної ситуації в Україні, поглиблення кризи у різних сферах суспільного життя в останні десятиліття зумовили значне розширення як технологічного спектру соціальної роботи, так і професійно-рольових характеристик соціального працівника. Реабілітація, яка тривалий час вважалася прерогативою медичних працівників, у нових умовах активно використовується у практиці соціальної роботи, підкреслюючи цим інтегруючу роль фахівця соціальної сфери як представника професії, яка поєднує різні форми, методи і напрями роботи, і здатна забезпечити комплексність різних аспектів реабілітації на практиці. Разом із тим, актуальним залишається питання вивчення специфіки різних видів реабілітації, зокрема, психосоціальної.

Соціальна реабілітація є предметом наукових досліджень Р. Купрянова, Д. Шарифулїна, О. Берецької, О. Холостової, О. Демет'євої, І. Мисули.

Окремі аспекти соціальної реабілітації осіб з обмеженими можливостями розглянуто у наукових працях О. Поляк, С. Толстоухової, Л. Вакуленко, М. Шведа, Л. Левицької та інших.

Теоретико-методичні засади психосоціальної реабілітації розроблялись Р.А. Кнааном, В. Вітте, Н. Хаймом, Ж. Дюбуї, Г. Деле.

Мета статті: проаналізувати особливості психосоціальної реабілітації як одного з видів реабілітації осіб з особливими потребами.

Для розв'язання поставленої мети було застосовано загальнонаукові методи теоретичного дослідження, зокрема: теоретичний аналіз наукових джерел, порівняння та узагальнення даних.

Основна частина

Сучасне розуміння реабілітації тісно пов'язане із соціальним контекстом. У даний час під реабілітацією розуміють як відновлення психофізичного здоров'я людини, так і її інтегрування в соціум, сприяння в набутті статусу рівноправного члена суспільства. Соціальна реабілітація – це система заходів, що має на меті якнайшвидше і найбільш повне відновлення здатності до соціального функціонування людей з особливими потребами, інвалідів та інших уразливих категорій населення (Волкова, 2006, с. 171).

Можна виділити кілька груп причин, в результаті яких виникає необхідність професійного втручання з метою реабілітації:

- медико-біологічні (спадкові, вроджені, набуті в процесі життєдіяльності;
- соціально-економічні, зумовлені урбанізацією, сучасними проблемами сім'ї, неправильною організацією дитячого дозвілля, впливом засобів масової інформації тощо;
- психологічні (взаємостосунки із оточенням, різний рівень здібностей, особливості темпераменту і характеру індивіда);
- педагогічні/соціально-педагогічні (наявність або відсутність систематичного виховання, запобігання виникненню негативних передумов для розвитку) (Гордеева А.В., 2005).

Мета соціальної реабілітації інвалідів – відновлення здоров'я, працездатності і соціального статусу людей з особливими потребами, досягнення ними матеріальної та соціальної незалежності, інтеграції (або реінтеграції) у звичайні умови життя суспільства (Справочник по медико-соціальної експертизе и реабилитации, 2005).

Виділяють *види соціальної реабілітації*

Елементарна реабілітація включає заходи, спрямовані на відновлення найбільш простих, елементарних навичок самообслуговування і пересування. Зокрема, даний вид реабілітації ввійшов у практику реабілітації інвалідів із вадами зору, для яких виконання зазначених функцій має вирішальне значення для забезпечення ефективної життєдіяльності.

Побутова реабілітація об'єднує заходи, спрямовані переважно на відновлення навичок виконання повсякденних побутових дій.

Педагогічна/соціально-педагогічна реабілітація об'єднує заходи корекційного навчання і виховання, спрямовані на засвоєння особою певної системи знань, норм і цінностей, що дозволяють їй успішно функціонувати в якості повноцінного члена суспільства. Роль соціально-педагогічної реабілітації зростає при зниженні здібностей до сприйняття, засвоєння, актуалізації та передачі знань, смислової інформації внаслідок порушень фізичного або психічного характеру.

Сімейна реабілітація передбачає заходи різного типу (соціального, педагогічного, психологічного тощо), спрямовані на відновлення звичайних, нормальних рольових функцій індивіда в сім'ї, а також підготовку його до самостійного і незалежного життя в родині.

Рекреаційна (дозвілєва) реабілітація дозволяє реалізувати духовні та творчі інтереси індивіда, задовольнити його потреби у фізичному розвитку і самовдосконаленні. Важливими складовими рекреаційної реабілітації є соціокультурна реабілітація, фізкультурно-оздоровчі та спортивні заходи. Рекреаційна реабілітація допомагає звільнитися від комплексу неповноцінності, пробуджує інтерес до життя.

Соціально-психологічна реабілітація пронизує, по суті, всі аспекти роботи, спрямовані на відновлення індивідуально-особистісного статусу людини, на відновлення, розвиток і формування здібностей і якостей, що дозволяють їй успішно виконувати різні соціальні ролі (сімейні, подружні, батьківські, громадські, політичні тощо), мати можливість бути реально включеною у різні сфери соціальних відносин. Змістовний сенс соціально-психологічної реабілітації полягає, насамперед, у відновленні оптимального функціонування психологічних механізмів, яке забезпечує соціальна діяльність і соціальна інтеграція (Справочник по медико-соціальної експертизе и реабилитации, 2005).

У вітчизняній теорії та практиці поняття «соціально-психологічна реабілітація» та «психосоціальна реабілітація» іноді використовуються як синонімічні та взаємозамінні поняття, що, на нашу думку, є помилковим підходом.

Соціально-психологічна реабілітація передбачає адаптацію людини з особливими потребами до соціального оточення, підвищення самосвідомості

шляхом формування адекватного ставлення до свого захворювання або фізичного дефекту, підвищення здатності до вирішення психологічних проблем, налагодження взаємин з оточуючими. Багато захворювань провокують психологічні порушення, що в свою чергу, може привести до розвитку психічних розладів, які погіршують стан хворого та сприяють прогресуванню недуги. Таким чином, соціально-психологічна реабілітація акцентує увагу на соціальній адаптації клієнта незалежно від характеру його проблем і в цьому сенсі є близькою власне до соціальної реабілітації.

Психосоціальна реабілітація початково зорієнтована насамперед на людей, які страждають різного роду ментальними захворюваннями, тому в більшій мірі акцентує увагу на необхідності залучення фахівців медичного профілю.

Психосоціальна реабілітація почала розвиватися у США після Другої світової війни як соціальна альтернатива медичній моделі допомоги й догляду насамперед за хворими із психічними недугами. На той час психосоціальна реабілітація розглядалася як «процес, що полегшує повернення індивіда до оптимального рівня самостійного існування в соціальному середовищі» (Снаан R.A., 1998). При цьому акцентувалася увага насамперед на особистості пацієнта, а не на його хворобі, і пропонувався інтегрований підхід до роботи з такими особами, який включав професійну, житлову, соціальну, дозвіллеву, освітню та особистісну реадaptaцію.

Подібне трактування психосоціальної реабілітації закріплене й у офіційній термінології ВООЗ (2001 р.), де зазначається, що психосоціальна реабілітація – це процес, який дає можливість людям з ослабленим здоров'ям або інвалідам унаслідок психічних розладів досягнути оптимального рівня незалежного функціонування в суспільстві.

Головним завданням психосоціальної реабілітації, за твердженням В. Вітте, є «регуляція відносин між неповноцінною людиною та навколишнім світом», формування оптимального життєвого простору в залежності від потреб і можливостей осіб із порушеннями здоров'я (Witte W., 1988).

На думку Н. Хайма, у психосоціальної реабілітації слід максимально «сприяти тому, щоб або внутрішніми зусиллями індивіда, або за допомогою цілеспрямованих фахових дій редукувати, фасилітувати наявні або очікувані перевантаження, що виникають внаслідок хвороби, або впоратися з ними», тобто ключовим є індивідуальне ставлення до захворювання й оцінка внутрішнього і зовнішнього стресу пацієнта. Встановлення контролю над хворобою розглядається як критерій успішної адаптації індивіда (Heim N., 1988, с. 64).

Відкриття перших профільних центрів психосоціальної реабілітації припадає на 80-ті роки ХХ століття. Перші центри (клуби) були створені самими пацієнтами (наприклад, Клубний будинок в США) і їхня діяльність була спрямована на те, щоб допомагати хворим справлятися із проблемами повсякденного життя, розвивати здатність до самостійної активності навіть при наявності інвалідності. Саме тому в таких центрах спочатку робився акцент на заходи, які допомагали б хворим справлятися з життєвими труднощами, не подаватися на їх вплив, а також на заходи, спрямовані на зміцнення здоров'я, а не на позбавлення від симптомів психічного захворювання. Поява центрів

психосоціальної реабілітації дала значний поштовх до розвитку психосоціальної реабілітації як полідисциплінарної технології роботи, що акумулювала зусилля фахівців різних галузей науки: медицини, соціальної роботи, психології, педагогіки. В даний час центри психосоціальної реабілітації широко розповсюджені в США, Швеції, Канаді, при цьому кількість реабілітаційних програм у них значно коливається (Солохина Т.А., http://familymh.ru/lectio_f12).

Приміром, у Канаді найбільш поширеними є дві програми психосоціальної реабілітації: програма активного супроводу в середовищі (РАСТ – program for assertive community training) і програма професійної підтримки.

Програма активного супроводу в середовищі являє собою технологічний модуль, який передбачає догляд, реабілітацію та реадaptaцію пацієнтів із ментальними захворюваннями. При цьому особливу увагу приділяють формуванню вмінь контролювати перебіг своєї хвороби, користуватися послугами різних служб, розвитку персональної незалежності, взаємостосунків у сім'ї та в центрі психосоціальної реабілітації. Обидві програми орієнтовані на комплексну психосоціальну реадaptaцію індивіда і включають різні форми роботи:

1) когнітивно-тілесна терапія (КТТ), до якої найчастіше вдаються у випадку наявності в пацієнта важкого психозу. КТТ спрямована на подолання у хворого зацикленості на нав'язливих станах і думках;

2) групові заняття, які підтвердили свій позитивний терапевтичний ефект у роботі з даною категорією клієнтів. Серед найпоширеніших тематичних модулів, які використовують у роботі з групою – управління стресом, підвищення самооцінки, встановлення контролю над захворюванням;

3) навчання життєвих навичок (побутових, освітніх, професійних, соціальних тощо), необхідних для досягнення персональної автономії (Dubuis J., 2006, с. 321-330).

Світова асоціація психосоціальної реабілітації (WARP) спільно із Всесвітньою організацією охорони здоров'я у 1996 році окреслили основні цілі та напрями психосоціальної реабілітації:

1) зниження симптоматики ментального захворювання та можливих побічних ефектів від медикаментозного лікування;

2) формування соціальних компетенцій;

3) просвітницька робота щодо подолання упередженого ставлення в суспільстві до осіб із психічними захворюваннями;

4) організація роботи з пацієнтом в умовах близького йому соціального середовища;

5) супровід родини та близького оточення хворого.

Ключовим завданням при цьому залишається діагностика, яка має включати:

— функціональну оцінку можливостей індивіда (рівня його автономії, соціальних навичок тощо);

— оцінку доступних особистісних ресурсів;

— підтримку чи надання допомоги в залежності від наявності чи вразливостей найближчого оточення, зокрема, сім'ї;

— визначення кінцевих цілей діяльності (соціальних, житлових, освітніх, професійних);

розробку ефективної програми втручання (Duprez M., 2008, с. 38).

За твердженням Р.А. Кнаана, психосоціальна реабілітація базується на двох постулатах:

— у кожного індивіда присутня мотивація до розвитку компетентності у тих сферах життєдіяльності, які сприяють незалежності та впевненості в собі;

— індивід здатний набувати нових моделей поведінки й адаптовувати їх для задоволення своїх базових потреб (Спаан R.A., 1988, с. 61-77).

Виділяють 13 основних *принципів психосоціальної реабілітації*:

1. Принцип максимального використання можливостей індивіда (Full Human Capacity).

Кожна людина здатна покращувати рівень своєї життєдіяльності, що є процесом особистісного зростання і змін навіть у випадку важкої інвалідності. Тому завданням фахівців із психосоціальної реабілітації є підвищення рівня очікувань пацієнта від себе самого, формування у нього готовності до прогресивних змін.

2. Принцип формування вмінь і навичок (Equipping People with Skills).

Успіх психосоціальної реабілітації залежить не стільки від зникнення симптомів захворювання, скільки від наявності тих чи інших соціальних чи інструментальних навичок і вмінь. Метою реабілітаційного супроводу клієнта є формування чи відновлення елементарних вмінь і навичок, необхідних для існування в соціальному середовищі.

3. Принцип самовизначення (Self-Determination).

Індивід має право брати участь у прийнятті рішень, які стосуються його життя. Завдання психосоціальної реабілітації – не вирішувати проблеми замість клієнта, але навчити його самостійно приймати рішення й усвідомлювати наслідки цих рішень.

4. Принцип нормалізації (Normalization).

У даному випадку йдеться про необхідність забезпечити особі з особливими ментальними потребами максимально наближені до звичайних умови життєдіяльності (житлові, освітні, дозвілєві, трудові). Цей принцип виключає сегрегаційний підхід. Ідеальною метою психосоціальної реабілітації стає незалежне проживання клієнта в соціумі за мінімальної професійної підтримки.

5. Принцип індивідуалізації потреб і послуг (Differential Needs and Care).

6. Принцип відданого ставлення фахівців (Commitment of Staff).

7. Депрофесіоналізація допомоги (Deprofessionalization of Service).

Йдеться насамперед про пріоритетність гуманного, особистісного ставлення до клієнта як до людини, а не як до об'єкта професійної допомоги.

8. Принцип раннього втручання (Early Intervention).

Цей принцип акцентує увагу на необхідності якомога більш раннього професійного втручання на стадії появи перших ознак розладу чи рецидиву захворювання.

9. Принцип організації найближчого середовища (Environnemental Approach) – сім'ї, соціальних зв'язків, трудового та життєвого середовища – з метою забезпечення максимальної підтримки клієнта.

10. Принцип зміни віддаленого середовища (Changing the Environment), яке в перспективі сприятиме соціальній адаптації індивіда (просвітницька робота з громадськістю, покращення медичних послуг тощо).

11. Принцип відсутності перешкод для втручання (No limits on participation) пов'язаних, насамперед, із часовими обмеженнями для надання допомоги.

12. Принцип цінності усіх докладених фахівцем зусиль (Work-Centered Process).

13. Принцип пріоритетності соціального над медичним аспектом роботи (Social Rather Than Medical Supremacy).

Даний принцип прагне подолати традиційну медичну модель надання допомоги, яка включає діагностику хвороби, зменшення її симптоматики шляхом медикаментозного лікування тощо. Пріоритетним завданням при цьому стає формування соціальних навичок і мобілізація соціального середовища клієнта. Вирішення поставленого завдання зумовлює необхідність ангажування до роботи з даною категорією клієнтів насамперед фахівця соціальної роботи, а не медика (Deleu G.M., 2004).

Висновки та перспективи подальших досліджень

Таким чином, психосоціальна реабілітація вимагає об'єднання зусиль фахівців різного профілю, які здатні допомогти клієнту подолати медичні, психологічні і соціальні проблеми, пов'язані із наявністю того чи іншого захворювання, що спричиняє інвалідність. Попри все активніше включення реабілітації у практику соціальної роботи, все ще потребують термінологічного та смислового уточнення різні види реабілітації, вимагає вдосконалення змістове наповнення соціально-реабілітаційних заходів у залежності від цільової групи та її проблематики, певні труднощі спостерігаються у координації співпраці фахівців різного профілю у процесі вирішення завдань різних видів реабілітації. Актуальним питанням також залишається здійснення психосоціальної реабілітації в умовах профільних та непрофільних закладів і служб.

Література

Волкова О.В. Социальная реабилитация как направление социальной работы // Психолого-педагогический журнал «Гаудеамус» / О.В. Волкова. – 2006. – № 2 (10). – С. 171-176.

Гордеева А.В. Реабилитационная педагогика: учеб. пособие / А.В. Гордеева. – М.: Парадигма, 2005. – 320 с.

Солохина Т.А. Психосоциальная реабилитация: современный подход [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://familymh.ru/lectio_f12 – Загол. з екрану. – Мова рос.

Справочник по медико-социальной экспертизе и реабилитации / [Р.М. Войтенко и др.]; под ред. М.В. Коробова, В.Г. Помникова. – СПб.: Гиппократ, 2005. – 853 с.

Cnaan R.A. Psychosocial Rehabilitation: Toward a Definition // *Psychosocial Rehabilitation Journal* / Cnaan R.A. – 1988. – P.61-77.

Deleu G.M. Les grands principes de la réhabilitation psychosociale/ G.M Deleu. – Socrate Réhabilitation, 2004. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.espace-socrate.com/index.php/tous-les-articles/2-non-categorise/43-les-grands-principes-de-la-rehabilitation-psychosociale>. – Загол. з екрану. – Мова фр.

Dubuis J. La réhabilitation: une problématique mondiale // *L'information psychiatrique* / J. Dubuis.– 2006/4. – Volume 82. – P. 321-330.

Heim N. Coping und Adaptivitat: Gibt es geeignetes oder ungeeignetes Goping? // *Psychotherapie und Medizinische Psychologie* / N. Heim. – 1988. – № 38.– P. 64.

Witte W. Einführung in die Rehabilitationspsychologie (bearbeitet und herausgeg R. Brackhane) / W. Witte. – Bonn: Huber, 1988. – P. 121.

POSSIBILITIES OF PSYCHOSOCIAL REHABILITATION IN SOCIAL WORK WITH PEOPLE WITH DISABILITIES

Halyna Leshchuk, Ph.D., Associate professor, Department
Social Education and Social Work Department, Ternopil Volodymyr Hnatyuk
National Pedagogic University, Ternopil, Ukraine,
h.v.leshchuk@gmail.com

Abstract. The article analyzes the features of psychosocial rehabilitation as a technology working with the people with mental health problems. The groups causes that result in a need of professional intervention to rehabilitation have been outlined: medical and biological (hereditary, acquired); socio-economic; psychological; pedagogical/social pedagogical. The different types of rehabilitation (elementary, household, family, recreational, pedagogical/social pedagogical, social psychological) have been characterized and revealed their contents. Done terminological analysis of the concept of «psychosocial rehabilitation». Psychosocial rehabilitation it is a process that allows people with poor health or disabled as a result of mental disorder to reach their optimal level of independent functioning in society. The differences between socio-psychological and psychosocial rehabilitation are revealed, the latter of which focuses on working with people with mental health problems. Historical aspects of psychosocial rehabilitation centers is outlined. Psychosocial rehabilitation began to develop in the United States after Second world war as a social alternative to the medical model of care for patients with mental health problems. The psychosocial rehabilitation's programs have been characterized: program for assertive community training (PACT) and professional support. The principles of psychosocial rehabilitation have been discribed: full human capacity, equipping people with skills, self-determination, normalization, differential needs and care, commitment of staff, deprofessionalization of service, early intervention, environmental approach, changing the environment, no limits on participation, work-centered process, social rather than medical supremacy.

Key words: rehabilitation; social rehabilitation; psychosocial rehabilitation; people with mental health problems; social work.

References

- Volkova O.V Social Rehabilitation as a sphere of social work // Psycho-pedagogical magazine «Gaudeamus» / O. Volkova. – 2006. – № 2 (10). – P. 171-176.
- Gordeeva A.V. Rehabilitation pedagogy/ A.V. Gordeeva. – M.: Paradigm, 2005. – 320 p.
- Solohyna T.A Psychosocial Rehabilitation: Modern approach [electronic resource]. – Access: http://familymh.ru/lectio_f12. – Russian language.
- Textbook for Medical and Social Rehabilitation expertise / [R.M. Voitenko et all.] ed. M.V. Korobov, V. Pomnykova. – SPb.: Hyppokrat, 2005. – 853 p.

Cnaan R.A. Psychosocial Rehabilitation: Toward a Definition // Psychosocial Rehabilitation Journal / Cnaan R.A. – 1988. – P.61-77.

Deleu G.M. Les grands principes de la réhabilitation psychosociale/ G.M Deleu. – Socrate Réhabilitation, 2004. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.espace-socrate.com/index.php/tous-les-articles/2-non-categorise/43-les-grands-principes-de-la-rehabilitation-psychosociale>. – Загол. з екрану. – Мова фр.

Dubuis J. La réhabilitation: une problématique mondiale // L'information psychiatrique / J. Dubuis.– 2006/4. – Volume 82. – P. 321-330.

Heim N. Coping und Adaptivitat: Gibt es geeignetes oder ungeeignetes Goping? // Psychotherapie und Medizinische Psychologie / N. Heim. – 1988. – № 38.– P. 64.

Witte W. Einführung in die Rehabilitationspsychologie (bearbeitet und herausgeg R. Brackhane) / W. Witte. – Bonn: Huber, 1988. – P. 121.

Social Work & Education

©SW&E,2017

Luybov Nechyporuk

*PhD, Associate Professor,
Department of Pedagogy, Educational
Management and Social Work,
Rivne State Humanitarian University*

Любов Нечипорук,

*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки, освітнього
менеджменту та соціальної роботи
Рівненського державного
гуманітарного університету*

*Rivne, Ukraine
Рівне, Україна*

Marta Prokhorets,

*student of the group SR-21,
psychological and natural faculty,
Rivne State Humanitarian University*

Марта Прохорець,

*студентка групи СП-21
психолого-природничого факультету
Рівненського державного
гуманітарного університету*

*Rivne, Ukraine
Рівне, Україна
Marta.milatova29@gmail.com*

*Received: March 23, 2017
1st Revision: May 29, 2017
Accepted: June 12, 2017*

Nechyporuk, L. Prokhorets, M., (2017). Public and public social services: features of their work and interaction, *Social Work and Education*, Vol. 4, No. 1., pp. 70-75

ДЕРЖАВНІ І ГРОМАДСЬКІ СОЦІАЛЬНІ СЛУЖБИ: ОСОБЛИВОСТІ ЇХ РОБОТИ ТА ВЗАЄМОДІЇ

АНОТАЦІЯ. У сучасних українських соціально-економічних умовах проблема соціального захисту населення є особливо актуальною. Важливе місце в системі соціальної підтримки й допомоги тим, хто цього потребує, відводиться соціальним службам – державним та громадським. Особливості роботи соціальних служб залежать від їх цільового призначення, сфери функціонування і клієнтів, яким вони надають послуги. Соціальна робота з сім'ями є пріоритетним завданням для центрів соціальних служб для молоді, які беруть участь у реалізації державних, галузевих, регіональних програм соціальної роботи з дітьми, молоддю та сім'ями. Соціальну роботу з жінками здійснюють центри по роботі з жінками, центри бездомних жінок.

Останніми роками в Україні розпочато створення системи соціальної адаптації людей, які звільнилися з місць позбавлення волі. На законодавчому рівні знайшла підтримку ідея створення центрів соціальної адаптації, будинків нічного або тимчасового перебування звільнених осіб.

Громадські соціальні служби, що діють у соціальній сфері України, – це благодійні організації або благодійні фонди, кредитні спілки, релігійні організації, приватні організації. До системи громадських соціальних послуг можна віднести і зорієнтовані на співробітників та членів їхніх сімей соціальні програми бізнес-структур, підприємств, спонсорство і благодійництво.

Загалом, держава зацікавлена в ефективній співпраці з громадськими соціальними службами, оскільки більшість недержавних організацій створені для вирішення тих же завдань, з якими мають справу державні органи (турбота про малозабезпечених, хворих, соціально неблагополучних громадян і т. д.). При цьому, громадські соціальні служби діють значно успішніше й менше фінансово затратно, ніж державні установи.

Отже, соціальні служби є головним постачальником соціальних послуг, їх завдання – забезпечити доступність і якість основних послуг відповідно до потреб населення, сприяти підвищенню якості життя людей.

Ключові слова: соціальна служба; державна соціальна служба; центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Вступ

У сучасних непростих соціально-економічних умовах проблема соціального захисту населення є особливо актуальною. Важливе місце в системі соціальної підтримки й допомоги тим, хто цього потребує, відводиться соціальним службам – державним та громадським. У Законі України “Про соціальні послуги” зазначається, що “соціальні служби – це підприємства, установи та організації незалежно від форм власності й господарювання, а також громадяни, що надають соціальні послуги особам, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги” (Про соціальні послуги, 2003). Основними формами надання соціальних послуг є матеріальна допомога і соціальне обслуговування. Система надання соціальних послуг складається з таких секторів: державного, до якого входять суб’єкти, що надають соціальні послуги, які знаходяться у державній власності; комунального, який включає установи і заклади комунальної власності, які надають соціальні послуги та знаходяться в підпорядкуванні відповідних органів місцевого самоврядування, наділених повноваженнями створювати такі установи, заклади та управляти ними, недержавного, до якого відносяться громадські, благодійні, релігійні організації та фізичні особи, діяльність яких пов’язана з наданням соціальних послуг; управління недержавним сектором здійснюється в порядку, визначеному законодавством та відповідними статутами (Дубич К., 2001).

Мета статті полягає в аналізі організації діяльності державних та громадських соціальних служб.

Методологія дослідження

Ми обрали системний підхід дисциплінарного рівня методології, опираючись на загальнонаукові принципи, форми, підходи до відображення дійсності, а саме емпіричні методи педагогічного дослідження такі, як: метод вивчення документації, метод рейтингу, класифікацію, метод узагальнення незалежних характеристик, тобто узагальнення, порівняння, осмислення отриманих за допомогою інших методів відомостей про організаційні засади діяльності державних та громадських соціальних служб. Під час визначення досліджуваної проблеми ми застосовували методи аналізу і синтезу, теоретичні методи, пов’язані з вивченням наукової літератури, документів, періодичних видань, довідкову педагогічну літературу.

Основна частина

Питання діяльності соціальних служб щодо соціального захисту населення є предметом наукових досліджень О. Базилюк, В. Бідак, Н. Бондаренко, В. Дубич, Н. Мандибури, К. Міщенко, Н. Мельник, О. Новикової, Т. Семигіної, О. Яременко та ін.

Особливості роботи соціальних служб залежать від їх цільового призначення, сфери функціонування і клієнтів, яким вони надають послуги. Наприклад, з людьми похилого віку працюють такі служби як:

— будинки-інтернати загального профілю для громадян похилого віку та інвалідів (стаціонарна соціально-медична установа загального типу для постійного проживання громадян похилого віку, ветеранів війни та праці, інвалідів, які потребують стороннього догляду, побутового і медичного обслуговування);

— територіальні центри з обслуговування самотніх непрацездатних громадян похилого віку та інвалідів;

— пансіонати для ветеранів війни та праці (установи інтернатного типу підвищеної комфортності).

Дітей із функціональними обмеженнями донедавна виховували вдома або у спеціалізованих стаціонарних закладах: будинках дитини, дитячих будинках-інтернатах для дітей з вадами фізичного або розумового розвитку, спеціальних загальноосвітніх школах, школах-інтернатах тощо. Нині спеціальні навчально-виховні заклади орієнтуються у своїй роботі на навчання, виховання, реабілітацію, соціальну адаптацію та реабілітацію дітей з фізичними або розумовими вадами без відриву їх від сім'ї, із залученням до участі в реабілітаційному процесі батьків, інших родичів. Послуги дітям і молоді з функціональними обмеженнями надають також державні центри соціальних служб для молоді. Тут (часто у співпраці із громадськими організаціями) створюють центри денного перебування дітей, служби підтримки родин, які реалізують різноманітні реабілітаційні програми.

Соціальна робота із сім'ями є пріоритетним завданням для центрів соціальних служб для молоді, які беруть участь у реалізації державних, галузевих, регіональних програм соціальної роботи з дітьми, молоддю та сім'ями, здійснюють соціальне обслуговування дітей, молоді, сімей шляхом надання їм психологічних, соціально-педагогічних, юридичних, соціально-медичних, соціально-економічних та інформаційних послуг, здійснюють соціальний супровід сімей, дитячих будинків сімейного типу, молоді, яка перебуває у місцях позбавлення волі або звільнилася з них, здійснюють соціально-реабілітаційні заходи щодо відновлення соціальних функцій, психологічного та фізичного стану дітей та молоді, які зазнали насильства, надають інформацію з питань працевлаштування тощо (Бондаренко Н., 2007).

Соціальну роботу з жінками здійснюють:

— центри по роботі з жінками (державні заклади, що надають допомогу жінкам, які зазнали насилля в сім'ї або мають інші соціальні проблеми);

— центри реінтеграції бездомних жінок (заклади, створені для жінок, які не мають житла, засобів для існування, що здійснюють також первинну адаптацію, проводять консультації, тренінгові заняття, допомагають жінкам приймати рішення щодо розв'язання власних проблем).

Останніми роками в Україні розпочато створення системи соціальної адаптації людей, які звільнилися з місць позбавлення волі. На законодавчому рівні знайшла підтримку ідея створення центрів соціальної адаптації, будинків нічного або тимчасового перебування звільнених осіб. Вони можуть функціонувати за рахунок добровільних пожертвувань підприємств, установ, організацій, релігійних об'єднань і внесків окремих громадян.

Громадські соціальні служби, що діють у соціальній сфері України, – це благодійні організації або благодійні фонди, кредитні спілки, релігійні організації, приватні організації. Їхня діяльність пов'язана з наданням послуг окремим групам клієнтів, членам певної громади, координуванням зусиль і діяльності інших громадських організацій, забезпеченням їх ресурсами. У певній мірі неформальними громадськими соціальними організаціями можна вважати і групи самодопомоги та взаємодопомоги, оскільки вони, як правило, регулярно надають допомогу особам, які до них належать. До системи громадських соціальних послуг можна віднести і зорієнтовані на співробітників та членів їхніх сімей соціальні програми бізнес-структур, підприємств, спонсорство і благодійництво. Формування системи громадських соціальних служб в Україні, вироблення засад, форм і методів їх роботи відбувалися під впливом діяльності провідних зарубіжних некомерційних благодійних організацій, які мають багатий досвід, традиції, розгалужену мережу дочірніх структур.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Загалом, держава зацікавлена в ефективній співпраці з громадськими соціальними службами, оскільки більшість недержавних організацій створені для вирішення тих же завдань, з якими повсякденно мають справу державні органи (турбота про малозабезпечених, хворих, соціально неблагополучних громадян, сприяння вихованню та освіті дітей і підлітків, збереження і розвиток культури, реальний захист прав і свобод і т. д.). При цьому, громадські соціальні служби діють значно успішніше й менше фінансово затратно, ніж державні установи та ін. (Семигіна Т., 2007).

Отже, у нашій країні діє система соціального обслуговування, яка складається з державних та громадських соціальних служб. Соціальні служби є головним постачальником соціальних послуг, їх завдання – забезпечити доступність і якість основних послуг відповідно до потреб населення, сприяти підвищенню якості життя людей.

Література

Бондаренко Н. Оцінювання потреб клієнтів соціальних служб: методичні рекомендації для закладів та установ, що працюють з вразливими групами населення / Н. Бондаренко, О. Буднік. – К.: ТОВ “ЛДЛ”, 2007. – 345 с.

Дубич К. Сучасна система надання соціальних послуг України / К. Дубич [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dy.nauka.com.ua>

Про соціальні послуги: [Закон України від 19 черв. 2003 р. № 966-IV] // Офіційний вісник України. – 2003. – 1 серп. (№ 29).

Семигіна Т. Соціальні послуги в Україні: сьогодення та перспективи / Т. Семигіна, К. Міщенко. – К.: ВК “Зірка”, 2007. – 170 с.

PUBLIC AND PUBLIC SOCIAL SERVICES: FEATURES OF THEIR WORK AND INTERACTION

Luybov Nechyporuk, PhD, Associate Professor, Department of Pedagogy, Educational Management and Social Work, Rivne State Humanitarian University, Rivne, Ukraine

Marta Prokhorets, student of the group SR-21, psychological and natural faculty, Rivne State Humanitarian University, Rivne, Ukraine,
Marta.milatova29@gmail.com

***Abstract.** In today's Ukrainian socio-economic conditions, the problem of social protection of the population is particularly relevant. An important place in the system of social support and assistance to those who need it is given to social services - state and public. The peculiarities of the work of social services depend on their intended purpose, the sphere of operation and the clients to whom they provide services. In particular, social work with families is a priority task for social service centers for young people involved in the implementation of state, sectoral, and regional programs for social work with children, youth and families. Women's social work is carried out by centers for working with women (state institutions that provide assistance to women who have experienced family violence or have other social problems), centers for homeless women.*

In recent years, the creation of a system of social adaptation of people who have been released from places of imprisonment has begun in Ukraine. At the legislative level, the idea of creating centers for social adaptation, houses for the night or temporary stay of released persons was supported. Public social services operating in the social sphere of Ukraine are charitable organizations or charitable foundations, credit unions, religious organizations, private organizations. The system of social social services can include both targeted at employees and members of their families' social programs of business structures, enterprises, sponsorship and philanthropy.

In general, the state is interested in effective cooperation with social social services, since most non-governmental organizations are created to solve the same problems as state agencies deal with (care for the poor, sick, socially disadvantaged citizens, etc.). At the same time, public social services are much more successful and less financially costly than state institutions. Consequently, social services are the main provider of social services; their task is to ensure the availability and quality of basic services in accordance with the needs of the population, to promote the quality of life of people.

***Key words:** social service; State social service; Center for Social Services for Families, Children and Youth.*

References

Bondarenko N. Assessment of the needs of social service clients: methodical recommendations for institutions and institutions working with vulnerable groups of the population / N. Bondarenko, O. Budnyk. - K.: LLC "LDL", 2007. - 345 p.

Dubich K. Modern system of social services provision of Ukraine / K. Dubich [Electronic resource]. - Mode of access: <http://dy.nayka.com.ua>

On Social Services: [Law of Ukraine from 19 June. 2003 № 966-IV] // Official Bulletin of Ukraine. - 2003 - Aug. 1 (No. 29).

Semigina T. Social Services in Ukraine: Present and Prospects / T. Semigina, K. Mishchenko. - K.: VK "Zirka", 2007. - 170 p.

Social Work & Education

©SW&E, 2017

Oksana Oksenyuk

PhD, Associate Professor,
Department of Pedagogy, Educational
Management and Social Work,
Rivne State Humanitarian University

Оксана Оксенюк

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки, освітнього
менеджменту та соціальної роботи
Рівненського державного
гуманітарного університету

Rivne, Ukraine

м. Рівне, Україна

oksana_oksenuk@ukr.net

A. Nadyuk,

student of group SR-11,
psychological and natural faculty,
Rivne State Humanitarian University

А. Надюк,

студентка групи СР-11
психолого-природничого факультету
Рівненського державного
гуманітарного університету

Rivne, Ukraine

м. Рівне, Україна

super-angel22@ukr.net

Received: March 28, 2017

1st Revision: May 18, 2017

Accepted: June 12, 2017

Oksenyuk, O., Nadyuk, A., (2017). Modern Ukraine: civilization of reduction, *Social Work and Education*, Vol. 4, No. 1., pp. 76-81

СУЧАСНА УКРАЇНА: ЦИВІЛІЗАЦІЙНЕ РОЗДОРІЖЖЯ

АНОТАЦІЯ. Цивілізаційне роздоріжжя, яке виникло за останніх подій в Україні, не може залишити байдужими не лише вітчизняних політологів, соціологів, а й соціальних працівників, адже поглибилася соціальна криза, та й територія держави помережена реабілітаційними центрами для учасників АТО чи сімей-біженців. Сьогодні громадяни України, як ніколи раніше, відчують себе соціально незахищеними попри всю діяльність системи закладів соціального захисту населення.

За А. Тойнбі, автором теорії цивілізацій, західно-європейська цивілізація виявилася найбільш комфортною для життя людини та її сусідів, оскільки динамічна ринкова економіка заважає концентрації влади й гуманізує суспільство, надаючи людині політичної і духовної свободи вибору. Тобто цивілізаційним роздоріжжям називають вибір напрямку розвитку за типом певної цивілізації. Зрозуміло, що у світлі останніх подій молодь обрала західноєвропейський шлях розвитку. Виникає цивілізаційна дилема: якщо напрям розвитку обрано, чому суспільство, держава в цілому ще знаходяться на роздоріжжі? Експерти пропонують декілька варіантів вирішення цих проблем.

По-перше, потрібно прийняти як беззаперечну думку, що покращення суспільного життя – це питання часу, упродовж якого потрібно будувати нові завдання та намагатися виконувати їх для найшвидшого піднесення країни в економічному, політичному та соціальних планах. По-друге, слід докласти зусиль, щоб зробити життя людей комфортним хоча би в елементарних потребах. По-третє, розпочати зміни не з уряду, а із себе. Якщо кожен буде відповідально виконувати професійні обов'язки, самореалізовуватися як особистість й індивідуальність, внутрішня соціальна стабільність нашої держави гарантована.

Сучасна Україна – це країна з великими можливостями і людським потенціалом. З однієї сторони, важко жити у країні, яка перебуває у стані постійного становлення, адже не впевнений у її майбутньому. З іншої, – це реальна можливість створити державу такою, у якій хоче жити більшість. Тому зусилля соціальних працівників мають бути скерованими на стабілізацію сучасного соціального стану в державі через пошук і реалізацію незначних, але позитивних змін за умов, що склалися. Тоді питання цивілізаційного роздоріжжя перестане бути актуальним для України.

Ключові слова: цивілізація; цивілізаційне роздоріжжя; Україна.

Вступ

Сучасна геополітична і національна Україна перебуває на етапі утвердження самостійної та незалежної держави, як на думку самих українців, так і в очікуваннях представників Європейського Союзу. Та за словами політолога С. Федака, Україна нині знаходиться у найкритичнішому стані за всі 25 років незалежного існування (Круглий стіл, 2014). Нестабільна економіка, воєнні дії, які відбуваються на Сході України, загострюють і до того незбалансовану соціальну ситуацію розвитку. Як не прикро, але, виходячи із наслідків затяжної антитерористичної операції, риторичним постає питання про кардинальні зміни в українському суспільстві. Цивілізаційне роздоріжжя, яке виникло за останніх подій у країні, не може залишити байдужими не лише вітчизняних політологів, соціологів, а й соціальних працівників, адже поглибилася соціальна криза, та й територія держави помережана реабілітаційними центрами для учасників АТО чи сімей-біженців.

Мета статті є розкрити особливості цивілізаційного роздоріжжя сучасної України. Відповідно до мети ставимо наступні завдання: 1) на основі аналізу джерельної бази виявити типові види цивілізаційного роздоріжжя; 2) охарактеризувати особливості цивілізаційного роздоріжжя сучасної України.

Методологія дослідження

Методологія дослідження цивілізаційного роздоріжжя – полідисциплінарна, яка поєднує методологічні рівні та методологічні підходи, зокрема когнітивний, культурологічний, системний, тощо.

Основна частина

Однією з головних причин економічної та політичної нестабільності є відкрита зовнішня агресія зі сторони Російської Федерації. Але виразно постає і внутрішня соціальна нестабільність, адже незадоволеність рівнем життя, особливо в молодого покоління, змушує його йти на відчайдушні кроки. Відверте небажання молоді приймати все, як є, призвело і призводить до численних смертей на Майдані та до сьогодні – в зоні АТО (Калінеску Т., 2015).

На жаль, за чверть століття існування нашої незалежної держави не знайдено оптимальних соціальних і ринкових відносин, які б влаштували більшість поки ще багатомільйонного населення (Бабкіна О., Горбатенко В., 2006). Невеликі зарплати та пенсії, низький поріг бідності, відкрита корупція, яка бере початок із державних установ, нечесні суди, де вона теж присутня, – це лише соціально-економічний привід, щоб розпочати акцію протесту, яка відбулась у вже анексованому Криму та Донбасі (Зовнішня політика України, 2010). Аналіз різних сфер життя суспільства засвідчує відсутність або низькі показники економічного, духовного розвитку країни. Сьогодні громадяни України, як ніколи раніше, відчувають себе соціально незахищеними попри всю діяльність системи закладів соціального захисту населення. Після врегулювання військової загрози і забезпечення відносно стабільності у країні, вирішення завдань соціальної

політики й соціального захисту має стати головною метою для всього українського суспільства.

За А. Тойнбі, автором теорії цивілізацій, західноєвропейська цивілізація виявилася найбільш комфортною для життя людини та її сусідів, оскільки динамічна ринкова економіка заважає концентрації влади й гуманізує суспільство, надаючи людині політичної і духовної свободи вибору (Залізняк Л., 1999). Тобто цивілізаційним роздоріжжям називають вибір напрямку розвитку за типом певної цивілізації. Зрозуміло, що у світлі останніх подій молодь обрала західноєвропейський шлях розвитку. Виникає цивілізаційна дилема: якщо напрям розвитку обрано, чому суспільство, держава в цілому ще знаходяться на роздоріжжі?

На нашу думку, більша частина уряду дотримується менталітетного принципу “моя хата з краю”. Адже ніхто із 450 депутатів не спроможний взяти до рук зброю та піти захищати кордони рідної країни. Народ – єдине джерело прибутку в нашій країні для владних структур. Історично доведено, що певні заворушення у країні, мітинги, у тому числі – Майдан – дають лише тимчасове покращення для життя суспільства, обнадіюють, і знову все йде по колу. Експерти пропонують декілька варіантів вирішення цих проблем.

По-перше, потрібно прийняти як беззаперечну думку, що покращення суспільного життя – це питання часу, упродовж якого потрібно будувати нові плани, завдання та намагатися виконувати їх для найшвидшого піднесення країни в економічному, політичному та соціальних планах. По-друге, слід докласти зусиль, щоб зробити життя людей комфортним хоча би в елементарних потребах. Забезпечити людей робочими місцями, дати молоді змогу здобути якісну освіту і працевлаштуватися у рідній країні, турбуватися про те, щоб медицина була доступною. По-третє, розпочати зміни не з уряду, а із себе. Якщо кожен буде відповідально виконувати професійні обов’язки, знаходити спільну мову з найближчим оточенням, самореалізовуватися як особистість й індивідуальність, внутрішня соціальна стабільність нашої державі гарантована.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Сучасна Україна – це країна з великими можливостями і людським потенціалом, у нас є все для того, щоб у майбутньому значно не відставати від розвитку європейських країн-сусідів. Хотілося би, щоб багатомільйонний народ – українці – не втрачав віри, не був байдужим до проблем країни. З однієї сторони, важко жити у країні, яка перебуває у стані постійного становлення, адже не впевнений у її майбутньому. З іншої, – це реальна можливість створити державу такою, у якій хоче жити більшість. Тому зусилля соціальних працівників мають бути скерованими на стабілізацію сучасного соціального стану в державі через пошук і реалізацію незначних, але позитивних змін за умов, що склалися. Тоді питання цивілізаційного роздоріжжя перестане бути актуальним для України.

Література

Бабкіна О. Політологія. Навчальний посібник / О. Бабкіна, В. Горбатенко. – К., 2006. – С. 6-41.

Залізник Л. Україна на цивілізаційному роздоріжжі /Л. Залізник // Наукові записки НаУКМА. – Т. 13. Теорія та історія культури. – 1999. – С. 7-16.

Зовнішня політика України (від давніх часів до наших днів): підруч. для студ. вищ. навч. закл. / За заг. ред. Л. Чекаленко. – К., 2010. – С. 162-163.

Калінеску Т. Соціальна відповідальність : підручник / Т. Калінеску, Г. Ліхоносова, В. Альошкін. – Северодонецьк, 2015. – С. 15-20.

Круглий стіл “Сучасна ситуація в Україні очима етнологів” // Народна творчість та етнологія. – 2014. – №2. – С. 100-149. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NTE_2014_2_16

MODERN UKRAINE: CIVILIZATION OF REDUCTION

Oksana Oksenyuk, PhD, Associate Professor, Department of Pedagogy, Educational Management and Social Work, Rivne State Humanitarian University, Rivne, Ukraine, oksana_oksenyuk@ukr.net

A. Nadyuk, student of group SR-11, psychological and natural faculty, Rivne State Humanitarian University, Rivne, Ukraine
super-angel22@ukr.net

***Abstract.** The civilizational breakthrough that emerged from the recent events in Ukraine can not remain indifferent not only to domestic political scientists, sociologists, but also to social workers, because the social crisis deepened, and the territory of the state is being sent to rehabilitation centers for ATO members or refugee families. Today, citizens of Ukraine, as never before, feel themselves socially unprotected despite the entire activity of the system of social protection institutions.*

According to A. Toynbee, author of the theory of civilizations, Western European civilization was most comfortable for human life and its neighbors, as a dynamic market economy hinders the concentration of power and humanizes society, giving the person a political and spiritual freedom of choice. That is, the civilization crossroads are called the choice of the direction of development by the type of a certain civilization. It is clear that in light of recent events young people chose the Western European path of development. There is a civilizational dilemma: if the direction of development is chosen, why is society, the state as a whole still at the crossroads? Experts have several options for solving these problems.

First of all, it is necessary to accept as an indisputable idea that the improvement of social life is a matter of time, during which it is necessary to create new tasks and to try to fulfill them for the country's rapid rise in economic, political and social plans. Secondly, efforts should be made to make people's lives comfortable even if they are elementary. Thirdly, start changing not from the government, but from itself. If everyone will be responsible to perform professional duties, self-realization as a personality and individuality, internal social stability is guaranteed to our state.

Modern Ukraine is a country with great potential and human potential. On the one hand, it is difficult to live in a country that is in a state of constant formation, because it is not sure about its future. On the other hand, this is a real opportunity to create a state in which the majority wants to live. Therefore, the efforts of social workers should be aimed at stabilizing the current social status in the state through the search and implementation of minor but positive changes in the prevailing conditions. Then the issue of civilization crossroads will no longer be relevant to Ukraine.

Key words: civilization; civilizational crossroads; Ukraine.

References

Babkina O. Political science : textbook / O. Babkina, V. Gorbatenko. – K., 2006. – p. 6-41.

Zalizniak L. Ukraine at the civilization crossroads / L. Zheleznyak // Scientific Notes of NaUKMA. – T. 13. Theory and history of culture. – 1999. – pp. 7-16.

The foreign policy of Ukraine (from ancient times to the present day): under the arm. For studio Higher Tutor Shut up / For the community Ed. L. Chekalenko. - K., 2010. - P. 162-163.

Kalinescu T. Social Responsibility: Textbook / T. Kalinescu, G. Lihonosov, V. Aleshkin. - Severodonetsk, 2015. - pp. 15-20.

Round table "The current situation in Ukraine by the eyes of an ethnologist" // Folk art and ethnology. – 2014 – # 2. – P. 100-149. – Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NTE_2014_2_16

Social Work & Education

©SW&E,2017

Olga Soroka,

*Doctor of pedagogical sciences,
Assistant professor,
Department of social pedagogy and
social work,
Volodymyr Hnatyuk Ternopil National
Pedagogic University*

Ольга Сорока,

*доктор педагогічних наук, доцент
кафедра соціальної педагогіки і
соціальної роботи
Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

Ternopil, Ukraine

*м. Тернопіль, Україна
sorokaolga175@gmail.com*

Received: May 09, 2017

1st Revision: May 30, 2017

Accepted: June 12, 2017

ORCID id: 0000-0003-1483-8974

Soroka, O. (2017). Management competence of the social sphere specialists. on the question of terminology *Social Work and Education*, Vol. 4, No. 1., pp. 82-92

УПРАВЛІНСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ: ДО ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ

АНОТАЦІЯ. У статті висвітлено проблему управлінської компетентності фахівців соціальної сфери. Охарактеризовано функціональний спектр професійної діяльності соціальних працівників / соціальних педагогів, серед яких основними є організаційна, прогностична, управлінська функції, пов'язані з управлінською компетентністю. Розкрито зміст поняття «управління», що передбачає наявність умінь керівника добиватися поставлених цілей, застосовуючи працю, інтелект і мотиви поведінки інших людей. Встановлено, управлінська компетентність спрямована на оволодіння методологією ефективного управління, базується на принципах і соціально-психологічних методах соціального управління. Проаналізовано різні підходи до визначення управлінської компетентності – як ознаки особистості, наявності управлінських здібностей, досвіду, знань, умінь, поведінкових реакцій. Представлено професійну компетентність фахівця соціальної сфери як багатоаспектне поняття, до складу якого входить управлінська компетентність. Уточнено поняття «управлінська компетентність фахівців соціальної сфери», що передбачає наявність управлінських знань і відповідного комплексу управлінських умінь.

Ключові слова: управлінська компетентність, фахівці соціальної сфери.

Вступ

У даний час в Україні відбувається реформування соціальної сфери та утвердження соціальної роботи як професійної діяльності. Важливим аспектом є розвиток умінь і навичок щодо управління соціальною роботою, підвищення її ефективності та результативності. Особливо актуальною потреба у підвищенні рівня управлінської компетентності є для менеджерів соціальної роботи, до функцій яких і належить здійснення управління соціальною роботою.

Специфіка управлінської діяльності виявляється у жорстких тимчасових обмеженнях (коли висуваються певні терміни виконання соціальних проєктів, угод, наказів, розпоряджень), хронічній інформаційній невизначеності, наявності високої відповідальності за результат, нерегламентованості праці, постійній нестачі ресурсів, частих екстремальних, стресових ситуаціях. До того ж іноді виникає необхідність одночасного виконання багатьох дій і розв'язання багатьох завдань (Жигарь В., 2011).

Варто наголосити на тому, що сучасний соціальний працівник є одночасно і менеджером. Такі якості, як цілеспрямованість, організованість, відповідальність, комунікабельність, прагнення до постійного професійного росту, уміння управляти своїм часом є ключовими для будь-якого фахівця соціальної сфери і формуються вони як у процесі навчання у вищому навчальному закладі, так і під час здійснення професійної діяльності.

Підтримуючи думку науковців (Краевский В. В., 2003; Лук'янчук Г.; Морська Л. І., 2008), вважаємо, що саме управлінська компетентність забезпечує високий рівень професіоналізму соціальних працівників. Незважаючи на те, що сучасні фахівці соціальної сфери у переважній більшості є кваліфікованими спеціалістами, багатьом з них бракує саме управлінської компетентності, що виявляється у виборі не завжди ефективного стилю управління, перевантаженістю роботою, помилках при прийнятті відповідальних рішень, нездатності попереджати і розв'язувати конфлікти, порушенні адаптації до нових умов тощо. Управлінська компетентність сприятиме усуненню цих недоліків. Таким чином, дослідження управлінської компетентності фахівців соціальної сфери є актуальною проблемою соціальної роботи.

Інтерес до управлінської діяльності останнім часом значно розширився. Висвітленню проблеми управління в соціальній сфері присвячено праці Ю. Афоніна, М. Головатого, Є. Дедова, О. Песоцької, Г. Щокіна та інших. Не пройшов повз уваги науковців аналіз сутності управлінської компетентності (Р. Вдовиченко, Л. Глінчук, А. Грушева, Г. Єльнікова, В. Жигарь, Г. Лук'янчук, Д. Козлов, Ю. Коваленко та інші), професійної компетентності фахівців соціальної сфери (Н. Грішина, В. Дударьов, О. Карпенко та інші). Однак, незважаючи на увагу вчених до проблеми формування управлінської компетентності менеджерів в освітній, військовій, економічній сферах, недостатньо дослідженими залишаються питання формування і розвитку управлінської компетентності соціальних працівників.

Мета – дослідити управлінську компетентність фахівців соціальної сфери.

Завдання дослідження: розкрити суть понять «управління», «компетентність», «управлінська компетентність»; проаналізувати управлінську діяльність з погляду різних наукових підходів.

Основна частина

Сучасні реалії вимагають від фахівців соціальної сфери, до яких ми відносимо соціальних працівників і соціальних педагогів, діяти по-новому, використовуючи інноваційні методи і технології соціальної роботи, розвивати новий стиль мислення та поведінки конкурентоспроможної особистості.

Необхідно також враховувати думку дослідників Ю. Льоніної (Лёнина Ю. А., 1998), Л. Міщик (Міщик Л. І., 1997), які стверджують, що соціальний педагог може здійснювати професійну діяльність, працюючи в різноманітних установах, які за відомчою приналежністю можна класифікувати на установи освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення, комітетів у справах сім'ї та молоді, установи, що належать до системи органів внутрішніх справ і юстиції тощо.

Суть професійної діяльності соціального педагога полягає в тому, що на відміну від учителя, він має справу з дітьми, підлітками, молоддю у процесі їхнього розвитку, соціального становлення. При цьому він має виконувати низку різних функцій – окремих, відносно самостійних, але тісно взаємопов'язаних видів відповідної діяльності. Враховуючи той факт, що компетентність, як правило, співвідноситься з конкретним видом діяльності, то на сьогодні у науковій літературі описуються її різні види: соціальна, психологічна, соціально-психологічна, комунікативна, правова, психологічна, педагогічна, управлінська тощо. Кожен із перерахованих компетентностей має свої особливості саме завдяки специфіці виконуваної діяльності. Оскільки будь-який вид діяльності має свої особливості, то кожна професія прагне окреслити коло питань, що відносяться до її професійної компетенції. Ми проаналізували і представили спектр функцій професійної діяльності фахівців соціальної сфери з різних наукових поглядів (табл. 1).

При всьому різноманітті підходів до визначення функцій фахівців соціальної сфери, можна простежити подібність у визначенні деяких з них. Так, наприклад, практично кожний з дослідників називають організаційну, прогностичну та управлінську функції, які напряму пов'язані з управлінською компетентністю соціального працівника, оскільки вони є складовими управлінської діяльності – це планування, організація, комунікація, контроль, мотивація тощо.

Зосередивши увагу на функціональному спектрі, нагадаємо, що в реальній практичній діяльності соціального працівника названі функції проявляються у тісному взаємозв'язку, переплітаються і доповнюють одна одну, а разом взяті вони дають змогу мати повне уявлення про характер діяльності спеціаліста цієї галузі, її особливості і напрями. Соціальний працівник реалізує їх не лише у роботі з окремими клієнтами, а й у роботі з сім'єю, певними соціальними групами, громадами за місцем проживання, національними меншинами, людьми у закладах інтернатного типу, лікарнях, центрах реабілітації, притулках і

відділеннях соціальної допомоги тощо. Для роботи з означеними категоріями клієнтів соціальний працівник має бути підготовлений і у нього має бути сформована управлінська компетентність, яка передбачає оволодіння методологією ефективного управління, базується на принципах системи суспільного управління, застосуванні сучасних соціально-психологічних методів управління.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз функцій професійної діяльності фахівців соціальної сфери з позиції різних дослідників

Дослідники	Функції професійної діяльності
О. Безпалько	Діагностична, прогностична, консультативна, правозахисна, профілактична, організаторська, координаційно-посередницька, функція фандрейзингу
А. Бойко	Діагностична, виховна, організаційна, управлінська, прогностична, попереджувально-профілактична, організаційно-комунікативна, правоохоронно-захисна
Л. Закревська	Діагностична, прогностична, консультативна, захисна, організаторська, управлінська, попереджувально-профілактична
І. Зверева	Комунікативна, організаторська, управлінська, прогностична, охоронно-захисна, діагностична, попереджувально-профілактична, корекційно-реабілітаційна, соціально-терапевтична
О. Карпенко	Діагностична, прогностична, організаційна, комунікативна, посередницька, аналітико-оцінювальна
А. Капська	Організаторська, управлінська, комунікативна, діагностична, прогностична, педагогічно-терапевтична, посередницька
В. Поліщук	Діагностична, прогностична, організаторська, комунікативна, превентивна, управлінська
М. Шакурова	Освітньо-виховна, діагностична, організаційна, прогностична, експертна, управлінська, організаційно-комунікативна, охоронно-захисна, соціально-компенсаторна, посередницька
П. Шептенко, Г. Вороніна	Аналітико-діагностична, прогностична, управлінська, організаційно-комунікативна, коригувальна, координаційно-організаційна, функція соціально-педагогічної підтримки і допомоги вихованцям, охоронно-захисна, психотерапевтична, соціально-профілактична, реабілітаційна

Акцентуємо увагу на тому, що до сьогодні немає єдиноприйнятого визначення терміну «управлінська компетентність». Це пов'язано з наявністю різних наукових підходів. Так, у економічному розумінні термін «управління» розглядають як свідомий цілеспрямований вплив з боку суб'єктів, органів на людей і економічні об'єкти, що здійснюється з метою скерувати їхні дії та

отримати бажані результати (Райзберг Б. А., 1999). Згідно філософського підходу, управління є функцією організованих систем, що виникли природним (еволюційним) або штучним (креаційним) шляхом (Стєпин В. С, 2001). У словарі бізнес-термінів управління представлено як керівництво організацією, що в економічній теорії іноді розглядається як фактор виробництва (*factor of production*) поряд з землею, працею і капіталом. Компонентами управління є уміння організувати, включаючи здатність делегувати повноваження, і підприємницька інтуїція (Осадчая І. М., 1998).

Науковці по-різному визначають управління. Зокрема у підручнику під авторством Н. Жук та Л. Жук акцентовано увагу на тому, що «управління» є «взаємопов'язаною сукупністю отримання та обробки інформації, прийняття рішень та здійснення дій суб'єктом управління, направлених на досягнення об'єктом управління заданих цілей в умовах протікання в них процесів внутрішніх змін та впливу на них зовнішнього середовища, включаючи вплив ієрархічно більш високого, а також конкуруючого управління» (Жук Н. А., 2011, с. 26). Цікавим виявляється трактування «управління» Г. Єльнікової, яка вважає його особливим видом людської діяльності в умовах постійних змін внутрішнього та зовнішнього середовища, що забезпечує цілеспрямований вплив на керовану систему для збереження і впорядкування її в межах заданих параметрів на основі закономірностей її розвитку та дії механізмів самоуправління (Єльнікова Г. В., 2005). Заслугує на увагу позиція Г. Мінцберга, згідно якої вчений розкриває потрійну природу управління – як діяльність (ремесло), науку та мистецтво: «Мистецтво заохочує творчість, «прозоріння» й «бачення». Наука забезпечує порядок за допомогою системного аналізу й оцінок. Ремесло ж має зв'язки, засновані на реальному досвіді» (Мінцберг Г., 2008, с. 101).

Проаналізувавши різні підходи до управління (системний, процесуальний, ситуаційний), Л. Половенко, виділила декілька важливих моментів у трактуванні феномену «управління»:

— управління є керованим процесом, якщо серед усіх впливів на нього є засоби, за допомогою яких можна досягти поставленої мети; при цьому ефективність управління забезпечується досягненням результату при найменших витратах на нього;

— управління є необхідною суспільною функцією, що забезпечує узгодженість, організованість і впорядкування усіх видів професійної діяльності;

— управління є свідомим регулюванням всіх соціальних та виробничих процесів, спрямованих на досягнення поставленої мети, з урахуванням впливу на них зовнішнього середовища;

— управління здійснюється на основі пізнання об'єктивних законів суспільного розвитку, знання методології ефективного управління, принципів системності, застосування економіко-математичних методів, новітніх інформаційних технологій (Половенко Л., 2015, с. 222).

Оскільки об'єктом нашого дослідження є управлінська компетентність, необхідно зупинитися на розгляді поняття «компетентність». У розумінні Л. Морської, «компетентність передбачає наявність в індивіда внутрішньої

мотивації до якісного здійснення своєї професійної діяльності, ставлення до своєї професії як до цінності» (Морська Л. І., 2008, с. 115). Зарубіжні науковці стверджують, що компетентність у певній галузі є «поєднанням відповідних знань і здібностей, що дають змогу обґрунтовано судити про цю сферу й ефективно діяти в ній» (Краевский В. В., 2003, с. 6).

Доволі цікаво розглядає «компетентність» О. Слюсаренко. Українська дослідниця переконана, що це самостійно реалізована спроможність, що зумовлена набутими знаннями та життєвим досвідом, цінностями і здібностями, розвинутими в результаті пізнавальної діяльності та освітньої практики. Автор підкреслює, що як ознака особистості компетентність є ширшою за знання, вміння та навички: вона містить всі ці поняття як необхідні сутнісно-функціональні складові. Компетентність передбачає не лише набуті й цілеспрямовані вміння, а й можливість їхньої якомога повнішої реалізації, застосування на практиці. Отже, О. Слюсаренко визначає компетентність як інтегральну характеристику якості особистості, результативний блок, сформований за допомогою досвіду, знань, умінь та поведінкових реакцій, здатність успішно задовольняти індивідуальні та суспільні потреби, ефективно діяти і продуктивно виконувати поставлені завдання (Слюсаренко О. М., 2009, с. 290).

Слід зазначити, що науковці акцентують увагу не просто на компетентності, а на професійній компетентності та відповідності фахівця вимогам професійної діяльності. Термін «професійна компетентність» є найуживанішим поняттям, що було сформоване в педагогічній науці та освітній практиці нашої країни в останнє десятиріччя. Це поняття не тільки поширене, але й багатоаспектне, до його складу входять різні види компетентностей, однією з яких є управлінська.

Професійна компетентність керівника соціальної установи, на думку Г. Лук'янчук (Лук'янчук Г.) структурно складається з управлінських, педагогічних, комунікативних, діагностичних і дослідницьких компонентів діяльності та визначається рівнем сформованості професійних знань і умінь, ступенем розвитку професійно значущих особистісних якостей, що необхідні для оптимальної реалізації управлінських функцій з досягнення цільових настанов. Професійну управлінську компетентність розглядають як сукупність особистісних можливостей посадової особи, її кваліфікаційні знання, досвід, що дають змогу брати участь у виробленні певного кола рішень або самостійно вирішувати певні питання завдяки наявності відповідних знань і навичок (Овчарук О. В., 2004, с. 36).

З позиції акмеології управління управлінську компетентність розуміють як «головний когнітивний компонент підсистем професіоналізму особистості та діяльності суб'єкта управління, сферу професійного ведення в питаннях і проблемах управління, коло управлінських завдань, які вирішуються, система знань і умінь, яка постійно розширюється та дає змогу виконувати управлінську діяльність з високою продуктивністю» (Деркач А. А., 2008, с. 52).

Суть управлінської компетентності А. Грушева вбачає у тому, що діяльність керівника спрямовується на об'єкт управління з урахуванням його специфіки й характеру розвитку в соціально-економічному середовищі; в обізнаності

керівника з формами та методами управління, його готовності та здатності ефективно проектувати й здійснювати управлінську діяльність; інтегральній характеристиці керівника, що презентує його професійні й особистісні якості. В результаті автор визначає управлінську компетентність як «соціально-детерміноване системне динамічне утворення в складі професійної компетентності, яке проявляється в процесі управлінської діяльності, спрямованої на досягнення цілей на основі застосування знань, умінь, навичок і професійно важливих якостей, що зумовлюють здатність особистості до продуктивної професійної діяльності» (Грушева А. А., 2012, с. 6).

Заслугує на особливу увагу трактування управлінської компетентності під авторством Л. Макодзей, який характеризує зазначену дефініцію як інтегральне професійне утворення, що проявляється в процесі управлінської діяльності, в межах якої актуалізується система його управлінських знань, умінь, навичок, здатностей і професійно важливих якостей (Макодзей Л. І., 2011, с. 6).

Цікавою для нашого дослідження є позиція Л. Половенко, яка визначає управлінську компетентність як інтегративну характеристику, що презентує професійні й особистісні якості фахівця та містить: здатність до цілеспрямованого регулювання усіх соціальних та виробничих процесів, що протікають в системі управління, з урахуванням їх специфіки та характеру розвитку; оволодіння методологією ефективного управління; знання принципів системності, готовність до застосування соціально-психологічних методів та новітніх технологій; спроможність до вибору та застосування таких впливів на об'єкт управління, які зможуть забезпечити досягнення поставленої мети, в умовах протікання процесів внутрішніх змін та впливу зовнішнього середовища. У фахівця зі сформованою управлінською компетентністю з'являється можливість бути «керівником команди», він стає управлінцем завдяки своїм умінням, знанням, навичкам, здатності та готовності виконувати конкретні завдання професійної сфери, планувати, аналізувати, прогнозувати подальший розвиток з метою підвищення ефективності професійної діяльності (Половенко Л., 2015).

Науковці (Лук'янчук Г.; Макодзей Л. І., 2011; Половенко Л., 2015) єдині у поглядах на управлінську компетентність як систему знань, умінь і навичок у інтегральній характеристиці керівників, що відображають їх професійні якості й особистісні задатки, спрямованість на об'єкт управління з урахуванням специфіки і характеру його розвитку в сучасному соціальному середовищі; у готовності ефективно проектувати і здійснювати управлінську діяльність.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Отже, проведений аналіз дає підстави визначити управлінську компетентність соціального працівника як інтегральну характеристику особистості, що передбачає комплекс знань (про управління, соціальний менеджмент, тайм-менеджмент), умінь і навичок у галузі управління (вміння чітко визначати мету, цілі і завдання; самостійно приймати управлінські рішення з урахуванням психологічних особливостей конкретної ситуації; ефективно

розподіляти час; створювати сприятливий психологічний клімат у колективі; критично осмислювати й використовувати різноманітну інформацію; регулювати взаємовідносини і підвищувати згуртованість колективу, розв'язувати конфлікти.

Напрями подальшого дослідження окресленої проблеми полягають у розробці умов формування управлінської компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери.

Література

Бизнес. Толковый словарь [Электронный ресурс] / Под ред. И. М. Осадчей. – М.: ИНФРА-М, Издательство Весь Мир, 1998. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/business/16466>

Грушева А. А. Формування управлінської компетентності бакалаврів економічних спеціальностей у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / А. А. Грушева. – Київ, 2012. – 246 с.

Деркач А. А. Акмеология управления / А. А. Деркач, В. Г. Зазыкин. – Казань : Центр инновационных технологий, 2008. – 52 с.

Сельникова Г. В. Управлінська компетентність / Г. В. Сельникова. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2005. – 128 с.

Жигарь В. Управлінська компетентність менеджера освіти / В. Жигарь // Молодь і ринок. – 2011. – № 4 (75). – С. 76–79.

Жук Н. А. Общая методология эффективного управления и самоуправления. (В кратком изложении) / Н. А. Жук, Л. В. Жук. – Харьков : ООО «Инфобанк», 2011. – 128 с.

Компетентнісний підхід в сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / [за заг. ред. О. В. Овчарук]. – К. : К.У.С., 2004. – 112 с.

Краевский В. В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах / В. В. Краевский, А. В. Хуторской // Педагогика. – 2003. – № 3. – С. 3–10.

Лёнина Ю. А. Социальный педагог в сфере профессиональной деятельности / Ю. А. Лёнина // Ученые записки социального института. – М. : [б. и.], 1998. – № 4. – С. 41–49.

Лук'янчук Г. Розвиток управлінської компетентності керівників ЗНЗ в умовах інноваційної освітньої діяльності [Електронний ресурс] / Г. Лук'янчук. – Режим доступу: https://www.google.com.ua/search?q=g&ie=utf-8&oe=utf-8&gws_rd=cr&ei=vQAeWZmYDcS4swGhmZPQAg#q=33.%09%D0%9B%

Макодзей Л. І. Формування управлінської компетентності майбутніх магістрів лісового господарства: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук; спец. : 13.00.04 / Л. І. Макодзей. – К., 2011. – 20 с.

Минцберг Г. Требуются управленцы, а не выпускники МВА. Жесткий взгляд на мягкую практику управления и систему подготовки менеджеров / Г. Минцберг. – М. : Олимп-Бизнес, 2008. – 544 с.

Мищик Л. І. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / Л. І. Мищик. – К. : ІЗМН, 1997. – 140 с.

Морська Л. І. Теоретико-методичні основи підготовки майбутніх учителів іноземних мов до використання інформаційних технологій у професійній діяльності: дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.04; 13.00.02 / Лілія Іванівна Морська. – Тернопіль, 2008. – 522 с.

Новая философская энциклопедия: В 4 тт. [Электронный ресурс] / Под. ред. В. С. Стёпина. – М.: Мысль, 2001. – Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/1263

Половенко Л. Управлінська компетентність – ключовий складник професійної компетентності майбутніх фахівців економічного профілю / Л. Половенко // Гірська школа Українських Карпат. – 2015. – № 12–13. – С. 220–223.

Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – 2-е изд., испр. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 479 с.

Слюсаренко О. М. Кваліфікаційна критеріальність компетентності: понятійно-методологічні аспекти / О. М. Слюсаренко // Філософія освіти. – 2009. – № 1–2 (8). – С. 287–298.

MANAGEMENT COMPETENCE OF THE SOCIAL SPHERE SPECIALISTS. ON THE QUESTION OF TERMINOLOGY

Olga Soroka, Doctor of pedagogical sciences, Assistant professor, Department of social pedagogy and social work, Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogic University, Ternopil, Ukraine, sorokaolga175@gmail.com

***Abstract.** It is highlighted in the article the problem of management competence of social sphere specialists. It is established that modern social worker is simultaneously a manager who can carry out the professional activity in different educational, health care, welfare institutions and committees in the affairs of family and youth that belong to the systems of internal affairs and justice bodies.*

It is characterized the functional spectrum of professional activity of social workers / social pedagogues where there are organizational, prognostic, intermediary, communicative, managerial functions related to managerial competence. It is revealed the concept content of "management", which involves the ability of the manager to achieve their goals, using the work, intelligence and motives of other people's behavior. It is established the managerial competence that is aimed at mastering the methodology of effective management, based on the principles and socio-psychological methods of social management.

It is analyzed different approaches to the definition of managerial competence – as signs of personality, availability of managerial abilities, behavioral reactions of experience, knowledge, skills and abilities. The professional competence of the social sphere specialist is presented as a multifaceted concept, which includes management competence. The lack of managerial competence in the social sphere specialist negatively affects the choice of effective management style, labor overload, mistakes in making responsible decisions, inability to prevent and resolve conflicts, breach of adaptation to new working conditions.

The concept of "managerial competence of the social sphere specialists" is specified that involves the availability of managerial knowledge and the corresponding complex of managerial skills.

Key words: managerial competence, social sphere specialists.

References

Biznes. Tolkovyj slovar' (1998) [EHlektronnyj resurs], Pod red. I. M. Osadchej. – M.: INFRA-M, Izdatel'stvo Ves' Mir. – Rezhim dostupa: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/business/16466> (in Rus.)

Hrusheva A. A. (2012) Formuvannia upravlinskoj kompetentnosti bakalavriv ekonomichnykh spetsialnostei u protsesi profesiinoi pidhotovky : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / A. A. Hrusheva. – Kyiv. – 246 p. (in Ukr.)

Derkach A. A. (2008) Akmeologiya upravleniya / A. A. Derkach, V. G. Zazykin. – Kazan' : Centr innovacionnyh tekhnologij. – 52 p. (in Rus.)

Ielnykova H. V. (2005) Upravlinska kompetentnist / H. V. Yelnykova. – K. : Red. zahalnoped. haz. – 128 p. (in Ukr.)

Zhyhar V. (2011) Upravlinska kompetentnist menedzhera osvity / V. Zhyhar // Molod i rynok, no 4 (75). – pp. 76–79. (in Ukr.)

ZHuk N. A. (2011) Obshchaya metodologiya ehffektivnogo upravleniya i samoupravleniya. (V kratkom izlozhenii) / N. A. ZHuk, L. V. ZHuk. – Har'kov : OOO “Infobank”. – 128 p. (in Rus.)

Kompetentnisnyi pidkhid v suchasni osviti: svitovy dosvid ta ukraïnski perspektyvy (2004) / [za zah. red. O. V. Ovcharuk]. – K. : K.U.S. – 112 p. (in Ukr.)

Kraevskij V. V. (2003) Predmetnoe i obshchepredmetnoe v obrazovatel'nyh standartah / V. V. Kraevskij, A. V. Hutorskoj // Pedagogika, no 3. – pp. 3–10. (in Rus.)

Lyonina YU. A. (1998) Social'nyj pedagog v sfere professional'noj deyatelnosti / YU. A. Lyonina // Uchenye zapiski social'nogo instituta. – M. : [b. i.], no 4. – pp. 41–49. (in Rus.)

Lukianchuk H. Rozvytok upravlinskoï kompetentnosti kerivnykiv ZNZ v umovakh innovatsiinoï osvitalnoi diïalnosti [Elektronnyi resurs] / H. Lukianchuk. – Rezhym dostupu: https://www.google.com.ua/search?q=g&ie=utf-8&oe=utf-8&gws_rd=cr&ei=vQAeWZmYDcS4swGhmZPQAq#q=33.%09%D0%9B% (in Ukr.)

Makodzei L. I. (2011) Formuvannia upravlinskoï kompetentnosti maibutnikh mahistriv lisovoho hospodarstva: avtoref. dys. na zdobuttia naukovoho stupenia kand. ped. nauk; spets. : 13.00.04 / L. I. Makodzei. – K. – 20 p. (in Ukr.)

Minberg G. (2008) Trebuyutsya upravlency, a ne vypuskniki MVA. ZHestkij vzglyad na myagkuyu praktiku upravleniya i sistemu podgotovki menedzherov / G. Minberg. – M. : Olimp-Biznes. – 544 p. (in Rus.)

Mishchuk L. I. (1997) Sotsialna pedahohika : navch. posib. / L. I. Mishchuk. – K. : IZMN. – 140 p. (in Ukr.)

Morska L. I. (2008) Teoretyko-metodychni osnovy pidhotovky maibutnikh uchyiteliv inozemnykh mov do vykorystannia informatsiinykh tekhnolohii u profesiinii diïalnosti : dys. ... d-ra ped. nauk : spets. 13.00.04; 13.00.02 / Liliia Ivanivna Morska. – Ternopil. – 522 p. (in Ukr.)

Novaya filosofskaya ehnciklopediya: V 4 tt. (2001) [EHlektronnyj resurs] / Pod. red. V. S. Styopina. – M. : Mysl'. – Rezhym dostupu: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/1263 (in Rus.)

Polovenko L. (2015) Upravlinska kompetentnist – kluchovy skladnyk profesiinoï kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv ekonomichnoho profilu / L. Polovenko // Hirshka shkola Ukrainskykh Karpat, no 12–13. – pp. 220–223. (in Ukr.)

Rajzberg B. A. (1999) Sovremennyy ehkonomicheskij slovar' / B. A. Rajzberg, L. SH. Lozovskij, E. B. Starodubceva. – 2-e izd., ispr. – M. : INFRA-M. – 479 p. (in Rus.)

Sliusarenko O. M. (2009) Kvalifikatsiina kryterialnist kompetentnosti: poniatiino-metodolohichni aspekty / O. M. Sliusarenko // Filosofiia osvity, no 1–2 (8). – pp. 287–298. (in Ukr.)

Social Work & Education

©SW&E, 2017

Victoria Bagrij,

*Ph.D., Associate professor,
Department of Social Work and Social
Education,
Khmelnytskyi National University*

Вікторія Багрій,

*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри соціальної роботи і соціальної
педагогіки
Хмельницького національного
університету*

*Khmelnytskyi Ukraine
м. Хмельницький, Україна
vichag@ukr.net*

Received: May 09, 2017

1st Revision: May 29, 2017

Accepted: June 12, 2017

ORCID iD 0000-0002-4039-3326

Bagrij, V. (2017). Pedagogical (professional) practical training in designing student's individual educational path, *Social Work and Education*, Vol.3, No. 2., pp. 93-102

ПЕДАГОГІЧНА (ФАХОВА) ПРАКТИКА У ПРОЕКТУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ОСВІТНОЇ ТРАЄКТОРІЇ СТУДЕНТА

АНОТАЦІЯ. Стаття присвячена питанням проектування індивідуальної освітньої траєкторії студента під час проходження педагогічної (фахової) практики. Визначено сутність такого проектування, з'ясовано його умови ефективності в контексті організаційно-педагогічного забезпечення практичної підготовки майбутніх соціальних працівників/педагогів.

Ключові слова: педагогічна практика, проектування індивідуальної освітньої траєкторії студента, практична підготовка майбутнього соціального працівника/педагога.

Вступ

Існуючі суперечності між необхідністю індивідуалізації професійної педагогічної підготовки в системі вищої освіти та недостатньою розробкою шляхів реалізації процесу у Хмельницькому національному університеті; недостатність та суттєвість орієнтованості процесу практичної підготовки на її розв'язання; існування проблем формування індивідуальної освітньої траєкторіях практиканта значно употужнюють актуальність розв'язування проблеми яка нами досліджується.

Індивідуалізація практичної підготовки студента на сьогодні має вагомe значення для підготовки майбутнього фахівці соціальної сфери, а саме його професійно-особистісний саморозвиток. Саморозвиток передбачає, що зміни в особистісній сфері детерміновані не ззовні, а відбуваються під цілеспрямованим впливом особистості на себе. При цьому головним механізмом є розв'язання суперечностей, рішення особистістю постійно ускладнюються творчими завданнями. Зміст професійно-особистісного саморозвитку включає самосвідомість, самооцінку, організацію, самоврядування, що набувається в індивідуалізації практичного навчання.

Виникає суперечність між потребою майбутнього фахівця в розвитку індивідуалізації під час навчання та відсутністю механізму його реалізації. Це дозволяє сформулювати проблему, яка полягає в необхідності наукового обґрунтування і практичної реалізації можливостей розвитку індивідуальної освітньої траєкторії, самостійності та саморозвитку майбутніх фахівці під час професійного навчання.

Дослідження проблеми індивідуалізації навчання в навчальних закладах різного типу і рівня тривають давно. Але питання впровадження в них індивідуальних освітніх траєкторій залишається на нашу думку недостатньо розкритим.

Сучасні умови життєдіяльності вимагають від людини нових форм мислення, поведінки і співпраці, відповідальності за власні дії. За цих умов освіта, особливо вища, стає головним чинником соціального й економічного прогресу, де найвищою цінністю суспільства визнається людина, здатна до пошуку і освоєнню нових знань, прийняттю нестандартних і відповідальних рішень в усіх сферах життєдіяльності. Особливо ця проблема розкривається під час підготовки майбутніх соціальних працівників/педагогів, оскільки підвищуються вимоги до його професійної компетентності.

Сьогодні якість професійної підготовки майбутніх соціальних працівників/педагогів як у Хмельницькому національному університеті, так і вищих навчальних закладах України зорієнтована на європейський вимір, де визначальними є готовність до індивідуалізації програм, самовдосконалення й саморозвитку, вміння здобувати знання й продуктивно використовувати їх у професійній діяльності. З огляду на це, викладачам (керівникам практик від ВНЗ) та керівникам від бази практик необхідно не лише сформувати у студентів певний рівень фахових знань і вмінь, а й виробити в них здатність оцінювати ситуацію, здібності оцінювати свої надбання, пошуку інформації, її опрацювання й

застосування, розвинути особистісні якості, посилити мотивацію до проходження фахової практики й ціннісних орієнтацій професійної діяльності.

В останні роки значне місце в дослідженнях посідає проблема індивідуалізації навчального процесу, розробки і реалізації у підготовці студентів індивідуальних освітніх траєкторій. Різні праці цього процесу розглянуто в становлення індивідуальної освітньої траєкторії (А. Бударний, А. Воронцов, Л. Глазкіна, Т. Ковальова, М. Махмутов, Н. Суртаєва О. Тубельський, А. Хуторський та інші).

Водночас, теоретичні і методичні питання професійної підготовки майбутніх соціальних працівників/педагогів за індивідуальними освітніми траєкторіями тільки починають привертати увагу науковців.

Модернізація сучасного освітнього процесу припускає «студентоцентровану» спрямованість, що означає самостійність, комфортність і індивідуалізацію програм, збільшення ступенів свободи тих, хто навчається, відносно вибору ними різних індивідуалізованих освітніх траєкторій. У свою чергу поняття «індивідуальна освітня траєкторія» примушує переглядати підходи до відбору змісту освіти і технологій навчання.

Поняття «індивідуальна освітня траєкторія» - складне загальне поняття у діяльності студентів -практикантів. Разом з тим можливе ствердження впливу педагогічної (фахової) практики на професійно-особистісний саморозвиток студентів.

В процесі розвитку індивідуальності професійний саморозвиток майбутнього фахівця передбачає розвиток мотивів і потреб у самовдосконаленні, дозволяє оцінювати дії, вчинки, поведінку, робити вибір, приймати рішення. Серед значущих показників саморозвитку майбутнього фахівця виділяють їх активну, творчу позицію, здатність до самомотивації, самоорганізації та самоконтролю (Решетова З.О.,1997, с.10). Саморозвиток розглядається з позицій цілеспрямованого самовдосконалення, самопроекування (Пехота О.М.,1997, с.131).

На думку А. Хуторського, індивідуальна освітня траєкторія розглядається через персональний шлях реалізації особистісного потенціалу кожного учня в освіті. Під особистісним потенціалом учня тут розуміється сукупність його організаційно діяльнісних, пізнавальних, творчих і інших здібностей. Процес виявлення, реалізації і розвитку цих здібностей учнів відбувається в ході їх освітнього руху по індивідуальних траєкторіях (Хуторський А.В., 2001, с.58).

Л. Глазкіна стверджує, що освітня траєкторія студента в умовах педагогічної практики є неповторною послідовністю руху в напрямку професійно-особистісного розвитку через засвоєння професійних компетенцій (Глазкіна Л.В., 2005, с. 23).

Н. Суртаєва трактує індивідуальні освітні траєкторії як певну послідовність елементів навчальної діяльності кожного учня по реалізації власних освітніх цілей, що відповідає їх здібностям, можливостям, мотивації, інтересам, здійснювану при координуючій, організуючій, консультуючій діяльності педагога у взаємодії з батьками (Суртаєва Н.М. 1974, с.6)

Метою статті є визначення шляхів індивідуалізації практичної підготовки майбутніх соціальних працівників/педагогів.

Основна частина

Індивідуальна освітня траєкторія є цілеспрямованою освітньою програмою, що забезпечує студентів позиції суб'єкта вибору, розробки, реалізації освітнього стандарту при здійсненні викладачем педагогічної підтримки, самовизначення і самореалізації. Необхідність розгляду процесу побудови індивідуальної освітньої траєкторії студента, що спирається на ці ідеї, пов'язана з тим, що вони створюють умови для самовираження особистості під час проходження практики.

Індивідуальна освітня траєкторія - це персональний шлях реалізації особистісного потенціалу кожного студента в освіті. Під особистісним потенціалом студента тут розуміється сукупність його здібностей: пізнавальних, творчих, комунікативних. Процес виявлення, реалізації і розвитку цих здібностей студентів відбувається в ході освітнього руху студентів по індивідуальних траєкторіях. Будь-який студент здатний знайти, створити або запропонувати свій варіант рішення будь-якої задачі, що відноситься до власного навчання. Студент зможе просуватися по індивідуальній траєкторії у тому випадку, якщо йому будуть надані наступні можливості: вибирати оптимальні форми і темпи навчання; застосовувати ті способи навчання, які найбільш відповідають його індивідуальним особливостям; рефлексивно усвідомлювати отримані результати, здійснювати оцінку і коригування своїй діяльності.

Результати руху по освітній траєкторії можна перевіряти, орієнтуючись на створений студентами продукт; отримані знання, які реалізуються в уміннях оперувати ними в стандартній або творчій ситуації, відмічаючи формування різного виду умінь – розумових, комунікативних, пізнавальних і так далі. Крім того, потрібний постійний зворотний зв'язок, що дозволяє не лише коригувати рух студента по траєкторіях (а іноді і саму траєкторію), але і оцінювати його просування. Сам студент вибирає або разом з керівниками практики обмірковує засоби, види діяльності, форми контролю, тобто програмує свою освітню діяльність.

Однією з форм оцінки своєї діяльності під час проходження практики є підведення підсумків кожного тижня, заповнюючи бланк який містить наступні питання:

1. Види діяльності, заплановані для виконання цього тижня.
2. Що я дізнався/лася цього тижня про себе як про соціального працівника, і якими є мої емоційні реакції на роботу, яку я тепер виконую?
3. Який вид діяльності, завдання чи емоційна реакція найбільше здивували мене цього тижня?
4. Що б я зробив /ла інакше, якби виконував /ла знову завдання в агенції?
5. Якими видами діяльності, вивченими цього тижня, я найбільш пишаюся?
6. Яку теорію я міг/могла б пов'язати з практикою цього тижня?
7. Що я планую зробити наступного тижня?

8. Особливі моменти саморозуміння, розвитку проблеми, якими б Ви хотіли поділитися.

Також містить додаткові робочі записи та відгук керівника від баз практики та оцінка за проходження практики.

Таким чином, студенти-практиканти мають можливість описувати та порівнювати свої знання і навички, що дає можливість самовдосконалюватися та самовизначатися.

Навички, в яких вдалося вправлятися і формувати студентам впродовж навчального року, під час проходження попередніх видів практикумів повинні трансформуватися, разом із набутими знаннями і досвідом, у відповідні вміння. Для цього створюють сприятливі умови, які забезпечують неперервність процесу практичної підготовки майбутніх соціальних працівників на базах практики. Зокрема після завершення педагогічної(фахової) практики студенти повинні закріпити вміння та навички:

Навички, необхідні для початку надання соціальних послуг:

— звертання до клієнта з метою аналізу і роз'яснення ролей соціального працівника та обмежень, що існують в його роботі;

— коректне обговорення з клієнтом шляхів спілкування, умов співпраці;

— допомога клієнту почуватися зручно під час зустрічі, в який би момент вона не закінчилась. Для цього потрібно:

о відповідно підготуватись до зустрічі;

о створити сприятливу атмосферу;

о чітко формулювати межі конфіденційності;

о уважно ставитись до потреб клієнта щодо спілкування, дотримання таємниці (нерозголошення) отриманої інформації тощо.

Навички оцінювання:

— залучення клієнта до розповіді про "його історію" та формулювання сподівань;

— з'ясування теперішньої та минулої ситуації клієнта для кращого «уміння його потреб, зокрема з'ясування намагань клієнта в минулому щодо покращання ситуації;

— з'ясування разом з клієнтом внутрішніх та зовнішніх ресурсів, які були минулому і наявні тепер;

— зосередження на сильних рисах клієнта;

— підсумовування того, що розповів клієнт.

Навички, необхідні для встановлення цілей:

— допомога клієнту у формулюванні очікувань щодо бажаного результату співпраці із соціальним працівником;

— допомога клієнту в перерахуванні бажаних результатів, які можна досягти зміною поведінки за короткий термін;

— допомога клієнтові в складанні переліку віддалених та близьких цілей;

— допомога клієнтові у визначенні першого ймовірного кроку в напрямку досягнення близької цілі, далекої мети;

— допомога клієнту у визначенні та складанні переліку інших потрібних ресурсів для виконання першого кроку;

— допомога клієнтові у виявленні будь-якої перешкоди на шляху досягнення цілей;

— допомога клієнтові у пошуку можливих шляхів подолання перешкод;

— допомога клієнтові зважитись на перший крок у напрямку досягнення цілей та продовженні роботи щодо оцінювання ефективності стратегій, використаних соціальним працівником, клієнтом та іншими помічниками;

— спостереження та контроль результатів скерування разом з клієнтом та джерелом скерування відповідно до обставин.

Координація роботи:

— працювати з клієнтом щодо визначення найефективнішої послуги;

— працювати над створенням команди підтримки разом із клієнтом та з дозволу клієнта;

— працювати з командою клієнта для створення мережі, якою клієнт зможе користуватись з меншим залученням до цього соціального працівника та соціальних послуг. Наприклад, наснаження;

— балансувати своє залучення до роботи з клієнтом так, щоб потреби клієнта були задоволені в межах ролі соціального працівника, не перевантажуючи соціального працівника.

Для підтримки зв'язку з іншими агентствами та соціальними працівниками потрібно (навички, необхідні для проведення скерування в інші агентства чи до інших соціальних працівників):

— відкрито та легко підтримувати контакти з іншими агентствами, якщо це необхідно для окремих клієнтів чи для громади загалом (в межах обмежень, що накладаються правилами конфіденційності);

— активно створювати громадську мережу чи ресурсну команду, що найкраще слугуватиме громаді (в межах обмежень, що накладаються посадовими обов'язками та агентством, в якому студент проходить практику);

— професійно проводити соціальну роботу у будь-якій ситуації (демонструвати відповідну поведінку, бажання перейняти на себе ініціативу, якщо це необхідно, бажання бути "тим, хто працює" під час виконання завдань).

Навички, необхідні для проведення роботи з захисту клієнта:

— допомога клієнтові у самостійному визначенні його потреб;

— допомога клієнтові у визначенні інших джерел допомоги;

— виконання ролі посередника для клієнта (за необхідності);

— допомога клієнту в безпосередній роботі з іншими ресурсами для досягнення його потреб;

— допомога клієнтові у виборі потрібного ресурсу та його залучення в допомогу.

Навички, необхідні для професійного втручання в кризову ситуацію:

— визначати ситуації, коли клієнт перебуває в кризі і не може звернутися до внутрішніх чи зовнішніх ресурсів;

— встановлювати короткострокові, конкретні цілі разом з клієнтом, який перебуває в кризовій ситуації;

— допомога клієнтові у визначенні рівня небезпеки для самого себе та для оточуючих;

— спільна робота із клієнтом для зменшення навантаження на нього і прискорення процесу його виходу із кризової ситуації;

— робота з клієнтом для зменшення рівня його стурбованості. Це може передбачати оцінку медичної, фінансової, житлової допомоги, а також допомоги з догляду за дітьми та в питаннях вживання наркотиків, алкоголю.

Навички роботи в команді. За можливості, студент четвертого року навчання матиме шанс працювати з іншими в групі, що надає терапевтичні послуги, або в групі, в якій працюють в напрямку досягнення соціальної зміни, що передбачає:

— визначати з клієнтами та працівниками агентства потребу роботи в групі;
— допомогу членам групи встановити індивідуальні чи групові цілі;
— допомогу членам групи встановити та дотримуватись безпечних правил спілкування;

— знання етапів роботи групи;
— безпечний супровід групи впродовж усіх етапів роботи;
— вирішення проблем групи та окремих людей для активізації їхньої часті у групі;

— допомогу членам групи у завершенні роботи;
— допомогу членам групи оцінити індивідуальний та груповий успіх та генерацію ідей для майбутньої роботи!

Навички ведення документації (додатково до навичок, здобутих у минулому році):

— належне документальне оформлення матеріалів зустрічі з окремими клієнтами та групами клієнтів, згідно з правовими нормами, практикою агенції та практикою соціальної роботи;

— вчасно і ретельно завершувати складання документів.

Навички оцінювання:

— встановлювати чіткі особисті конкретні цілі, які можливо виміряти;
— допомагати окремим клієнтам та групам клієнтів встановлювати чіткі цілі;
— проводити оцінювання досягнень та встановлювати розумні цілі на теперішній час.

Навички роботи в команді:

- здатний працювати як член команди працівників агентства;
- здатний співпрацювати з клієнтом та іншими спеціалістами для досягнення цілей клієнта;
- здатний з повагою до інших членів команди перейняти на себе роль лідера;
- здатний працювати, не чекаючи за це подяки, як член групи, якщо це буде необхідно.

Самоусвідомлення та самоконтроль:

- саморозкривається відповідно;
- усвідомлює вплив свого стилю спілкування на інших;
- здатний пристосувати свій власний стиль так, щоб допомогти клієнту та іншим людям у роботі;

• здатний сприймати та реагувати на зауваження стосовно свого особистого представлення та взаємодії з іншими.

Професійна поведінка:

- приходять на роботу вчасно, проводить на роботі відповідну кількість часу;
- одягається відповідно з нормами агентства;
- користується професійною мовою;
- ставиться до інших і до самого себе з повагою, враховуючи особисті та культурні, релігійні відмінності у поведінці людей.

Інноваційні технології індивідуалізації повинні сприяти розвитку студента як особистості, формувати у нього потреби у самоосвіті та самовизначенні у навчальних та життєвих ситуаціях з усвідомленням особистої відповідальності. Знання, уміння і навички у цьому випадку розглядаються не як мета, а як засіб розвитку особистості, яка навчається. Характер навчального процесу відображається у співпраці.

Наші дослідження показали, що суб'єктивним результатом розвитку індивідуальної траєкторії є мотивація регулярної цілеспрямованої роботи з освоєння професії; формування професійного самовизначення; потреба самостійного прийняття рішень; розвиток професійного мислення; формування здатності до самоактуалізації та самокерування.

Майбутній фахівець, завершуючи навчання, повинен володіти високим рівнем усвідомлення себе як суб'єкта діяльності, здатного самостійно проявляти творчу активність у сфері своєї майбутньої професії, а також в інших галузях соціального, суспільного життя, прагнути до самоактуалізації, саморозвитку, самовдосконалення в особистісному та професійному відношенні.

Під час самостійної роботи формуються навички самоконтролю і самооцінки. Можна поєднувати самооцінку, взаємооцінку та пропонувати студентам проектувати свою майбутню оцінку. Ми пропонуємо починати з взаємоперевірки і підводити студентів до оцінювання своєї роботи відповідно до запропонованого керівником зразка і критеріїв оцінок. Важливо, щоб оцінка була вмотивованою. Вони мають важливе значення для майбутнього професіонала – це його самостійність, відповідальність, уміння визначити напрямок подальшого розвитку. На нашу думку, сучасне розуміння самостійності означає для студента свободу пошуку вірного знання, відповіді на питання, рішення; вибору відповіді, рішення, а також творчості в конструюванні нового знання. На основі розуміння цінності суб'єктивної позиції студента в навчанні викладачами були створені умови для прояву кожним студентом самостійності. Так, на заняттях самопідготовки, за помилки, допущені студентами в процесі самостійного пошуку, вибору або спроби конструювання нового знання, не знижується оцінка і не ставляться погані відмітки, якщо, хай і помилкове, судження відстоюється за допомогою аргументів, логіки, почуттів та ін. Це не лише дозволяє розвинути самостійність студентів, але і здійснити диференційований підхід в навчанні, тобто дає змогу студенту навчатися за своєю індивідуальною траєкторією.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Розвиток індивідуальної освітньої траєкторії у процесі професійного навчання пов'язаний з особливостями взаємозв'язку саморозвитку та творчої діяльності, взаємодії керівників і студента у процесі практичної підготовки майбутніх фахівців.

До оптимізації творчої ініціативи студентів, розвитку їх самоцілепокладання, самопланування, самоорганізації, самоконтролю і самокорекції, тобто формуванню ключових компетентностей призводить до проектування індивідуальної освітньої траєкторії. Керівники практик не стільки передають студентам змістовність тих або інших знань, умінь, скільки вчать їх придбавати ці знання самостійно, вчать студентів користуватися отриманими знаннями для вирішення нових пізнавальних і практичних задач.

Навчання студентів за індивідуальними освітніми траєкторіями це інвестиції в майбутнє. Справжній результат такого досвіду позначиться під час виконання професійної діяльності, здобуття подальшої професійної освіти під час проходження практик, коли знадобиться висока міра відповідальності, самостійності, комунікативної і професійної культури.

Ми погоджуємось з однією із головних вимог освіти ХХІ ст., що ефективність будь-якого навчального процесу, вважаючи максимально результативним саморозвитком майбутніх соціальних працівників/педагогів може бути тільки за умов врахування його індивідуальних запитів, індивідуальних потреб, можливості вільного і самостійного проектування власної індивідуальної траєкторії.

Література

Глазкина Л. В. Реализация индивидуальных образовательных траекторий студентами педагогического колледжа в процессе педагогической практики : диссертация ... кандидата педагогических наук : 13.00.08. / Людмила Валентиновна Глазкина. – Ростов-на-Дону, 2005. – 174 с.

Пехота Е. Н. Индивидуализация профессионально-педагогической подготовки учителя: Монография / Е. Н. Пехота // Под общ. ред. И. А. Зязюна. – К.: Вища школа, 1997. – 274 с.

Решетова З. А. Процесс усвоения как деятельность / З. А. Решетова // Сб. избр. тр. Международной конф. «Современные проблемы дидактики высшей школы». – Донецк: Изд-во Дон. ГУ, 1997. – С. 3-12.

Суртаева Н. Н. Нетрадиционные педагогические технологии: Парацентрическая технология : учеб. науч. Пособие / Н. Н. Суртаева. – М. – Омск, 1974. – 22 с.

Хуторской А. В. Ключевые компетентности как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – No 2. – С. 58 – 61.

PEDAGOGICAL (PROFESSIONAL) PRACTICAL TRAINING IN DESIGNING STUDENT'S INDIVIDUAL EDUCATIONAL PATH

Victoria Bagrij, Ph.D., Associate professor, Department of Social Work and Social Education, Khmelnytskyi National University, Khmelnytskyi, Ukraine, vicbag@ukr.net

***Abstract.** The problem of pedagogical (professional) practical training in designing student's individual educational path is revealed in the article. The essence of the individual educational path designing is determined. The terms of its efficiency are grounded in the context of organizational and pedagogical support of the future social workers / teachers practical training.*

***Keywords:** pedagogical practical training, designing student's individual educational path, practical training of future social worker / teachers.*

References

Glazkina LV Realization of individual educational trajectories by students of pedagogical college in the process of pedagogical practice: the dissertation ... The candidate of pedagogical sciences: 13.00.08./ Lyudmila Valentinovna Glazkina. - Rostov-on-Don, 2005. - 174 p.

Surtayeva N. N. Nontraditional Pedagogical Technologies: Paracentric Technology: Textbook. Sci. Benefit / N.N. Surtaeva. - M. - Omsk, 1974. - 22 p.

Khutorskoy A. V. Key Competencies as a Component of the Personally Oriented Education Paradigm / A.V. Khutorskoy // Public Education. - 2003. - No. 2. - P. 58 - 61.

Social Work & Education

©SW&E, 2017

Anastasiia Bogutska,
Secretariat Assistant,
SIHE "Ternopil State
Medical University
of the Ministry of Health of Ukraine"

Анастасія Богуцька
фахівець секретаріату ДВНЗ
«Тернопільський
державний медичний університет
МОЗ України»

Ternopil, Ukraine
м. Тернопіль, Україна
bogutskaaa@tdmu.edu.ua

Received: March 05, 2017
1st Revision: May 05, 2017
Accepted: June 12, 2017

ORCID iD 0000-0002-0325-8803

Bogutska, A (2017). Organization principles of the university of the third age in the UK, *Social Work and Education*, Vol. 4, No. 1., pp. 103-111

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТІВ ТРЕТЬОГО ВІКУ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

АНОТАЦІЯ. У статті здійснено аналіз організаційних засад створення і організації діяльності університетів третього віку у Великій Британії.

Окреслено провідну мету діяльності Університетів третього віку Великої Британії, яка полягає у підвищенні рівня освіченості британського суспільства; у створенні закладів для стимулювання й організації навчання людей літнього віку заради їх власного задоволення; у забезпеченні людей літнього віку закладами й ресурсами, необхідними для розвитку і поглиблення їх інтелектуального, культурного та творчого та дозвіллевого життя; у розробці ефективних способів їх самореалізації.

Розкрито зміст діяльності Університетів третього віку та їх Національного вищестояючого органу – трасту, який представляє Університети третього віку Великої Британії на національному та міжнародному рівнях. Також схарактеризовано організаційні засади діяльності університетів третього віку: мету, принципи і правила діяльності Університету третього віку.

Розкрито основні принципи діяльності університетів третього віку та провідні правила, що визначають способи і технологію відкриття університетів третього віку, вибору керівних органів управління їх діяльністю, створення груп за інтересами, залучення людей третього віку до планування й організації їх діяльності, визначення способів і розмірів самофінансування, забезпечення приміщеннями, ресурсами, визначення напрямів, форм і методів роботи груп за інтересами.

Ключові слова: Велика Британія, Університет третього віку, організаційні засади, мета, принципи, правила діяльності Університетів третього віку.

Вступ

Актуальність дослідження організаційних засад діяльності освітніх закладів для третього віку зумовлюється загальносвітовою тенденцією збільшення чисельності людей, які досягли літнього віку. Так, якщо у 1950 р. лише 8 % від загальної кількості населення планети склали люди віком 60 років та старші, то у 2009 р. їх чисельність збільшилася до 11 %. Очікується, що у 2050 р. частка людей такого віку становитиме 22–25 %. Тому перед світовим співтовариством з усією актуальністю постає завдання забезпечення належного рівня якості життя і створення сприятливих умов для оптимізації життєдіяльності і самореалізації людей літнього віку. Дієвим способом вирішення цього завдання у міжнародній практиці визнано створення освітніх закладів для означеної категорії громадян.

Актуальність дослідження діяльності освітніх закладів для третього віку у Великобританії зумовлюється тим фактом, що власне у цій країні були обгрунтовані і втілені в практику концептуальні підходи щодо здійснення освіти для людей третього віку, які дали початок британській моделі функціонування університетів третього віку, яка заслужено визнана у світовій практиці однією з найбільш демократичних, привабливих і організаційно доступних.

Мета статті полягає в аналізі організаційних засад діяльності університетів третього віку у Великій Британії з метою імплементації прогресивних ідей британського досвіду в Україні.

Методологія дослідження

Ми обрали системний підхід дисциплінарного рівня методології, опираючись на загальнонаукові принципи, форми, підходи до відображення дійсності, а саме емпіричні методи педагогічного дослідження такі, як: метод вивчення документації, метод рейтингу, класифікацію, метод узагальнення незалежних характеристик, тобто узагальнення, порівняння, осмислення отриманих за допомогою інших методів відомостей про організаційні засади діяльності університетів третього віку. Під час визначення досліджуваної проблеми ми застосовували методи аналізу і синтезу, теоретичні методи, пов'язані з вивченням наукової літератури, документів, періодичних видань, довідкову педагогічну літературу.

Основна частина

У міжнародній практиці діяльність університетів третього віку стала предметом дослідження багатьох науковців: М. Азаріної, Р. Ван дер Віна, А. Вільямсона, А. Вітнелл, Б. Грумбріджа, Е. Есгін Гюндер, П. Леслетта, Д. Люмсдена, Е. Мідвінтера, К. Морріса, Х. Муді, Д. Редкліфа, Р. Свіндела, Дж. Томпсона, М. Формоси, М. Філіберта, Б. Фіндсена, Ч. Хуанга, Р. Шеррона, М. Янга та ін. В Україні ми не зустріли наукових публікацій, в яких би розкривались організаційні засади діяльності університетів третього віку у Великій Британії.

У Великій Британії університети третього віку як самостійні освітні об'єднання започаткували свою діяльність у 1982 році. Ініціаторами обґрунтування концепції британської моделі функціонування університетів третього віку були Пітер Леслетт, Майкл Янг і Ерік Мідвінтер ("The USA Story," 2014), які намагалися таким чином втілити ідею підвищення освітнього потенціалу британського суспільства через створення і відкриття освітньо-пізнавальних, освітньо-культурних і дозвіллевих закладів для людей літнього віку з метою створення сприятливих умов для їх життєдіяльності і самореалізації.

Особливість обґрунтованої ними моделі функціонування університетів третього віку полягає в тому, що ініціаторами й організаторами їх відкриття й забезпечення функціонування виступають самі члени громади – люди літнього віку, які, використовуючи свої таланти, вміння, захоплення об'єднуються, щоб навчатися один в одного, спілкуватися, обмінюватися захопленнями, навичками та наявними ресурсами на користь один одного.

У Великій Британії університети третього віку є самостійними закладами і неформальними асоціаціями різної структури. Термін університет у цьому контексті використовується в своєму первісному значенні – як група людей, які об'єднуються, щоб розділити свою любов до навчання. Університети третього віку у Великій Британії називають єдиною національною освітньою організацією, якою керують її ж члени ("Objects and principles," 2014).

Більшість Університетів третього віку пропонують широкий діапазон поєднання пізнавальних програм і заходів, які дозволяють учасникам займатися різноманітною освітньою, творчою, дозвіллевою і оздоровчою діяльністю. Заняття, зустрічі, заходи організуються, зазвичай, у невеликих групах за інтересами, члени яких регулярно зустрічаються в орендованих приміщеннях університетів, коледжів, шкіл, соціальних закладів чи інших установах (бібліотеках, архівах, музеях, тощо). Зустрічі можуть проходити навіть вдома у когось із членів групи.

У 2014 році у Великій Британії (в Англії, Шотландії і Уельсі) офіційно зареєстровано 240 Університетів третього віку, в яких функціонують 527 груп людей похилого віку за інтересами. Сьогодні 1010 Університетів третього віку у Великобританії налічують 385 029 членів ("The Third Age Trust. USA," 2017). Мережа університетів третього віку продовжує швидко розширюватися. В середньому щороку у Великій Британії відкриваються близько 50 нових університетів третього віку.

Університети третього віку є функціонально незалежними організаціями, що самі відповідають за свою діяльність і фінанси. Членство в Університетах третього віку у Великій Британії є відкритим для пенсіонерів та осіб, зайнятих неповний робочий день, незалежно від раси, релігії, політичних поглядів, рівня освіти чи кваліфікації. Ці засадничі положення зазначено в початкових Засадах і повторно затверджено в нещодавно прийнятих Цілях та Основних правилах діяльності університетів третього віку.

У загальному контексті мета діяльності університетів третього віку у Великій Британії полягає у підвищенні рівня освіченості британського

суспільства та створенні сприятливих умов для стимулювання й організації навчання людей літнього віку заради їх власного задоволення та їх самореалізації;

У більш детальному контексті мета діяльності університетів третього віку у Великій Британії полягає у:

— у забезпеченні людей літнього віку ресурсами, необхідними для розвитку і поглиблення їх інтелектуального, культурного та творчого життя;

— в актуалізації у людей літнього віку знань про їх інтелектуальні, культурні та творчі можливості та значенні цих знань для себе і для суспільства.

— у створенні нетипового закладу, де немає жодної різниці між тими, хто навчає і тими, хто навчається, де діяльність носить добровільний характер і види діяльності пропонуються самими членами університету.

— у створенні можливостей для навчання людей літнього віку; у набутті вмінь і навичок, розвитку інтересів виключно для себе без орієнтації на здобуття кваліфікації, диплому або інших особистих досягнень;

— наданні допомоги людям літнього віку в ефективному використанні вільного часу і розробці ефективних способів досягнення самореалізації;

— в організації і залученні членів університету для допомоги значній кількості людей літнього віку у Великобританії, які прагнуть до поглиблення своїх знань, до оволодіння вміннями і навичками, але які не мають бажання навчатися у типових навчальних закладах;

— у проведенні досліджень процесів старіння британського суспільства і розробці сучасних технологій попередження цього процесу;

— в заохочуванні і наданні допомоги у створенні подібних університетів у всіх частинах королівства і співпраці з ними (“Objects and principles,” 2014).

Кожен університет третього віку у Великій Британії є унікальним і відображає потреби і бажання своїх членів. Проте на основі опрацьованих нами джерел можна дати загальний обрис «типового» університету третього віку.

Основою формою діяльності університетів третього віку є функціонування груп за інтересами. Групи за інтересами формуються за умови наявності 2 і більше осіб, зацікавлених у певній тематиці. Вони можуть бути неформальними самофункціонуючими навчальними групами, групами он-лайн курсу, групами, яку веде експерт.

Більшість університетів третього віку мають принаймні одну групу з вивчення іноземних мов, також групи за такими напрямками: активна ходьба, музика, письмо, історія мистецтва, наука і техніка, історія (різні галузі). Дивлячись на різноманіття тематичних груп по всій країні, ми знаходимо дивовижну широту інтересів: наукові і технічні дослідження, різні напрями історії та розвиток практичних навичок, також різноманіття соціальних і культурних заходів, таких як театральне мистецтво, навчально-ознайомчі поїздки по країні та закордон (“What is USA?,” 2011).

Практично всі університети третього віку проводять загальні щомісячні збори (зустрічі), які можна вважати є провідною формою їх самоорганізації і самоврядування. На цих зустрічах може бути лекція, може надаватися інформація про нові групи за інтересами і майбутні події, доповідь комітету, а також можливість для членів провести час разом за чашкою чаю.

Доступність університетів третього віку зумовлена у значній мірі тим, що члени університетів не оплачують за надані послуги. Кожен університет третього віку знаходиться на самофінансуванні за рахунок членських внесків, розмір яких зберігаються надзвичайно низьким, що не викликає жодних заперечень чи утруднень з боку членів університету. зовнішнє фінансування розглядається можливим, лише за умови, якщо це не ставить під загрозу самостійність і незалежність будь-якого з університетів третього віку.

Університети третього віку у Великій Британії у своїй діяльності керуються такими основними принципами: принципом ініціативи у створенні університету, принципом самофінансування, принципом Пітера Ласлетта, принципом третього віку, принципом взаємодопомоги, принципом самоорганізації навчання та особистого вибору доцільності змісту і форм діяльності груп за інтересами.

Університети третього віку у Великій Британії є унікальними через те, що весь навчальний процес здійснюється його членами самостійно. Траст університетів Третього віку надає різноманітну підтримку у розвитку університетам третього віку, але ініціатива про створення, відкриття і функціонування університету третього віку має походити від місцевих літніх людей. Кожен університет третього віку у Великій Британії знаходиться у підпорядкуванні Комітету. Члени Комітету працюють на добровільних засадах і керуються провідними принципами для всіх новостворених університетів третього віку, на основі моделі функціонування університету третього віку, представленої Трастом третього віку. Всі університети третього віку мають дотримуватися Цілей та Основних Положень проекту університетів третього віку. Після того, як створено університет третього віку, його члени самотужки планують і організують освітні програми, шукають приміщення, в разі необхідності, облаштовують системи звуку і роблять усе необхідне для розвитку і процвітання університету третього віку самостійно.

Кожен Університет третього віку Великої Британії зобов'язаний:

- дотримуватися основних принципів руху університетів третього віку;
- заохочувати і давати можливість людям літнього віку, які працюють неповний робочий день, допомагати один одному, ділитися своїми знаннями, навичками, інтересами і досвідом;
- пропагувати цінності безперервного навчання і переваги членства в університеті третього віку;
- докладати усі зусилля, щоб гарантувати людям, які бажають приєднатися до університету третього віку, можливість це зробити.

На основі опрацьованих нами матеріалів і вивчення практичного діяльності нами здійснено спробу виокремити основні правила, яких мають дотримуватися в своїй діяльності усі університети третього віку Великої Британії:

1. Кожен університетів третього віку у Великій Британії складається з об'єднання людей літнього віку, які беруть на себе зобов'язання вчитися і допомагати вчитися іншим; усі хто навчається в університеті третього мають також навчати і навпаки.

2. Для вступу в університет третього віку у Великій Британії не потрібна ніяка кваліфікація і жоден негативний відгук не має мати місця зі сторони університету.

3. Кожен хто вступає в університет третього віку, зобов'язаний сплачувати внески для матеріального забезпечення процесу навчання. Ці кошти є додатковими доходами університету, окрім фондів внесків. Жодна фінансова підтримка місцевих або центральних органів влади не передбачається.

4. Заробітна плата, додаткова оплата або фінансова винагорода (за організацію навчання, за консультування або надання допомоги іншим членам університету) не надається жодному члену університету третього віку.

5. Від усіх членів третього віку очікується добровільна участь в організаційній, освітній та суспільній діяльності університету.

6. Членам університету слід бути готовими організувати підтримку власними трудовими ресурсами освітніх, культурних та інших інституцій, які використовуватимуться у процесі діяльності університету, і які в нинішніх умовах не можуть функціонувати, так як би їм цього хотілось. Це можуть бути художні галереї, музеї та бібліотеки, архіви, спортивні зали, стадіони, тощо.

7. Обов'язком усіх членів університету є навчатись і навчати. Це можна здійснювати різними способами: надаючи консультації іншим членам; здійснюючи навчання людей на дому, особливо тих, які за станом здоров'я не можуть його залишати, хто перебуває у спеціалізованих будинках або в лікарнях; брати участь в будь-якому заході, що організовується університетом чи іншими освітніми і культурними інституціями, де потрібні людські ресурси.

8. Університет не має займатися моніторинговою, оцінювальною чи кваліфікаційною діяльністю його членів. Дипломи або сертифікати (якщо такі видаються) мають видаватися без екзаменів і кваліфікаційних іспитів. Проте, групи університету, які займаються певною конкретною інтелектуальною або іншою діяльністю, можуть приймати рішення щодо шляхів відзначення індивідуальних успіхів своїх членів у здійсненні їх діяльності.

9. Програма навчання в університеті третього віку має бути настільки різнобічною, наскільки дозволяють його ресурси, включаючи математичні і природничі науки, філософію, літературу та історію, творчу, практичну і фізичну підготовку. Проте єдиним і провідним критерієм вибору напряму діяльності університету мають бути бажання членів.

10. Стандарти діяльності університетів третього віку відсутні. При розробці програм діяльності груп за інтересами основний акцент робиться на тому, що вони мають відповідати потребам, запитам і можливостям членів групи а також мають бути розроблені шляхи, які дозволятимуть кожному члену обрати свій власний рівень. Не потрібно встановлювати загальноуніверситетських стандартів, або будь-яких асиміляцій щодо стандартів інших вищих навчальних закладів.

11. Форма кожного заняття в університеті третього віку обирається в кожному окремому випадку, членами групи, які співпрацюють для цієї спільної мети. Традиційною формою навчання у групах за інтересами є лекції, дискусії, семінари з великою кількістю учасників; читання й обговорення; демонстрування

умінь, діяльність на наукових об'єктах, археологічних або історичних пам'ятках, у музеях, художніх галереях, архівах та інших закладах.

12. Вивчення предметів соціальних, психологічних і фізіологічних напрямів у конкретному університеті третього віку може відбуватися по-різному. У процесі діяльності університетів третього віку не стільки мають значення методи навчання, скільки варто звертати увагу на здійснення процесів пізнання й проведення конкретних досліджень.

13. Відповідно до творчих, мистецтвознавчих та топографічних інтересів, популярних серед студентів-членів університету третього віку, доцільно співпрацювати і проводити спеціальні заходи у національних організаціях таких як: Мистецька Рада, Національний фонд, Департамент з охорони навколишнього середовища, Комісія з охорони природи та питань лісового господарства та інших для забезпечення матеріальної бази, необхідної для розробки програм і здійснення досліджень в цих сферах. Натомість, у разі потреби їм має бути запропонована добровільна допомога з боку членів університету.

14. У діяльності університетів третього віку важливий акцент ставиться на розвиток провідних напрямів навчання у цьому університеті. Кожному члену пропонується приєднатися з метою поглиблення своїх знань і розвитку вмінь і навичок з певних галузей знань, які набули розвитку в університеті (наприклад, археологія, природнича історія, історія населення і соціальна структура, історія кліматичних і геологічних явищ). Від кожного члена очікується, по можливості, його власний науково-дослідний проект й аналіз (опис) отриманих результатів.

15. Навчальна діяльність в університетах третього віку не є самоціллю. У діяльності університетів третього віку важливе значення має цінність пізнання, оволодіння новими знаннями, формування і оволодіння новими вміннями й навичками, які є важливими у самореалізації людей похилого віку. У зв'язку з цим навчальні програми університетів третього віку мають включати в себе такі предмети, як комп'ютерне програмування, бухгалтерський облік, бізнес і управлінська діяльність, іноземні мови і декоративно-прикладне мистецтво (текстиль, метал, дерево, плетіння книг, друк і так далі).

16. Особливе значення у діяльності університетів третього віку має приділятися фізичній культурі. Для цього місцевими установами, які мають в своєму підпорядкуванні потрібні об'єкти, університетам має надаватися необхідна допомога.

17. Університети третього віку мають підтримувати тісну співпрацю з аналогічними університетами та іншими провайдерами освітніх програм для дорослих в усіх сферах. Для отримання доступу до матеріальної бази навчальних та науково-дослідних установ певного регіону потрібно вести переговори з усіма зацікавленими в допомозі університету, навіть якщо вони не є його членами.

18. Університету третього віку потрібно прикладати усі зусилля для заохочення обміну досвідом роботи між університетами третього віку у Великобританії, співпрацювати з ними в дослідженнях; об'єднуватися з ними для сприяння розвитку інтелектуальних інтересів людей літнього віку.

19. Крім волонтерської пошуково-дослідної діяльності у певній галузі, кожен університет третього віку має прагнути створити для своїх членів професійну

дослідницьку діяльність для забезпечення самореалізації людей похилого віку й попередження старіння як соціального явища ("Objects and principles," 2014).

Висновки та перспективи подальших досліджень

Отже У Великій Британії університети третього віку є самостійними закладами, неформальними асоціаціями різної структури, що складаються з груп людей, які добровільно об'єднуються, щоб ділитися своїми знаннями, вміннями, навичками і досвідом. Університети третього віку у Великій Британії є функціонально незалежними організаціями, що самі відповідають за свою діяльність і фінанси. Членство в Університетах третього віку у Великій Британії є відкритим для пенсіонерів та осіб, зайнятих неповний робочий день, незалежно від раси, релігії, політичних поглядів, рівня освіти чи кваліфікації. Ці засадничі положення зазначено в Засадах і повторно затверджено в Основних правилах діяльності університетів третього віку.

Мета діяльності університетів третього віку у Великій Британії полягає у підвищенні рівня освіченості британського суспільства та створенні можливостей для навчання людей літнього віку. Кожен Університет третього віку Великої Британії зобов'язаний дотримуватися основних принципів та правил руху університетів третього віку.

Література

- Objects and principles. (2014) (pp. 1–6). UK: The Third Age Trust.
The Third Age Trust. U3A. (2017).
The U3A Story. (2014). U3A UK. The Third Age Trust. Retrieved from <http://www.u3a.org.uk/the-u3a-story/file.html>
What is U3A? (2011) (p. 2). UK.

ORGANIZATION PRINCIPLES OF THE UNIVERSITY OF THE THIRD AGE IN THE UK

Anastasiia Bogutska, Secretariat Assistant, SIHE “Ternopil State Medical University of the Ministry of Health of Ukraine”, Ternopil, Ukraine
bogutskaaa@tdmu.edu.ua

Abstract. Organization principles of establishment and organization of the Universities of the Third Age (U3A) in the UK are studied in the article.

The main aims of the Universities of the Third Age in the UK are defined, that are: to increase the knowledge of British society; to create institutions for promoting and facilitating training for older people for their own pleasure; to provide elderly people with facilities and opportunities for development of their intelligence, creativity and enhancement of their cultural and social life; to develop effective methods of their self-realization.

The authors determined the scope of the activity of the Universities of the Third Age and their National leading agency – Trust of the Third Age, which represents all the Universities of the Third Age in the UK nationally and internationally. The insight into organizational principles of the Universities of the Third Age is provides: the aim and principles of the University of the Third Age, as well as the guidelines for its management.

The main principles of the University of the Third Age are developed as well as the guidelines on methods and expertise in opening the Universities of the Third Age; election of governing body, establishment of interest groups; engagement of people of the third age into their activities management; identifying the means and amounts of self-financing, facilities, and resources; determination of directions, forms and methods of interest groups work.

Keywords: the UK, the University of the Third Age, organization principles, objects and principles of the University of the Third Age, guidelines.

References

- Objects and principles. (2014) (pp. 1–6). UK: The Third Age Trust.
The Third Age Trust. U3A. (2017).
The U3A Story. (2014). U3A UK. The Third Age Trust. Retrieved from <http://www.u3a.org.uk/the-u3a-story/file.html>
What is U3A? (2011) (p. 2). UK.

Social Work & Education

©SW&E,2017

Y. L. Bryndikov,
PhD in psychological sciences,
Associate professor,
Department of social work and social
pedagogy,
Khmelnyskyi national university

Khmelnyskyi, Ukraine
bryndik@i.ua

Received: March 19, 2017
1st Revision: May 30, 2017
Accepted: June 12, 2017

ORCID ID: 0000-0002-5621-2112

Bryndikov, Y. (2017), The characteristic of stress-factors that cause the emerging of the post traumatic stress disorders in servicemen the combatants, *Social Work and Education*, Vol. 3, No 2., pp. 112-118

THE CHARACTERISTIC OF STRESS-FACTORS THAT CAUSE THE EMERGING OF THE POST TRAUMATIC STRESS DISORDERS IN SERVICEMEN THE COMBATANTS

ABSTRACT. It is analyzed in the article the general approaches to the problem of post-traumatic stress disorders in servicemen the combatants. There are stress and post-traumatic stress disorders among the destructive psychological states of servicemen who have been in the ATO zone. While researching it is analyzed the scientists' approaches to the essence of the concept of "stress" that is a general protective reaction of the organism to the negative environmental influences.

It is characterized the post-traumatic stress disorder as anxiety disorder that occurs after psychological stress, various traumatic events. It is established that post-traumatic stress disorder can be manifested in different ways. Here are presented the forms of post-traumatic stress disorder's manifestation. The main weakness is memory, increased alertness, thoughts of suicide, feeling of constant tiredness. The attention is focused on the combat stress – a combination of emotions due to prolonged life threatening in a combat environment. There are described the stress-factors of combat stress such as predisposition to influences that threaten life; Predisposition to violence; Participation in the processes accompanied by brutal violence. Different approaches are presented for the identification of stress factors that cause military psychological trauma.

Key words: posttraumatic stress disorders; stress; stress-factors; servicemen; the combatants.

Introduction

The activity of servicemen, especially in a combat environment, is characterized by the influence of stress-factors of increased intensity on the psyche. Duration of their influence, as well as psychotraumatic nature, can contribute to such changes in the psyche that reduce the effectiveness of life in peaceful conditions. According to official data [4], according to psychiatric forecasts, in the best case, 20% of the 15,000 soldiers who fought in the anti-terrorist area (ATO) were subsequently diagnosed with chronic post-traumatic stress disorder, the so-called “ATO syndrome.”

Researchers [3; 7] are convinced that the combatants experience a situation of emotional stress, even after the end of hostilities they continue to feel pain, disappointment, anger, annoyance, aggression etc. Together with despair, frustration, apathy transformations, pathological picture of the world, an aggressive, conflict behavior can develop in a servicemen. The unpreparedness of servicemen the combatants to the realities of peaceful life threatens the intensification of their psycho-traumatization and the emergence of post-traumatic stress disorder.

The problems of post-traumatic stress disorder are analyzed in the works of K. Ahmedova, I. Malkina-Pykh, O. Karayani, N. Tarabarina, and others); Features of overcoming post-traumatic stress disorder in servicemen are represented by the researches of N. Alalykina, O. Blinova, V. Znakova, L. Smirnova, S. Sukiasyan and others. Observing the presence in the scientific literature of studies revealing the content, the nature of the impact and consequences of stress factors that cause the emergence of post-traumatic stress disorder in the servicemen involved in military operations, it is worth to mention the lack of researches in the socio-pedagogical field.

The aim is to characterize the stress-factors of post-traumatic stress disorder in the servicemen the combatants.

Objectives of the study: to reveal the meaning of such concepts as “traumatic stress”, “combat stress”, “post-traumatic stress disorder,” to identify the stress-factors that cause the emergence of post-traumatic stress disorder in servicemen the combatants.

The main part

We will begin with clarification of the basic concepts to determine the factors that lead to the emergence of post-traumatic stress disorder in the servicemen. The term “stress” is considered in opposite contexts. So, Canadian physiologist G. Selye considers it a positive factor, the source of increased activity, joy of effort and successful overcoming [5]. In order to emphasize the opposite state of stress, the scientist introduces such concept as distress – a state that occurs during or as a result of excessive stress, in such combinations of adverse factors, when there is not a joy of obtaining the result, but a sense of helplessness, hopelessness, inability to achieve the goal.

The opposite opinion is taken by the American psychologist R. Lazarus, who considers stress as a threat, foreshadowing a person’s future collision with some danger, and considers it a key mechanism for the development of emotional stress [11]. The most scholars holds the same opinion [1; 7], believing that stress involves the presence in the biography of an individual traumatic event associated with life threatening and accompanied by the experience of negative emotions of intense fear, horror or a sense

of hopelessness (helplessness), that is experienced traumatic stress. The post-traumatic stress disorder is one of the psychological consequences of experiences traumatic stress.

The destructive nature of stress is evidenced by its rather frequent substitution by other terms such as “emotional stress”, “mental stress”, “psycho-emotional stress”, “neuro-mental strain”, etc. In turn, we will adhere to the traditional understanding of stress as a general protective reaction of the organism to the negative effects of the environment.

In the thesis paper of N. Alalykina [1] the attention is focused on the fact that in the process of the deep conflict’s growing with others when all the previous ideas about the world are broken, influencing on the unstable mental state, when changing the mental reorientation (the establishment of a new system of values and the change of the of judgments’ criteria). Man may have false judgments and ideas, anxiety, fears, emotional instability and other destructive psychological states, which may ultimately lead to the appearance of profound mental changes in the form of stresses.

Psychologists identify psychological, physiological, informational, emotional, management types of stress depending on the factors causing stress. In military psychology it is a question of traumatic and combat stress. Scholars [1] identify traumatic stress as the stress caused by the life-stroke events of the individual, which cause radical changes in the perceptions of oneself, the system of values, the views of the surrounding world, and cause distress in humans. In addition, they can be both sudden, shock, and have a long, prolonged action. At the same time, people are difficult to tolerate, especially when both characteristics are combined at the same time.

One of the types of traumatic stress is combat stress that is defined as a combination of emotions caused by prolonged life threatening in a combat environment [10]. Maintaining the idea of the precursors [1; 10], we are convinced that it is combat stress that is the main cause of mental disorders in the servicemen. It should be noted that the military stress during the military service may lead to post traumatic stress disorder (PTSD) (“Post traumatic stress disorder”) is an “anxiety disorder that occurs after psychological stress, traumatic events such as a natural disaster, an accident, War, violence, etc.” [1, p. 18]. From the point of view of O. Karayan, PTSD is a postponed psychopathological complex response to psycho-traumatic events that developed into a holistic syndrome in time [3]. It can manifest itself to everyone in different ways, it may be uncontrolled outbreaks of aggression, obsessive fears, fright, horrors, persistent thoughts and images, “difficult” dreams etc.

For the first time officially the question of the need to introduce the term “post-traumatic stress disorder” was considered in the United States in 1980. It was introduced a section containing a description of the criteria for the diagnosis of disorders and disorders caused by traumatic events beyond the ordinary civil society before the American Classification Standard prepared by the American Psychiatric Association DSM-III (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders). Despite the fact that PTSD is formally a mental illness, its study, diagnosis, and psychotherapy are within the competence of the clinical psychologist [6, p. 17].

We share the position of N. Tarabrin [7] that the consequences of human being in traumatic situations are not limited to the development of acute stress disorder (GAS) or PTSD (which manifests itself in depression, panic disorder, dependence on psychoactive substances), the range of clinical manifestations of reactions and the consequences of stress on the human psyche is much wider. In this context, deferred

psychological responses to combat stress are interpreted as “severe stress reactions” (gross stress reactions), the source of which are situations in which the individual undergoes severe physical activity and extreme emotional stress [8].

In the context of our study, it is important to analyze the concept of stress response syndromes (S.R.S.), developed by M. Horowitz [9] who understands the stress as the stressful event that caused the mental trauma. According to this concept, a person is in a state of stress or periodically returns to it until the information on the stress (traumatic event) is processed. At the same time, emotions are a kind of response to conceptual incongruities and motives for protective, controlling behavior.

From the medical and psychological position of N. Tarabrin emphasizes that “the symptoms of PTSD represent a set of interrelated psychological characteristics (symptom complex), which belong to the semantic field of the concept of” post-traumatic stress “(PTS)” [7, p. 25].

The PTSD symptoms of veterans' indicate a desire to participate again in military events, hatred of the enemy, intrusive military memories, nightmares and aggressive behavior. And the coexistence of such contradictory tendencies as the feeling of honestly performed duty and the feeling that you betrayed, the lack of understanding of what the warriors sacrificed for life, is the basis for destructive intrapersonal conflicts and their secondary psycho traumatization [3].

Let's dwell on the consideration of clinical symptoms of PTSD, which, according to DSM-IV, include the following:

1) traumatic stresses caused by repeated events, namely:

— severe emotional experiences;

— terrible dreams;

— actions or feelings associated with re-perception of a traumatic event (illusions, hallucinations, dissociation episodes – “flashback effects”, including those that appear in a state of intoxication);

— intense severe experiences that have been caused by an external or internal situation, reminiscent of or symbolizing traumatic events;

— physiological reactivity in situations that externally or internally symbolize aspects of a traumatic event;

2) constant avoidance of stimuli related to trauma, and numbing-blocking of emotional reactions, numbness (not observed before injury). Determined by the presence of three or more of the following characteristics, namely:

— efforts to avoid feelings, feelings or conversations associated with an injury;

— efforts to avoid actions, places or people who cause recollections of injury;

— inability to mention important aspects of injury - psychogenic amnesia;

— markedly decreased interest in previously significant activities;

— a feeling of detachment or seclusion from other people;

— reduced expressiveness of the affection (inability, for example, to love);

— lack of prospects in the future (in terms of career, marriage, children or long life);

3) persistent symptoms of increasing excitation that were not observed before injury. Determined by the presence of at least two of the following symptoms:

— difficulty with falling asleep or bad sleep (early awakening);

— irritability or outbreaks of anger;

— difficulties with concentration of attention;

- increased level of anxiety, hyper purity, state of constant threat waiting;
- hypertrophied fear reaction [3].

According to O. Karayani [3], the determination of the duration of the disorder is a prerequisite for the diagnosis of PTSD. PTSD is only diagnosed when the duration of the symptoms described above is at least 1 month.

11) the need to cast anger on someone and show aggression for being sent to war and for everything that was happening there;

12) the need to participate in dangerous "adventures" in order to get acute feelings;

13) non-acceptance of veterans of other wars;

14) the attitude towards women only as objects of sexual pleasure.

It should be noted that scholars differentiate stress factors that negatively affect the psychosomatic state of the military:

— a constant threat to life, torture, the presence of torture and assassinations of other prisoners of war, injuries sustained in captivity; Weight loss; Suffered severe illness; Fears, severe mental suffering (R. Eberli);

— coercion, isolation, duration and place of captivity (E. Hunter);

— predisposition to influences that threaten life; Predisposition to violence; Participation in the processes accompanied by brutal violence (R. Laufer).

It is quite interesting to classify the stress-factors that cause military psychological trauma, American scientists, namely:

1) the stress-factors of a combat situation (life threatening, wounding), operating on servicemen who take part in special units and perform combat missions on hostile territory;

2) non-combat fighting forces (death of enemy soldiers, fear of enemy use of rocket attacks or attacks using chemical and biological weapons, waiting for ground combat operations, heavy living conditions);

3) the stress-factors associated with sending to the area of fighting (isolation from family, relatives, friends, comrades, especially for servicemen who are called from the reserve) [2].

As a result of these stress factors, soldiers, combatants often have difficulties in the psychological and social context.

Here are some of the scholars' views on the separation of stress-factors of PTSD. Thus, on the basis of the study of the multifactor concept A. Maercker, three groups of factors are established, the combination of which leads to the emergence and development of PTSD, is:

1) factors associated with traumatic events - severity of injury, its suddenness, uncontrollability;

2) protective factors - the ability to comprehend past events, the availability of social support;

3) risk factors - age before the moment of traumatism, negative past experience, history of mental disorders, low standard of living.

Having analyzed the research of O. Blinov [2], we believe that stress factors can be divided into two main groups - these are factors that have a direct emotional impact on the personality of the soldier, and factors that indirectly affect the military, while they are characterized by increased emotionality and depend on their professional ability.

The danger that is perceived as an objectively existing coincidence of circumstances or objects that endanger the life and health of a person refer to the first group. It may be injuries, the friends' death, the destruction of buildings or military equipment. At the same time, the danger can be both real and imaginary. Inadequate perception of danger leads to errors, over-stress, nerve failure, which can lead to defeat in the context of hostilities. The second group includes lack of time to assess the situation and make decisions in the context of hostilities; increase in the pace of action (both motor action and decision-making); the extreme intellectual complexity of the decisions, since the servicemen must disclose the enemy's plans; an excess of information that needs to be scrutinized in the absence of time.

In addition, the factors of the second group O. Blinov [2] took the combination of several types of activities simultaneously, namely:

— afferent operations - perception of information: receipt of orders, information from the heads of services, representatives of the air forces, commanders of subordinate units and members of combat settlement, positions of visual observation, control over the results of hostilities;

— logical operations related to the processing of information, the assessment of the situation and the decision on the setting of fire tasks units;

— efferent operations related to the implementation of the taken decisions; The degree of coherence of the actions of the commanders of the units that interact with each other.

Let's dwell on a brief analysis of scientific positions on the consequences of PTSD, which are declared by foreign experts. According to N. Tarabrin [7], the high level of PTSD caused by participation in hostilities (so-called „event stress”) is experienced by servicemen in the form of a symptom complex of interrelated psychological characteristics that arise in the background of the PTSD clinical picture and are accompanied by a high level anxiety, depression, general psychopathological symptoms, as well as alcohol addiction.

The study of O. Karayani's achievements [3] made it possible to find out that the complex of personality changes that was formed in servicemen the combatants in a combat environment is sometimes transformed into a complex of “paranoid psyche”. The main characteristic in the sphere of needs, values orientations and social interaction are specific phenomena for them. As a result, they have an increase in rigidity, uncompromisingness and rigor of moral benchmarks. Frequently, there is a desire to redefine public life under the unconditional laws of wartime.

Conclusions

Thus, the conducted analysis and comparison of the above-mentioned expert opinions has given us the opportunity to state a certain similarity in the identification of stress factors that lead to the appearance of PTSD in the servicemen. In the most generalized vision, we will present a complex of stress factors associated with the presence of the military in the context of hostilities, namely:

— the stress that arises during the battle is related to the death of relatives or the need to kill;

— a clear awareness of the threat to life, the so-called biological fear of death, injury, pain, disability;

— destructive influence of combat environment (shortage of time, acceleration of actions, suddenness, uncertainty, fear, etc.);

— problems associated with lack of proper sleep, water and nutrition deficiency, clean clothes, drugs, etc.;

— specific conditions of the territory of combat operations (localities, climatic conditions, negative attitudes from the local population.

The prospects of the further research. Our next publications will focus on the disclosure of practical aspects of the organization and implementation of rehabilitation of servicemen the combatants under the conditions of a rehabilitation center.

References

Алалыкина Н. Н. Эффективность психолого-акмеологической реабилитации военнослужащих: Дис. ... канд. психол. наук : 19.00.13 / Наталия Николаевна Алалыкина. – М. : РГБ, 2003. – 200 с.

Блінов О. А. Вплив стрес-факторів діяльності на військовослужбовців / О. А. Блінов // Вісник НАОУ. – К. : Міленіум, 2006. – Вип. 2. – С. 118–124.

Караяни А. Г. Психологическая реабилитация участников боевых действий / Под ред. А. Г. Караяни, М. С. Полянского. – М., 2003. – 80 с.

Котляренко О. Психиатры о солдатах: синдром АТО проявится через полгода [Электронный ресурс] / Оксана Котляренко // Комсомольская правда в Украине. – (11 сентября 2014 г.) – Режим доступа: <http://kp.ua/politics/469632-syndrom-ato-kakumu-ony-k-nam-vernutsia-s-voiny>

Селье Г. Стресс без дистресса [Электронный ресурс] / Ганс Селье. – Режим доступа : <http://lib.ru/PSIHO/SELYE/distree.txt>

Соловьёв И. В. Посттравматический стрессовый синдром: причины, условия, последствия. Оказание психологической помощи и психореабилитация / И. В. Соловьёв. – М., 2000. – 111 с.

Тарабрина Н. В. Психология посттравматического стресса: интегративный подход: автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра психол. наук: спец. 19.00.04 / Надежда Владимировна Тарабрина. – СПб, 2008. – 71 с.

Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-IV. – 4th ed. Washington : Amer. Psychiatr. Ass., 1994. – 886 p.

Horowitz M. Stress Response Syndromes. – Arch. Gen. Psychiatry, 1974. – vol. 31. – 769 p.

Laufer R. S. War Trauma and Human Development. – Washington, 1935. – P. 40–44.

Lazarus R. S., Launier S. Stress – related transactions between person and environment / L.A. Pervin, M. Levis (Eds.)// Perspectives in interactional psychology. – N.Y. : Plenum, 1978. – P. 287–327.

Social Work & Education

©SW&E, 2017

Alla Voytovska

Teacher of the Social Pedagogy and
Social work Department,
Pavlo Tychyna Uman State
Pedagogical University

Алла Войтовська

викладач кафедри соціальної
педагогіки
та соціальної роботи
Уманського державного
педагогічного університету
імені Павла Тичини

Uman, Ukraine

м. Умань, Україна

alla.voytovskaya@gmail.com

Received: March 29, 2017

1st Revision: May 30, 2017

Accepted: June 12, 2017

ORCID iD 0000-0003-4960-6348

Voytovska, A. (2017), Gender aspects of socialization of the students, *Social Work and Education*, Vol. 3, No 2., pp. 119-125

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТСТВА

АНОТАЦІЯ. Вищим навчальним закладам необхідно створити в процесі гендерної соціалізації культурний і професійний ідеал, до якого має прагнути кожен студент. Важливим напрямком гендерної соціалізації студентів з інвалідністю є навчальна робота. В ході цієї роботи у студентської молоді закріплюються набуті знання, формуються необхідні комунікативні навички без проявів дискримінації та вільні від гендерних стереотипів, розвивається толерантність. Мета статті полягає у формуванні розуміння сутності моральних норм та установок у сфері взаємин статей студентів. Впровадження гендерної складової у навчальну роботу ВНЗ потребує системного підходу, що, перш за все, передбачає високий рівень гендерної чутливості керівного складу ВНЗ.

Ключові слова: гендерна соціалізація; гендерне виховання; навчальний процес; студентство; вищі навчальні заклади.

Вступ

Проблема гендерної соціалізації у вищій школі – це, по суті, проблема самовиховання, саморозвитку, самовдосконалення особистості студента вищого навчального закладу, вирішення якої можливе завдяки створенню об'єктивних та суб'єктивних умов для формування студентами необхідних якостей та відношень до оточуючого світу. У кожному вищому навчальному закладі в процесі гендерної соціалізації є культурний і професійний ідеал, до якого має прагнути кожен студент. Це образ культурного, ініціативного, прагматичного, висококваліфікованого, гуманного, морального, законослухняного громадянина України.

Важливий внесок у розробку гендерного підходу в педагогічній освіті внесли: О. Вороніна (проблеми розробки теорії і методології гендерних досліджень, визначення місця та ролі гендерного виховання в системі професійної підготовки студентів); І. Кльоцина (шляхи гендерної соціалізації особистості з урахуванням вікових особливостей, розробка практикуму з гендерної проблематики для студентів з метою подолання гендерних стереотипів). Питання доцільності гендерної освіти та виховання, підготовки кадрів до реалізації ідеї гендерної рівності, інтеграції гендерного підходу у навчально-виховний процес обґрунтовують такі науковці, як Т. Дороніна, Т. Голованова, С. Гришак, Л. Кобелянська, О. Кікінежді, В. Кравець, О. Любарська, О. Цокур, Л. Міщик.

Таким чином, здійснюючи аналіз психолого-педагогічної літератури, ми в своєму науковому пошуку спираємося як на надбання в галузі педагогіки в контексті гендерної соціалізації студентської молоді, так і на сучасні гендерні теорії, що розкривають цілий комплекс проблем, пов'язаних із впровадженням гендерної рівності як у суспільстві взагалі, так і в студентському середовищі зокрема. Мета статті полягає не лише у формуванні розуміння сутності моральних норм та установок у сфері взаємин статей студентів, але й у потребі керуватися ними в усіх сферах діяльності.

Основна частина

На сьогодні в Україні діє мережа осередків гендерної освіти. Їхня діяльність суттєво пожвавила розвиток гендерних досліджень в Україні, особливо у напрямку підготовки і видання літератури з гендерної проблематики, написання дисертацій, створення тематичної бібліотеки й бази даних, розробки та апробації форм і методів гендерної освіти та виховання, привернення уваги громадськості до актуальних гендерних проблем (Кікінежді О. М., 2010, с. 156).

Спектр питань, якими опікуються центри гендерної освіти, засвідчує міждисциплінарність та багатоаспектність означеної тематики, зокрема, інноваційні форми гендерної просвіти, лідерство, баланс сімейної та професійної сфер, відповідальне батьківство, впровадження гендерного підходу в освіту, гендерне бюджетування, вивчення та адаптація успішного зарубіжного досвіду, протидія дискримінації, насильству й торгівлі людьми тощо.

Осередки гендерної освіти діють при вищих навчальних закладах різних напрямів (класичних, педагогічних, технічних, медичних, військових та інших). Виходячи з вище написаного, вважаємо за доцільне при кожному ВНЗ створити Центр гендерної освіти. Основна робота якого спрямована на гендерну соціалізацію студентів.

Сім'я, шлюб, діти є невід'ємними цінностями кожного суспільства. Сучасна молодь визнає цінність сім'ї, сімейного способу життя, відповідально ставиться до створення власної родини, прагне забезпечити матеріальну базу для її існування. Найбільш значущим для юнаків є досягнення в сім'ї душевного комфорту, взаємин любові та поваги, народження та виховання дітей. Але відсутність позитивних зразків для статево-рольового становлення, чоловічої та жіночої ідентифікації, гармонійної взаємодії всередині сім'ї негативно відбивається на функціонуванні молодих сімей і є чинником розпаду шлюбно-сімейних структур. А особливої уваги потребують молоді студентські сім'ї

За статистикою Фонд народонаселення ООН: 61% шлюбів в Україні закінчуються розлученням через нерівномірний розподіл обов'язків у родині. Саме вкорінені гендерні стереотипи є передумовою та глибинною причиною різних проявів нерівності в суспільстві, таких як гендерна нерівність, дискримінація та насильство за гендерною ознакою. У вересні 2015 року Київський міжнародний інститут соціології провів дослідження, яке показало, що майже половина (49, 3 %) українок бажають справедливості у розподілі хатньої роботи (Голованова Т. П., 2007, с. 59).

Тому ми вважаємо, за необхідне проведення тренінгової програми для студентства «Підготовка молоді до сімейного життя». Таким чином, підготовка до сімейного життя покликана сформувати спрямованість на іншу людину, розуміння її зовнішніх виявів і внутрішніх станів, здатність помічати переживання іншої людини, психологічно підтримувати її, що сприяє розвитку таких якостей, як симпатія, емоційна гнучкість, емоційна стабільність, розуміння потреб партнера, поблажливість, адаптивність, здатність поступатися. Саме тому надзвичайно актуальним наразі постає дослідження питання формування системи сімейних цінностей у молодого покоління, Адже у непростих життєвих умовах саме сім'я протистоїть соціальній напруженості, є для особистості консолідуючим центром, створює чуттєво-емоційний комфорт для кожного, середовище для зростання й розвитку дитини.

Гендерне виховання ґрунтується на засадах гуманітарної педагогіки, яка акцентує на тому, що: немає статево-відповідних видів людської діяльності; освоєння будь-якого виду занять залежить від індивідуальних інтересів, здібностей, мотивації діяльності; чоловік і жінка відіграють однаково значущі ролі в сім'ї та вихованні дитини; хлопці і дівчата, чоловіки і жінки мають рівні можливості в оволодінні трудовими вміннями і навичками кар'єрного зростання; у вихованні дітей слід виходити з тези про рівні здібності, можливості статей та їхніх життєвих сценаріїв; недопустимо протиставляти дітей за статевою ознакою в різних сферах життєдіяльності, іграх, навчанні, планах на майбутнє; необхідно розвивати вміння дітей протистояти стереотипам і статево-типізованим очікуванням; важливо підтримувати дружнє співіснування статей у гендерно-

нейтральному вихованні. Вони мають отримати рівнозначне виховання на базі однакових статевих ролей, включення в однакові види діяльності (Харченко С. Я., 2013, с. 119).

Важливим напрямком гендерної соціалізації студентів є навчальна робота. В ході цієї роботи у студентської молоді закріплюються набуті знання, формуються необхідні комунікативні навички без проявів дискримінації та вільні від гендерних стереотипів, розвивається толерантність.

У навчальній діяльності ВНЗ полягає потреба у тому, щоб допомогти й хлопцям, і дівчатам стати щасливими людьми, щоб повною мірою вони могли реалізувати свої здібності й особливості, щоб одержували задоволення від свого життя, були впевненими у собі й своєму майбутньому. Завдання гендерного простору навчальної діяльності ВНЗ є неоднозначним: з одного боку, треба навчити студентів жити у сучасному суспільстві, бути «як усі», а з іншого – розвивати здібності і свою індивідуальність через гендерний підхід, тобто навчити бути самим собою, враховувати у повній мірі здібності окремих індивідів, не перебільшувати соціостатеві особливості хлопців та дівчат (Штылева Л. В., 2000).

Цей підхід дасть студентам більшу свободу вибору й самореалізації, допоможе бути досить гнучкими і вміти використовувати безпечні можливості поведінки. Впровадження гендерної складової у навчальну роботу ВНЗ потребує системного підходу, що, перш за все, передбачає високий рівень гендерної чутливості професорсько-викладацького складу.

Ми виділяємо наступні блоки гендерно-орієнтованих знань, які ми умовно можемо співвіднести з напрямками навчальної діяльності студентів, і які певною мірою сприятимуть формуванню гендерного світогляду молоді, зміні ціннісних установок у напрямку егалітарних ідей, досягнення партнерства на засадах рівності, як інтегрального показника вихованості студентської молоді.

1. *Національна складова.* Цей блок гендерної інформації буде сприяти становленню активної громадянської позиції у напрямку усвідомлення значущості тих необхідних гендерних перетворень, що відбуваються у всьому світі, у тому числі на Україні.

2. *Інтелектуальна складова.* Блок гендерних знань основних категорій і понять гендерного аналізу, завдяки яким, студенти, через набуття критичного мислення, повинні осмислити існування гендерної системи в сучасному суспільстві, її асиметрії, конструктивістського походження «жіночого» та «чоловічого», їхньої диференціації. Оволодіння цими знаннями надасть можливість застосування гендерної методології до аналізу будь-яких суспільних процесів.

3. *Моральна складова.* Цей блок містить знання, спрямовані на формування системи відношення до суспільства, інших людей, до самого себе. Усвідомлення гендерних особливостей індивідуумів дозволить розвинути гендерну чутливість, здатність до переживання, поваги до іншого/іншої, культури міжособистісних взаємин між статями, культури власної гендерної поведінки.

4. *Фізична складова.* У даний блок ми помістили знання, які дозволять враховувати особливості спортивних інтересів студентів різної статі, зрозуміти

роль гендерних стереотипів у процесі формування фізичної культури, соціокультурне походження стереотипів.

5. *Трудова складова.* Гендерно-орієнтовані знання цього блоку спрямовані на осмислення проблем гендерної нерівності в економічній сфері, гендерних особливостей вибору майбутньої професії.

6. *Сімейна складова.* Знання цього блоку нададуть можливість проаналізувати існування традиційних патріархатних установок виховання дітей різної статі, зв'язок міжособистісних взаємин у родині і сімейними гендерними ролями, роль сім'ї у відтворенні традиційних гендерних стереотипів, їхній негативний вплив на розвиток подружніх і батьківських відносин.

7. *Правова складова.* Оволодіння знаннями даного блоку дозволять усвідомити потребу сучасного суспільства в гендерно-орієнтованому законодавстві, яке сприятиме забезпеченню гендерної рівності, наданню рівних можливостей обом статям – і жінкам, і чоловікам.

В ході їх реалізації гендерно-орієнтованих знань доцільно застосовувати нові інформаційні технології: активність у соцмережах, участь у форумах, створення гендерно-чутливих інформаційних продуктів, таких, як відеоролики, листівки, плакати тощо. Результат процесу формування гендерної соціалізації полягає не лише у правильному розумінні студентом сутності моральних норм та настанов у сфері взаємин статей, але й потреби керуватися ними в усіх сферах діяльності (Шабаєва Н. С., 2013, с. 83).

У процесі залучення студентів до гендерного простору навчальної діяльності ВНЗ необхідно досягнути розвитку у студентства соціальної відповідальності у взаєминах між статями, переконання, що і в сфері інтимних відносин людина не є незалежною від суспільства; прагнення мати сім'ю, що відповідає сучасним вимогам суспільства: рівноправність батька й матері в сім'ї, свідоме і відповідальне ставлення до виховання дітей; здатності розуміння інших людей і почуття поваги до них, у першу чергу, як до людей взагалі, у другу – як до представників чоловічої чи жіночої статі, здатності враховувати й поважати їх специфічні статеві особливості в процесі спільної діяльності; здатності й прагнення оцінювати свої вчинки стосовно інших людей з урахуванням статевої належності, виробляти поняття хорошого й поганого вчинку в сфері цих відносин; усвідомлення себе представником своєї статі, що підтримує самооцінку і почуття самоповаги, впевненість і потенціал самореалізації; формування необхідних навичок спілкування й взаєморозуміння у сфері міжстатевих стосунків; формування досвіду нестатевої любові, дружніх стосунків між представниками різних статей.

Реалізація навчальної діяльності ВНЗ студентства до гендерного простору, має відбуватися за таким напрямом: розширення можливостей для самореалізації студентів (наприклад, заохочення дівчат до занять спортом, а хлопців – до самообслуговування); організація досвіду рівноправного співробітництва хлопців і дівчат у спільній діяльності; зняття традиційних культурних заборон на емоційне самовираження хлопців, заохочення їх до вираження почуттів; створення з дівчатами досвіду самозаохочення й підвищення самооцінки (наприклад, технологія щоденника з фіксуванням успіхів); створення

умов для тренування міжстатевої чутливості (наприклад, через театралізацію, обмін ролями); залучення обох батьків (а не лише матерів) до виховання дітей.

Висновки та перспективи подальших досліджень

У цілому, гендерний підхід в освіті – це індивідуальний підхід до прояву дитиною своєї ідентичності, що дає людині більшу свободу вибору і самореалізації, допомагає бути достатньо гнучким і вміти використовувати різні можливості поведінки. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у підготовці викладацького складу в умовах гендерно-чутливого простору ВНЗ.

Література

Гендерна освіта і виховання студентської молоді в процесі соціалізації: теорія та практика: монографія / С. Я. Харченко, С. М. Гришак, Н. С. Шабаєва. – Луганськ: Вид-во ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2013. – 258 с.

Гендерні стандарти сучасної освіти: збірка рекомендацій. Частина 1 // ПРООН. – К., 2010. – 303 с.

Голованова Т. П. Теорія і практика формування гендерної рівності студентської молоді: [монографія] / Т. П. Голованова. – Запоріжжя: Запорізький нац. ун-т, 2007. – 338 с.

Проблеми освіти. Науково-методичний збірник / Кол. авт. – К.: Науково-методичний центр вищої освіти, 2013. – Вип. 36. – 172 с.

Штылева Л. В. Педагогика и гендер: развитие гендерных подходов в образовании [Электронный ресурс] / Л. В. Штылева // Женщина в российском образовании. – 2000. – №3 (19). – Режим доступа: http://www.ivanovo.ac.ru/win1251/jornal/jor_nal3/shtil.htm.

ENDER ASPECTS OF SOCIALIZATION OF THE STUDENTS

Alla Voytovska, teacher of the Social Pedagogy and Social work Department,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine
alla.voytovskaya@gmail.com

Abstract. *Higher educational institutions must create in the process of gender socialization and professional cultural ideal, which must seek every student. It is rooted gender stereotypes are a prerequisite root causes and various manifestations of inequality, including gender inequality, discrimination and violence based on gender. The family, marriage, children are essential values of each society. A special attention should be paid by students with disabilities. An important focus of gender socialization of students with disabilities has educational work.*

In the course of this work in students fixed their knowledge, forming the necessary communication skills without discrimination and free of gender stereotypes, tolerance develop. Introduction of gender component in educational institutions work requires a systematic approach that primarily involves a high level of gender sensitivity leadership of the university.

Implementation of the training of the university students with disabilities to gender space should be in certain areas. We can classify the blocks of gender-oriented knowledge: national constituent, intellectual, moral, physical, occupational, family and legal components.

The result of the process of formation of gender socialization is not just a student in the proper sense of the essence of moral standards and guidelines in the field of relationship articles, but also need to follow them in all fields. In the process of engaging students with disabilities to gender educational space of the university must achieve gender of students in social responsibility.

In the study of the university and there is no need of boys and girls with disabilities make students more like the opposite sex. The aim is to assist and boys and girls with disabilities to become happy people, that they can fully realize their capabilities and features so pleased of his life, were confident in themselves and their future.

Key words: *gender socialization; gender education; educational process; students with disabilities; universities.*

References

Gender education and education of students in the socialization process: Theory and Practice: Monograph / S. Y. Kharchenko, S. M. Hryshak, N. S. Shabaev. – Lugansk: Printed DZ LNU, 2013. – 258 p.

Gender standards of modern education: a collection of recommendations. Part 1 // Program. – K., 2010. – 303 p.

Golovanov TP Theory and practice of forming gender students: [monograph] / TP Golovanov. – Zaporozhye: Zaporozhye th. University Press, 2007. – 338 p.

Problems of education. Methodical collection / Col. com. – K: Research and Methodological Center for Higher Education 2013 – Vol. 36 – 172 sec.

Shtileva L. Pedagogika and gender: Development hendernih approaches in education [Electronic resource] / LV Shtilèva // Woman in Russo education. – 2000. – 3 (19). – Mode of access: http://www.ivanovo.ac.ru/win1251/jornal/jor_nal3/shtil.htm.

Social Work & Education

©SW&E, 2017

Oksana Onypchenko

PhD, Associate Professor,
Municipal establishment
«Kharkov humanitarian pedagogical
academy»
of Kharkov regional council

Оксана Онупченко,

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри соціальної педагогіки і
соціальної роботи
КЗ «Харківська гуманітарно-
педагогічна академія»
Харківської обласної ради

Kharkov, Ukraine

м. Харків, Україна

onip4enko.o@yandex.ru

Received: May 20, 2017

1st Revision: June 03, 2017

Accepted: June 12, 2017

ORCID ID 0000-0002-5682-7897

Onypchenko, O. (2017), The discourse of fiction of the 1920's: regarding issues of sexual morality, way of life, marriage and family relations of the youth, *Social Work and Education*, Vol. 3, No 2., pp. 126-135

ДИСКУРС ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ 1920-Х РР. СТОСОВНО ПРОБЛЕМ СТАТЕВОЇ МОРАЛІ, ПОБУТУ ТА ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН МОЛОДІ

АНОТАЦІЯ. Дискурс художньої літератури 1920-х рр. представлений в дослідженні публікаціями Н. Брикіна, Г. Ващенко, В. Каліннікова, О. Коллонтай, Н. Векстерн, К. Гумілевського, Ф. Гладкова, П. Романова, С. Малашкіна, В. Рудіна тощо. Вони особливо яскраво відобразили ті нововведення взаємин між статями, процес статорольової соціалізації молоді, які відзеркалювали різні (у тому числі потворні форми) розпочатого будівництва «нового побуту», сімейно-шлюбних відносин, нових стосунків між чоловіками і жінками. Художня література описувала побут людей, їх звичаї і вчинки, іноді висловлюючи не загальний, а суб'єктивний погляд на події самих авторів. У ряді творів цієї літератури жінки часто розглядалися як певний соціально «відсталий елемент», що потребує цілеспрямованого державно-політичного впливу (у тому числі залученням до праці, мобілізацією на будівництво соціалістичного суспільства). Доводиться констатувати тісний взаємозв'язок проблем державної соціальної політики та її впливу на моральні установки, принципи, норми, цінності та ідеали в моральному свідомості суспільства.

Оскільки дискурс художньої літератури й критики був завжди тісно сплетений з ідеологічним, тому вивчення цієї теми має особливу цінність для дослідників, оскільки розкриває перед ними ті сторони людського життя, які не були представленими в офіційних документах.

Ключові слова: дискурс художньої літератури, мораль, статорольова соціалізація молоді, шлюбно-сімейні відносини, статорольове виховання, модель поведінки.

Вступ

Ретроспективний огляд проблеми статевої соціалізації дітей, підлітків та молоді дозволив констатувати, що перше десятиліття радянської влади виявилось свого роду експериментальним майданчиком для нових утопічних концепцій, нових ідеалів та норм у статевих відносинах, питань шлюбу, сім'ї, народження та виховання дітей, взаємовідносин статей, зокрема статевої просвіти дітей та підлітків, які осмислювалися педагогами, психологами, медиками, юристами, демографами, письменниками, а також самими ініціаторами експерименту – партійними радянськими діячами.

З метою створення більш репрезентативної бази дослідження було розглянуто поряд з педагогічними й публіцистичні праці, які висвітлювали певні аспекти статевої соціалізації молоді. Серед сучасних вітчизняних та зарубіжних дослідників, які розглядають питання статевої моралі та шлюбно-сімейних відносин молоді у художній літературі досліджуваного періоду слід зазначити: Осипович Т. «Комунізм, фемінізм, звільнення жінок і Олександра Коллонтай» (1992 р.), «Проблеми статі, шлюбу, сім'ї та становище жінки в громадських дискусіях середини 1920-х років» (1994 р.); Похазникова І. «Молодіжна проза в літературно-суспільній ситуації 1920-х років» (2007 р.); Пушкарьов А. «Новий побут»: ідеологічні інтерпретації сексуального (за матеріалами радянської художньої літератури і критики 1920-х років) (2007 р.), «Стосунки між статями в громадських дискусіях 1920-х рр. в Росії (вітчизняна і зарубіжна історіографія)» (2008 р.); Співачук В. «Любов, сім'я й побутові проблеми в російській прозі малого жанру (на прикладі оповідання Пантелеймона Романова) (2010 р.) тощо.

Мета статті – проаналізувати питання статевої соціалізації молоді в художньо-літературному дискурсі 1920-х років, показати наскільки художня література та твори критиків відгукувалися на події, що відбувалися в той час в країні, відображали нововведення, які були пов'язані з будівництвом «нового побуту», створенням нових форм взаємовідносин між статями, порушенням питань моралі, моральності у відносинах між статями, статевого виховання дітей та підлітків, змінами щодо інституту шлюбу та сім'ї, шлюбно-сімейних відносин.

Основна частина

На початку 1920-х років з'являються ідейно-політичні авторитети, думка яких стає визначальною для розвитку світогляду і життєвих поглядів нового покоління. На одному з перших місць серед цих імен варто зазначити О. Коллонтай, публіцистична творчість якої дало потужний пошук до виникнення широкого громадського руху, який відстоює ідеї вільної любові. Резонанс від цього явища досяг і художньої літератури, відбившись, в першу чергу, в прозі молодих пролетарських авторів, представлений в їх творах як один з лейтмотивних рис (Похазникова І. С., 2007, с. 2).

Як відомо, у цей період в суспільстві активно відбуваються дискурси в різних напрямках (ідеологічний, літературно-художній, юридичний, педагогічний

тощо) щодо моралі, моральності у відносинах між статями, статевого виховання дітей та підлітків, щодо інституту шлюбу та сім'ї, шлюбно-сімейних відносин.

Дискурс художньої літератури 1920-х рр. було представлено публікаціями Н. Брикіна, В. Каліннікова, О. Коллонтай, Н. Векстерн, К. Гумілевського, Ф. Гладкова, П. Романова, С. Семенова, С. Малашкіна, В. Рудіна, М. Чумандрина тощо. Вони особливо яскраво відобразили ті нововведення взаємин між статями, процес статевої соціалізації молоді, які відзеркалювали різні (у тому числі потворні форми) розпочатого будівництва «нового побуту», сімейно-шлюбних відносин, нових стосунків між чоловіками і жінками. Художня література описувала побут людей, їх звичаї і вчинки, іноді висловлюючи не загальний, а суб'єктивний погляд на події самих авторів. У ряді творів цієї літератури жінки часто розглядалися як певний соціально «відсталий елемент», що потребує цілеспрямованого державно-політичного впливу (у тому числі залученням до праці, мобілізацією на будівництво соціалістичного суспільства). Різкій критиці піддавався дореволюційний «буржуазний» тип відносин між статями, заснований на голому матеріальному розрахунку. Протиставленням їм служили образи нового художньо розцвічені приклади «товариських стосунків між сексуальними партнерами (насправді ж часто безвідповідальністю чоловіків, рідше – жінок). Нова література викликала бурхливі молодіжні диспути та обговорення під час яких виявилися погляди молоді на нові моделі поведінки в побуті (Пушкарев А.М., 2008, с. 13).

Як зазначає дослідниця В. Спивачук, літературний процес 1920-х років – складний і суперечливий сплав різних художніх явищ. У радянських періодичних виданнях 1920-х років спостерігається спалах інтересу до теми нових сімейних стосунків, будівництва побуту, а також до тих питань, які в сучасному науковому дискурсі дістали назву гендерної проблематики.

Потужне посилення для розвитку і розробки жіночих питань і жіночого руху, статевої відносин було дано громадською діяльністю і публікаціями члена першого радянського уряду Олександром Коллонтай. Почавши свою публіцистичну та громадську діяльність за десятиліття до Жовтневої революції, Коллонтай розробила струнку й прогресивну для того часу теорію розкріпачення жінки. До 1917 року вона опублікувала понад двадцять робіт, серед яких «Любов і нова мораль», «Статева мораль і соціалістична боротьба», «Нова жінка» та інші. Пік її публіцистичної творчості припадає на перші пореволюційні роки. У цей час не нова вже тема звільнення жінки від «сімейного рабства», ретельно розроблена західними феміністками, набуває несподіваний оборот у зв'язку з перемогою соціалізму в Росії і кардинальним перетворенням усіх громадських і політичних інституцій в Радянській державі (Похазникова І. С., 2007, с. 28).

Основні положення нової соціальної моделі стосунків між статями під назвою «теорія склянки води», яку О. Коллонтай активно підтримувала, стали відомі широкій громадськості після виходу статті «Дорогу крилатому еросу»!, що була опублікована в журналі «Молода гвардія» в 1923 році. У «складній справі» революційного руху вона бачить місце тільки для «безкрилого ероса», швидкоплинних любовних зв'язків, оскільки на психологічне пізнання один одного немає часу. В умовах нового режиму письменниця вже допускає

можливість для «крилатого ероса», довгого глибокого почуття. Вище за еротичну любов як індивідуалістичного прояву людської натури ставиться любов до колективу, до суспільства. Вона, по Коллонтай, повинна займати перше місце серед інших емоцій людини.

Саме з публіцистичних робіт О. Коллонтай в журналі «Молода гвардія» з'являється цілий комплекс текстів, пов'язаних з сімейними і інтимними стосунками, з проблемами дітей і юнацтва, любові і побуту.

Тексти О. Коллонтай були зрозумілі, прості, схожі з плакатними методами ідеологічної пропаганди – тільки в даному випадку пропагувалися нові форми відносин між чоловіками і жінками, і пропагувалися ці ідеї чітко окресленій цільовій групі (молодь, жінки). Активно викриваючи «буржуазних рівноправок», у своєму пафосі цінності індивідуальної жіночої долі О. Коллонтай залишилася самотньою фігурою і незрозумілою товаришами по партії. Її концепції вільної любові («склянка води», «крилатий Ерос», «любов бджіл трудових», «любов-гра» або «любов-товариство») цікаві і сьогодні як ілюстрація основної стратегії 1920-х років щодо «жіночого» – стратегії «переживання замість знання» (Пушкарьов А., 2007, с.7).

В цей час в друк виходять романи Б. Пильняка «Голий рік», І. Рудіна «Співдружність», Л. Гумілевського «Собачий провулок», повісті С. Малашкіна «Місяць з правого боку», Ю. Либединського «Завтра», Б. Пильняка «Іван-да-Мар'я», оповідання Б. Пильняка «Народження людини», П. Низового «Язичники», П. Романова «Любов», «Без черемхи» і «Суд над піонером», А. Платонова «Антисексус» тощо, що були створені в контекст суперечок про вільне кохання (Спивачук В.О., 2011, с. 2).

Отже, зазначені вище твори сьогодні пішли в історію і відомі лише фахівцям. Однак у 1920-ті роки книги цих авторів були основним читанням молодих людей, перш за все, пролетарської молоді – саме того читача, який ставав головним об'єктом впливу з боку радянських ідеологів. Деякі з аналізованих нами творів здобули величезну популярність у читачів, стаючи предметом бурхливих дискусій не лише в літературній критиці, але й в студентських аудиторіях, і на фабриках, і в клубах.

Слід відмітити, що хоча на модну тему статевих відносин було написано безліч творів, але найбільш обговорюваними в середині 20-х років стали твори – оповідання П. Романова «Без черемхи» (1926), повість С. Малашкіна «Місяць з правого боку» (1926) і роман Л. Гумілевського «Собачий провулок» (1927). Сучасному читачеві, зазначає дослідниця Осипович Т., важко зрозуміти причину шаленого успіху цих творів, але в період обговорення Закону про шлюб і сім'ю і дискусії про статеву мораль вони сприймалися по-іншому. Так, оповідання «Без черемхи» ставило проблему спрощено фізіологічного підходу до любові. Воно було написане від імені молодої дівчини, студентки Московського університету. В листі до подруги вона розповідала про свій перший сексуальний досвід, де зазначає, що все сталося грубо, негарно, безцеремонно, у брудній студентській кімнаті, без любові, без романтики, без черемхи. «Кохання у нас немає, – зізнавалася вона подрузі, – у нас є тільки статеві стосунки... Дівчата легко сходяться з нашими товаришами-мужчинами на тиждень, на місяць або

випадково – на одну ніч. І на всіх, хто в любові шукає чогось більшого, ніж фізіологія, дивляться з насмішкою, як на убогих і розумово відсталих суб'єктів» (Осипович Т., 1994, с. 168).

Розповідь П. Романова «Без черемхи» стала «знаковою подією в історії радянської літератури – являє собою сповідь дівчини, яка втратила цноту з якимось мало знайомим хлопцем». Після цієї зустрічі героїня залишається спустошеною і розчарованою, тому що їй хотілося, щоб «перше кохання було святом, дні цієї любові чимось відрізнялися від інших, звичайних днів». Тим більше, що до цього спонукала й сама природа, яка прокинулася після довгої зими і весна принесла не тільки пробудження природи, а й розбудила бажання любити і бути коханою і душа стала відкритою до любові (Беззубцев-Кондаков А., 2006, с. 235).

Дослідниця Спивачук В., зазначає, що цьому твору була присвячена чимала кількість критичних відгуків в пресі, що сприяло загальній, тоді майже скандальній популярності П. Романова. Автора лаяли, з ним сперечалися, його звинувачували, йому дякували.

В свою чергу, дослідник Пушкарьов А. свідчить, що розповідь П. Романова «Без черемхи», викликала гостру полеміку в молодіжному середовищі через те, що здалася молодіжному читачеві життєвою, а метафорична його назва швидко стала синонімом брудних, вульгарних, не піднесених емоційних відносин, тих самих, проти яких протестувала героїня оповідання («Без черемхи не можеш?» – «Ні, можу. Але з черемхою краще, ніж без черемхи»). В одній із статей власкор «Червоного студентства» як приклад метафоричного використання назви твору після його публікації наводить: «Використовують як лайку: «Та полюбить Господь твою матусю!.. І не як-небудь, а з «черемхою!»» або інший приклад: «Ми не надаємо прокляття фізіологію. Ми не вважаємо її ганебною і соромною і не відчуваємо потребу в тому, щоб, червоніючи, прикривати її черемховою гілкою» (Пушкарьов А., 2007, с. 8).

Своєрідним продовженням проблематики статевих відносин у творчості П. Романова, зокрема про статеве виховання юнацтва, є розповідь «Суд над піонером» (1926), в якому події розгортаються в піонерському таборі. Піонер Чугунов звинувачувався в «систематичному розбещенні піонерки Марії Голубевої» (Романов П., 1988, с. 248), яке виражається в тому, що він постійно проводжав Голубеву зі школи додому, подавав їй, як «панночці» руку при переході через струмок, тримав її сумку і читав якісь вірші, вважаючи за краще читати вірші не загону, «не колективу, а своїй дамі» (Романов П., 1988, с. 249). І піонерський суддя каже підсудному: «Якщо вона тобі потрібна була для фізичних відносин, ти міг чесно, по-товариськи заявити їй про це, а не розбещувати підніманням хустинок, і мішки замість неї носити» (Романов П., 1988, с. 250). Вирок суду оглушливий: виключити Чугунова з піонерів, а дівчину попередити. З усією цинічністю звучить «психологічне» мотивування суддів: «любов'ю нехай займаються і вірші пишуть непманська синки, а з нас досить здоровою потреби, для задоволення якої ми не підемо до повій, бо у нас є товариші» (Романов П., 1988, с. 251), (Спивачук В., 2010, с. 8).

Аналізуючи наступні два популярних тогочасних твору щодо моделі статевої відносин молоді, дослідниця Осипович Т. зазначає, що повість «Місяць з правого боку» описувала атмосферу розбещеності і розпусти в інституті імені Свердлова. Головна героїня повісті, колишня сільська активістка, а зараз комсомольський лідер інституту, Таня Аристархова, потрапляє під вплив «дрібнобуржуазного» розпусного середовища («22 чоловіка» (!), кілька абортів, «афінські ночі», де «хворого виду» юнаки і одягнені в газові сукні, що просвічують дівчата «палять анашу» і говорять про «вільне кохання»). Але під впливом «незвичайною» любові до сільського хлопця по імені Петро, оздоровлюючого спілкування з північною природою і декількох місяців статевого утримання Таня знаходить в собі сили повернутися до нового життя, а люблячий Петро стає її 23-м чоловіком!

Роман «Собачий провулок» – ще один відверто тенденційне твір, зазначає Осипович Т., в якому грубо намішано всі «статеві проблеми» часу. Тут і заперечення любові: «Ми не визнаємо ніякого кохання! Це всі буржуазні штучки, які заважають справі! Розвага для ситих!». Тут і «нова жінка», «що віддається» «по пристрасті і любові»... І «проблема абортів» («це потрібно, поки держава не може виховати наших дітей»). І примітивний фізіологічний підхід до сексу: «хороший товариш спить з іншим товаришем, коли є в тому потреба. Голод і секс – інстинкти, що вимагають задоволення». І боротьба з міщанством: «нової людини» та «нової жінки» не потрібні «міщанський затишок» і «міщанське щастя». І так далі... (Осипович Т., 1994, с. 169).

Заслуговує увагу цікава реакція читача на всю цю «проблемну літературу». Під час дискурсу погляди поділилися: деяка частка студентів доводила, що хоча випадки статевої розбещеності в студентському середовищі мають місце, ситуація не така жахлива, як зображують її письменники. Були, зрозуміло й більш «свідомі» студенти, які виправдовували тенденційність творів благородним наміром авторів провести так звану «моральну профілактику». Певна частина молоді оцінила повість С. Малашкіна та їй подібні як сушу правду: «Сама сіль розповіді – статеві взаємовідносини між дівчатами та хлопцями-комсомольцями, а в значній частці і між партійцями, в основному помічені своєчасно і вірно. Таких «волелюбних» людей, як Аристархова, чимало серед молоді, і наш актив тут теж в «долі» значною мірою... А невелика під час колективного читання дискусія по окремих порушених питаннях, може послужити початком боротьби за правильні взаємовідносини, за правильний побут» (Пушкар'єв А., 2007, с. 17).

Представники партійного керівництва, зокрема запрошена на комсомольський диспут завідувача відділом робітниць і селянок ЦК РКП (б) С. Смідович критикувала явне «згущення фарб» в описі розбещеності поведінки молоді. Однак, як і деякі «свідомі» студенти, Смідович підкреслила певний позитивний ефект твору, особливості його щасливу розв'язку. Їй сподобалося, що оздоровлена природою героїня повертається до законного чоловіка.

Слід зазначити, що суди, як форма втручання «колективного розуму» в приватне життя індивідів були характерною частиною радянської дійсності й всього радянського часу, хоча й мали протягом довгих семи десятиліть радянської влади різноманітні форми. У 1920-х рр. вони мали вигляд дійсно

судового процесу, тим більше здається неймовірним, коли мова йшла про сферу приватного, інтимного життя. Отже, з подачі комсомольських активістів в декількох лєнінградських ВУЗах в 1927 році відбулися «суди» над «Собачим провулком», який був затаврований у дусі того часу як «наклеп на радянське студентство». А один з комсомольських активістів і постійних авторів вельми популярного в той час «Жіночого журналу» закликав усіх лекторів-громадських працівників включати відтепер в обов'язковому порядку проблеми статі в свій лекційний репертуар. У пресі множилися листи протесту, на молодіжних зборах в ВУЗах обговорювалися й засуджувалися опубліковані тексти (Пушкар'єв А., 2007, с. 10)

Водночас, підводячи ризик під студентським обговоренням творів Романова, Гумілевського, Малашкіна критик журналу «Червоне студентство» зазначає, що вагому частку успіху треба приписати не художнім достоїнствам цих творів, а просто гостротою порушених питань, що зайвий раз підкреслює повчальну роль літератури (Пушкар'єв А., 2007, с. 12).

Відомий вітчизняний педагог Г. Ващенко зазначає, що «ця пошесть аморальності не минула й України», маючи на увазі українських письменників. З цього погляду дуже характеристичним є роман М. Хвильового «Вальшнепи». Головна героїня роману, московка Аглая, багато «філософує», але поводить себе як безсоромна розпусниця. Герой роману Димитрій Карамазов безсоромно і без найменших вагань зраджує жінку і поводить себе як еромант-садист.

За визначенням Г. Ващенко, такі аморальні погляди дехто з української інтелігенції переніс і на еміграцію, у зв'язку з чим показовим є ставлення до Хвильового та його творів значної частини наших письменників і літераторів, які не тільки не відчувають огиди до його творів, а навіть співають йому панегірики, як великому письменникові українського народу. «Виходить, що в цих людей, атрофувалась моральне почуття, принаймні в галузі відчуження статевої чистоти й бруду, нормального й патологічного. Про це свідчать і деякі твори українських письменників, що з'явилися на еміграції: цинічно-порнографічний «Доктор Серафікус» Домонтовича, «Чудесна балка» Косача, «Божественна лжа» Костецького» (Ващенко Г., 1997, с. 103).

Висновки та перспективи подальших досліджень

Таким чином, дискурс художньої літератури й критики був завжди тісно сплетений з ідеологічним, тому вивчення цієї теми має особливу цінність для дослідників, оскільки розкриває перед ними ті сторони людського життя, які не були представленими в офіційних документах.

Доводиться констатувати тісний взаємозв'язок проблем державної соціальної політики та її впливу на моральні установки, принципи, норми, цінності та ідеали в моральному свідомості суспільства, що безпосередньо відображається в різних суспільних тогочасних дискурсах, зокрема художньо-літературних та відображує процес статевої соціалізації молоді.

Література

Багрій М. Екзистенціалізм у художніх творах Ігоря Костецького [ел. ресурс] <http://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/persha-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya?catid=0&id=59>

Беззубцев-Кондаков А. Любовь без черёмухи / Александр Беззубцев-Кондаков // Урал. – 2006. – № 6. – С. 229–242.

Вашенко Г. Вибрані педагогічні твори [Текст]. – Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1997. – 214 с.

Костецький І. Божественна лжа : Подія однієї ночі // Костецький І. Тобі належить цілий світ : Вибрані твори : [Видання підготував Марко Роберт Стех] / Ігор Костецький. – К. : Критика, 2005. – С. 46–61.

Кочеткова Н. Е. Дискуссия о «порнографической литературе» в журналистике 1920-х гг. : дисертація на соискание ученой степени канд. філолог. наук. : 10.01.10 – Москва, 2004 [Ел. ресурс] <http://cheloveknauka.com/diskussiya-o-pornograficheskoy-literature-v-zhurnalistike-1920-h-gg>

Осипович Т. Коммунизм, феминизм, освобождение женщин и Александра Коллонтай // Общественные науки и современность. – 1992. – № 1. – С. 45-56.

Осипович Т. Проблемы пола, брака, семьи и положение женщины в общественных дискуссиях середины 1920-х годов / Женщина в обществе. – 1994, – С. 161-171 – [ел. ресурс] http://ecsocman.hse.ru/data/006/743/1217/018Tatyana_OSIPOVICH.pdf

Похазникова И. С. Молодежная проза в литературно-общественной ситуации 1920-х годов : дисертація ... кандидата филологических наук : 10.01.01 / Похазникова Ирина Сергеевна; – Саратов, 2007. – 176 с.

Пушкарев А. М. «Новый быт»: идеологические интерпретации сексуального (по материалам русской художественной литературы и критики 1920-х годов) / Журнал исследований социальной политики – 2007 г. – С. 459-482 [ел. ресурс] http://ecsocman.hse.ru/data/2011/05/06/1268032396/Puskarev._Novyj_byt..pdf

Пушкарев А. М. Отношения между полами в общественных дискуссиях 1920-х гг. в России (отечественная и зарубежная историография) : Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук – М., 2008 г. – 25 с.

Романов П. С. Избранные произведения / Пантелеймон Романов. – М. : Худож. лит., 1988. – 400 с.

Спивачук В. А. Любовь, семья и бытовые проблемы в русской прозе малого жанра (на примере рассказов Пантелеймона Романова) / В. А. Спивачук // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – Вип. 23. [ел. ресурс] <http://elar.khnu.km.ua/jspui/handle/123456789/3526>

THE DISCOURSE OF FICTION OF THE 1920'S: REGARDING ISSUES OF SEXUAL MORALITY, WAY OF LIFE, MARRIAGE AND FAMILY RELATIONS OF THE YOUTH

Oksana Onypchenko, PhD, Associate Professor, Municipal establishment «Kharkov humanitarian pedagogical academy» of Kharkov regional council, Kharkov, Ukraine, onip4enko.o@yandex.ru

***Abstract.** The discourse of fiction and criticism has always been closely connected with ideological, so the studying of this topic is a special value for researchers because it reveals to them those aspects of human life that have not been presented in official documents.*

Answers to modern questions of sexual education, sex-role socialization of children and adolescents can be seen in the mirror of history. Our society in 1920's have experienced global shocks. Some social institutions (religion, morality, ethics) break; others (upbringing, education, family) – has undergone a qualitative change. In fact, it was the time of the formation of a new social reality.

The discourse of fiction of the 1920s presented in the study publications N. Brykin, G. Vashchenko, V. Kalinnikov, A. Kollontai, N. Western, K. Gumilevsky, F. Gladkov, P. Romanov, S. Malashkin, V. Rudin etc. They most clearly reflected the innovations of the relationship between the sexes, sex-role process of socialization of youth, which reflected different (including ugly ways) started the construction of «a new life», family relations, new relations between men and women. Fiction describes the life of people, their customs and actions, sometimes expressing not a General but subjective view of events from the authors. In works of this literature women are often viewed as a socially «backward element» that requires a focused public-political influence (including labour mobilization for the construction of a socialist society).

At this time a print out novels B. Pilnyak «The Naked year», I. Rudin «Commonwealth», L. Gumilevskogo «Dog lane», reply S. Malashkin «The Moon on the right side», Yu. Lebedinskogo «Tomorrow», Pilnyak «Ivan-da-Marya», the stories of Boris Pilnyak's «Birth of man», P. Grassroots «Gentiles», P. Romanov «Love», «No bird cherry» and «The trial of the pioneer» Andrey Platonov «Antisenses» etc, that was created in the context of arguments about free love.

The works listed above has today gone down in history and known only to specialists. However, in the 1920-ies books of these authors were the main reading of young people, above all the proletarian youth is exactly the sort of reader who has become a major influenced by Soviet ideology. Some of the analyzed works has gained immense popularity among its readers, becoming the subject of heated discussion not only in literary criticism, but also in lecture halls, factories and the clubs.

The well-known Patriotic teacher G. Vashchenko said, «the contagion of immorality did not pass by the Ukraine», referring to Ukrainian writers. From this point of view is very characteristic roman N. Wave «Vallisneri». The main character of the novel, moscovian Aglaia, a lot of «floofy», but behaves like a shameless whore. The hero of the novel, Dmitri Karamazov shamelessly and without the smallest hesitation, cheating on his wife and behaves like eroman-sadist. An example of immoral views may be cynical-pornographic «Dr. Seraphicus» by Domontovich, the «Miraculous beam» by

Kosach, «The divine lies devour» by Kostecki. So, we have to admit the close relationship between the problems of the state social policy and its impact on moral values, principles, norms, values and ideals in the moral consciousness of society, which is directly reflected in the then public discourses, in particular fiction, and displays the process sex-role socialization of young people.

Key words: *discourse; the discourse of fiction; morality; sex-role socialization of youth; sexual morality; marriage and family relations; sex education; model of conduct.*

References

Bagram N. Existentialism in works of art Igor Kostetskii [ed. resource] <http://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/persha-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya?catid=0&id=59>

Bezzubtsev-Kondakov A. Love without cherry / Alexander Bezzubtsev-Kondakov // Ural. – 2006. – No. 6. – S. 229-242.

Vashchenko G. Selected pedagogical works. [Text]. – Drohobych: Publishing company «Vozrozhdenie», 1997. – 214 s.

Kostetskii I. Divine lies devour : event one night // kostecki i. you own the whole world : Selected works : [Publication was prepared by Robert Marko Stekh] / Ihor Kostetsky. – K. : A Critique, 2005. – PP. 46-61.

Kochetkova N. E. discussion about the "pornographic literature" in the journalism of the 1920s: the thesis on competition of a scientific degree of Cand. Prolog. Sciences. : 10.01.10 – Moscow, 2004 [ed. resource] <http://cheloveknauka.com/diskussiya-o-pornograficheskoy-literature-v-zhurnalistiche-1920-h-gg>

Osipovich T. Communism, feminism, women's liberation and alexandra kollontai // Public sciences and modernity. – 1992. – No 1. – P. 45-56.

Osipovich T. Problems of sex, marriage, family and women's position in public discussions mid-1920-ies / Woman in society. – 1994, – P. 161-171 – [ed. resource] http://ecsocman.hse.ru/data/006/743/1217/018Tatyana_OSIPOVICH.pdf

Pokhaznikova Irina. Youth prose in the literary and social situation of the 1920s years : Thesis ... candidate of philology : 10.01.01 / Pechatnikova Irina Sergeevna; – Saratov, 2007. – 176 s.

Pushkarev A. M. «New life»: ideological interpretations of sexual (based on the Russian literature and criticism of the 1920-ies) in Journal of social policy studies – 2007 – Pp. 459-482 [ed. resource] http://ecsocman.hse.ru/data/2011/05/06/1268032396/Puskarev_Novyj_byt..pdf

Pushkarev A. M. The relationship between the sexes in the public debate of the 1920s in Russia (both russian and foreign historiography) : Abstract of thesis on competition of a scientific degree of candidate of historical sciences, – m., 2008, – 25 s.

Romanov P. S. Selected works / Panteleimon Romanov. – Moscow : KHUDOZH. LIT., 1988. – 400 s.

Spevacek V. A. Love, family and household problems in the Russian prose of the small genre (for example, stories Panteleimon Romanov) / V. A. Spivachuk // Pratsi Naukow Polish street Podolskogo national University imeni Ivana One. Flalign science. – Polish street dear visitors : Axiom 2010. – VIP. 23. [ed. resource] http://ecsocman.hse.ru/data/006/743/1217/018Tatyana_OSIPOVICH.pdf

Social Work & Education

©SW&E, 2017

Halyna Oliynyk,

PhD, Department of Social Pedagogy
and Social Work
Volodymyr Hnatyuk Ternopil National
Pedagogical University

Галина Олійник,

кандидат педагогічних наук,
викладач
кафедра соціальної педагогіки і
соціальної роботи
Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Ternopil, Ukraine

м. Тернопіль, Україна
galochka_ua@ukr.net

Received: May 19, 2017

1st Revision: May 30, 2017

Accepted: June 12, 2017

ORCID iD 0000-0001-5956-8985

Oliynyk, H. (2017), Theoretical principles of the formation of cultural and recreational activity of students, *Social Work and Education*, Vol. 3, No 2., pp. 136-145

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНО- ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

АНОТАЦІЯ. Необхідність формування культури дозвілля студентської молоді зумовлена державно-політичними і соціально-економічними перетвореннями ХХІ століття, які мають вагомий вплив на формування культурно-дозвіллевої діяльності студентської молоді.

На сучасному етапі розвитку освіти в Україні, коли проходять глибинні державотворчі процеси, що охоплюють соціальну сферу, відбувається пошук нових засобів і методів формування творчої особистості, здатного до самостійної поведінки і дії, саморозвитку, самовдосконалення, самовизначення.

Саме культурно-дозвіллева діяльність створює умови для відновлення фізичних, емоційних та інтелектуальних сил, психологічного, пізнавального і фізичного розвитку, формування світогляду та культури молодих людей визнається будь-яким суспільством. Залежно від рівня культури суспільства та індивіда зокрема здійснюється вибір форм дозвілля, спрямованих на активну творчість, навчання, освіту, самоосвіту, культурні потреби. Особливої уваги набувають культурно-дозвіллевої діяльності студентської молоді, а саме можливості навчально-виховної та пізнавально-розвивальної діяльності її суб'єктів.

Ключові слова: культурно-дозвіллева діяльність; студентська молодь; культура; дозвілля; вільний час.

Вступ

Важливість культурно-дозвіллевої діяльності для пізнавального, психологічного і фізичного розвитку, формування світогляду та культури молодих людей, відновлення фізичних, емоційних та інтелектуальних сил визнається будь-яким суспільством.

Студентська молодь у процесі культурно-дозвіллевої діяльності опиняється в умовах свободи вибору видів діяльності за інтересами, метою, змістом, стилем і способами самовираження.

Культурно-дозвіллева діяльність відкриває широкий простір для реалізації функцій соціально-педагогічної діяльності, а соціально-педагогічна діяльність, в свою чергу, надає розвитку особистості під час дозвілля цілеспрямованого характеру. Завдяки цьому відбувається процес реалізації механізмів, формування особистості в сфері культурного дозвілля.

Культура дозвілля студентів – це насамперед внутрішня культура, яка передбачає наявність у неї певних особистісних якостей, які дозволяють змістовно і з користю проводити вільний час.

У сучасній науковій літературі є чимало наукових робіт, присвячених проблемі культури дозвілля. Проблеми формування культури дозвіллевої діяльності студентів у вищих навчальних закладах України вивчають науковці С. Пішун, О. Семашко, В. Степура, А. Стоян, С. Цюлюпа, В. Астахова, В. Кірсанов, Л. Сохань, В. Суїменко, Н. Черниш, О. Якуба, А. Ярова, І. Соколова, В. Тюска та інші.

Проблема студентського дозвілля є предметом дослідження учених Д. Хебейд, Х. Опашовські, Дж. Келлі, М. Брейк, З. Фердж, Дж. Салліс, які переконані, що необхідно в сучасних умовах переосмислити значення впливу дозвіллевої діяльності на становлення особистості.

Мета статті полягає в аналізі теоретичних основ формування культурно-дозвіллевої діяльності студентської молоді

Мета статті зумовила постановку таких завдань:

1. Розкрити сутність культурно-дозвіллевої діяльності студентської молоді.
2. Визначити форми та види культурно-дозвіллевої діяльності молоді.
3. Висвітлити реальні проблеми формування культурно-дозвіллевої діяльності студентської молоді на сучасному етапі

Основна частина

Перш ніж розкрити поняття культурно-дозвіллевої діяльності, визначимо дефініції «культури» і «дозвілля».

Відомий дослідник Є. Соколов культуру дозвілля трактує як спосіб організації, форму матеріально-технічного забезпечення і нормативно-ціннісної регуляції дозвілля, а також як змістове багатство вільної життєдіяльності, ступінь розвитку, реалізації гармонії родових та індивідуальних потенцій людини (Соколов Є., 1977, с. 34.).

Дослідники А. Вишняк та В. Тарасенко, трактуючи термін «культура дозвілля», зауважують, що – це, перш за все, внутрішня культура людини, наявність у неї певних особистих якостей характеру, організованість, потреби та інтереси, вміння, смаки, бажання, життєві цілі, що дозволяють змістовно та з користю проводити вільний час. Вони також зауважують, що культура дозвілля характеризується рівнем розвитку та функціонуванням відповідних закладів, без котрих неможливе проведення свого дозвілля (Вишняк А. И., Тарасенко В. И., 1988, с. 34-45).

Дослідник дозвілля В. Суртаєв визначає культурно-дозвіллеву діяльність як один з найбільш важливих засобів реалізації сутнісних сил людини та оптимізації соціально-культурного середовища, що оточує її. На його думку у культурно-дозвіллевій діяльності, як правило присутні моменти перетворення, пізнання та оцінки (Суртаєв В. Я., 1997, с. 31). Процес культурно-дозвіллевої діяльності трактується як взаємодія двох тенденцій: соціалізації (оволодіння індивідом своєї соціальної сутності) та індивідуалізації (формування індивідуального способу життєдіяльності, завдяки якому ми отримуємо можливість розвиватися згідно власним задаткам та потребам) (Чижикова.В. М., 1998, с. 77).

Дозвілля виступає як вид діяльності, що має на увазі не тільки поведінку особистості, але й ті дії, що розкривають активність, сутність суб'єкта. Універсальність дозвіллевої діяльності зумовлена, перш за все, багатством її предметної та видової різноманітності. Великі можливості цієї діяльності полягають у забезпеченні рекреації шляхом зміни одного виду діяльності на інший, саме в цьому і полягає компенсаторна функція дозвілля, його роль у розширенні діапазону життєдіяльності людей. Дозвілля є сферою багатогранного сприйняття дійсності, задоволення гедоністичних потреб, користування широким спектром цінностей цивілізації. Активність дозвілля здатна ефективно стимулювати включення особистості у культурно-творчий процес, забезпечити перехід від споживання до виробництва конструктивної діяльності у ситуації вільного вибору її конкретних видів, що відповідають інтересам та потребам особистості (Киселева Т. Г., Красильников Ю. Д., 2004, с. 157).

У нашій статті ми розглядаємо студентську молодь як суб'єкт культурно-дозвіллевої діяльності. Сфера дозвілля виступає вагомим засобом соціалізації, освіти і самоосвіти, особистісного та професійного розвитку студента, залученням до суспільної, політичної та громадської діяльності, розвитку творчих здібностей, формування світогляду та культури.

Студентство – це своєрідна культурна автономія, якій притаманні цілі, цінності, уподобання, котрі, як правило, проявляються у сфері дозвілля. Культурно-дозвіллева діяльність привертає молодь її добровільністю, свободою вибору, нерегламентованістю, демократичністю, можливістю об'єднувати різні види діяльності від фізичної та інтелектуальної, до творчої та ігрової.

Науковець Б. Трегубов з'ясував, що особливність дозвіллевої діяльності молоді зумовлена складними процесами, що відбуваються в суспільстві. Він визначив три основних типи використання вільного часу студентами: творчо-діяльний, культурно-споживацький та рекреативний і характеризує типові особливості вільного часу студентів наступними рисами. Творчо-діяльний тип –

найбільш раціональний; інтенсивно впливає на розвиток особистості студента; йому притаманна участь у створенні духовних цінностей. Культурно-споживацький – спрямований не стільки на створення, скільки на споживання культурних цінностей. Рекреативний – передбачає використання вільного часу переважно на відпочинок та розваги. Результати дослідження дозволили автору зробити висновок, що творчо-діяльний тип використання вільного часу студентів охоплює найбільш змістовні заняття культурно-споживацького та рекреативного типів вільного часу студентів. Тобто, тій групі молодих людей, які займаються громадською, науково-дослідною роботою, художньою та технічною творчістю, різними формами самоосвіти притаманна більша активність у відвідуванні театрів, концертів, музеїв, заняттях спортом, туризмом тощо, ніж іншим студентам (Трегубов Б.А., 1983, с.12).

За ознаками характеру впливу на активність і самодіяльність студентів українським дослідником С.Цюлюпою були визначені три основних групи студентства щодо використання видів дозвілєвої діяльності:

— перша група – креативно-розвиваюча, що утворює види діяльності, які розвивають здібності;

— друга група охоплює види діяльності, які задовольняють пізнавальні, фізичні та емоційні інтереси і потреби й стимулюють відповідні види активності;

— третя група – захоплення, які не сприяють розвиткові особистості, а радше гальмують його. Це так звані деструктивні види (Цюлюпа С.Т., 2004, с. 49).

З позиції ціннісно-орієнтаційного ставлення до дозвілля В. Суртаєв виокремлює наступні типи молодих людей:

— активно-діяльнісний, характеризується творчим ставленням особистості до різних форм дозвілля, має чітко визначене коло дозвілєвих інтересів, які спрямовані на створення духовних цінностей, особистих якостей; представники цієї групи при певних соціально-педагогічних умовах стають активними суб'єктами дозвілєвої діяльності;

— молодь, орієнтована на дозвілля, як час для продовження роботи (навчання), переносить свої виробничі, навчальні, наукові заняття у сферу вільного часу і витісняють інші види діяльності. Ця група молоді зазвичай не має інших дозвілєвих інтересів та захоплень, окрім роботи та навчання;

— молодь, спрямована на пасивно-споживацькі форми дозвілля (надмірний перегляд телепередач, часте відвідування кафе, ресторанів), що зменшує участь у суспільно-значущих видах дозвілєвої діяльності;

— молодь, котра не вміє раціонально планувати своє дозвілля і відрізняється стихійно-хаотичною його спрямованістю і структурою дозвілєвої діяльності (Суртаєв В.Я., 1997, с. 67-68).

Науковець В. Суртаєв у своєму дослідженні представив соціально-педагогічну модель дозвілля, як важливий фактор соціологізації молоді, пропонуючи механізми формування та організації дозвілєвої активності молоді, в основі котрих лежать:

— енергетичне джерело активності, що базується на задоволенні культурно-дозвілєвих потреб молоді та їх духовному піднесенні;

- підвищення загального рівня культури молодих людей як формування культури дозвілля;
- створення сприятливих соціально-педагогічних умов реалізації культурно-дозвілльового потенціалу молоді;
- пріоритетне залучення у культурно-дозвілльову діяльність молоді з достатньо вираженим, але не востребованим соціально-культурним потенціалом;
- розвиток у молодих людей навичок саморегулювання змісту і напрямку вільного часу;
- цілеспрямоване організаційно-методичне забезпечення культурно-дозвілльової діяльності молоді (Суртаев В. Я., 1997, с. 32-34).

Багатомірність теоретичних підходів, значна кількість дослідницьких спрямувань, на думку дослідниці Л. Акімової, дає можливість виявити основні ознаки дозвілльової діяльності, якими на її думку є: можливість використовувати час, що є вільним від необхідної діяльності; самодостатність, самоцінність вільного часу, процесуальний характер діяльності, що є для індивіда цілком та основною цінністю; суспільна цінність діяльності, що визначає всебічний розвиток особистості; свобода вибору занять (але може бути обмежена об'єктивними чинниками: розвитком соціальної інфраструктури, можливістю доступу до дозвілльових цінностей); зміна вибору занять, що зумовлюється пошуком різних форм самореалізації, зміною емоційно-дозвілльових станів, фізичної та інтелектуальної напруги людини; пошук задоволення, різноманітності; винагорода як перемога над конкурентом і власним «Я» (Акімова Л. А., 2003, с. 38).

І. Сидор трактує дозвілльову діяльність студентів як сукупність творчих занять, що здійснюються разом із засвоєнням навчальних дисциплін, а також є особливою ланкою освітнього процесу, який здійснюється студентами відповідно до їх власних інтересів з метою соціалізації. На її думку, дозвілльова діяльність вирізняється від навчальної нерегламентованістю, демократичністю, свободою вибору, відкриває можливості для інтелектуальної, фізичної, творчої, ігрової діяльності, що сприяє максимальній самореалізації молоді людини (Сидор І. П., 2010, с. 37.).

Особлива цінність дозвілля студентів, як вказує Н. Яременко, полягає в тому, що воно може допомогти людині реалізувати все найкраще, що в них потенційно закладене. Студенти вищих навчальних закладів особливо потребують культурного розвитку під час дозвілля, тому що дозвілля – це час, призначений для самопізнання та самореалізації, саморозвитку та самовдосконалення особистості. Сфера культурно-дозвілльової діяльності означає, що зміст цієї роботи має бути спрямований на розкриття загальнолюдських, загальнонаціональних і регіональних цінностей (Яременко Н. В., 2007, с. 5).

Найбільш поширеною діяльністю на дозвіллі для студентів є спілкування. Потреба у спілкуванні виникає заради узгоджених дій і виникає не тільки у виробничій чи навчальній сфері, але й у сфері дозвілльової діяльності. Спілкування розглядається як: необхідна умова життєдіяльності людини і суспільства; джерело творчого перетворення індивіда в особистість; форма передачі знань; вихідний момент самосвідомості особистості; регулятор

поведінки людей у суспільстві; самостійний вид діяльності. Характеризуючи особливості людського спілкування, Л. Буєва наголошує, що у спілкуванні здійснюється раціональний, емоційний та вольовий взаємозв'язок індивідів, виявляється і формується спільність настроїв, думок, поглядів, досягається взаєморозуміння, здійснюється передача і засвоєння звичок, стилю поведінки, створюється згуртованість і солідарність, що характеризує групову та колективну діяльність.

Спілкування є важливою складовою діяльності різних дозвіллевих об'єднань; адже власне спілкування лежить в основі міжособистісних та групових відносин. Форми спілкування молоді в умовах дозвіллевої діяльності можна класифікувати за: змістом (пізнавальні, розважальні, творчо-емоційні); часом (короткотривалі, періодичні, систематичні); характером (пасивні та активні); спрямованості контактів (неопосередковане та опосередковане); діяльністю (неофіційні та офіційні)

Найбільш поширеною формою спілкування на дозвіллі є міжособистісне, яке характеризується добровільністю та свободою і не пов'язане з будь-якою предметно-практичною діяльністю. У соціально-педагогічному плані дозвіллове спілкування є формою неофіційних та нормативно-нерегламентованих взаємодій, бо людина зустрічається з іншою людиною не як з членом об'єднання, а як з особистістю. Характерна риса такого спілкування – високий рівень емоційної насиченості, що вирізняє дозвіллове спілкування від ділового. Також спілкування у дозвіллевій сфері, у більшій мірі, ніж у професійній, виявляє ієрархію цінностей, культурні пріоритети та позиції взаємодіючих осіб. Аналізуючи спілкування молоді, необхідно, перш за все, звернути увагу на цінності, орієнтації та потреби молодих людей. Власне вони зумовлюють різні типи дозвіллевого спілкування молоді.

Необхідно наголосити, що протягом останніх десятиліть стрімко розвиваються інформаційні та комунікативні технології, що дають можливість розвитку нових форм спілкування. Особливо популярними серед молодих людей стали соціальні сайти, авторські блоги, он-лайнві дискусії та чати, професійні й любительські форуми. Провідним принципом інформаційної культури є глобальність, оскільки обмін інформацією в ній не матиме ні просторових, ні часових, ні політичних обмежень, результатом стає щільне взаємопроникнення культур. Це, з одного боку, створює кожній культурі нові можливості самоідентифікації, а з іншого – переміщує «вогнище соціальних конфліктів» з економічної сфери до сфери культури (Шейко В. М., 2001, с. 164).

Головними методами дозвіллевого спілкування для студентської молоді є такі, які:

- зумовлені потребою в нових знаннях, отриманні інформації, бажанні постійно бути в курсі подій;
- пов'язані з налагодженням нових контактів, розширенні дружніх зв'язків, можливості спілкуватися з новими людьми;
- мають в основі суспільну думку (схвалення, осуд, колективний настрій, спрямованість, престиж колективних форм дозвілля;

— пов'язані із засобами самопізнання особистості (можливість проявити себе, порівняти з іншими, через дозвіллієві контакти закріпити свою роль у мікросередовищі;

— зумовлені потребою у спільних переживаннях та обміном емоційних цінностей;

— пов'язані з культурно-творчим розвитком (можливість навчитися, вдосконалити улюблений вид діяльності на дозвіллі).

З метою висвітлити реальні проблеми формування культурно-дозвіллієвої діяльності студентської молоді на сучасному етапі нами проведено опитування.

У дослідженні взяли участь студенти I-V курсів Тернопільського національного педагогічного університету імені В.Гнатюка. У результаті дослідження виявлено певні фактори, які впливають на формування культурно-дозвіллієвої діяльності, а саме багато студентів віддають перевагу пасивним формам дозвілля. Переглядають телепередачі, відеофільми, – 20% віддають перевагу комп'ютерним іграм, інтернет-спілкуванню та клубним об'єднанням – 35%. Найчастіше студентська молодь надає перевагу таким видам дозвілля, як ходіння на дискотеки у бари та клуби – 25%. Також частина студентів – 15% проводить вільний час на природі з батьками, або з друзями, відвідують читальні зали, бібліотеку лише 5% опитаних студентів.

Відповіді студентів засвідчують, що більшість із них не задоволені тим, як вони проводять своє дозвілля і опитані бажають змінити це, але їм заважає невміння організувати власний час для свого особистісного і творчого розвитку.

Можна стверджувати, що більшості студентів притаманний низький рівень дозвіллієвої культури.

Найбільш високого рівня розвитку культурно-дозвіллієва діяльність студентів досягає в умовах клубних об'єднань. Специфікою діяльності клубних об'єднань є те, що процес виховання тут відбувається органічно, ненав'язливо, бо надмірне адміністративне нав'язування певних форм діяльності, керування процесом дозвіллієвої діяльності призводить до відчуження молодих людей від формальних об'єднань і примушує їх об'єднуватися в неформальні групи. Дослідник В. Тріюдін зауважує, що «реальні зміни з членами клубу відбуваються лише тоді, коли виховні зусилля виходять від них самих і направлені на них, тобто коли процес виховання перетворюється у самовиховання, коли у якості суб'єкта виховання виступає кожен член клубу, а клубна аудиторія стає колективним суб'єктом виховання (Триюдин В. Е., 1980, с. 67).

Висновки та перспективи подальших досліджень

Узагальнюючи результати дослідження, ми дійшли висновку, що у результаті вивчення сутності та змісту культурно-дозвіллієвої діяльності студентської молоді, дозвілля криє у собі значні потенційні можливості для: самоосвіти та творчої реалізації, залучення до важливих соціокультурних процесів; рекреації та розваг – відновлення фізичних сил, творчого потенціалу, зняття напруги в результаті зміни діяльності; соціалізації та самоактуалізації,

залучення до суспільних процесів, втілення індивідуальних інтересів, засвоєння соціальних норм та правил культури, внутрішньої та зовнішньої свободи.

Література

- Акимова Л. А. Социология досуга : учеб. пособие / Л. А. Акимова. – М. : МГУКИ, 2003. – 123 с.
- Вишняк А. И. Культура молодежного досуга / А. И. Вишняк, В. И. Тарасенко. – К. : [Высш. шк.], 1988. – 53 с.
- Киселева Т. Г. Социально-культурная деятельность : учебник / Т. Г. Киселева, Ю. Д. Красильников. – М.: МГУКИ, 2004. – 539 с.
- Сидор І. П. Організаційно-педагогічні умови дозвіллевої діяльності студентів у педагогічних коледжах Великої Британії : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / І. П. Сидор. – Тернопіль, 2010.– 313 с.
- Суртаев В. Я. Социально-педагогические особенности молодежного досуга : учебное пособие / В. Я. Суртаев. – Ростов-на-Дону, 1997. –200 с.
- Соколов Э. В. Свободное время и культура досуга / Э. В. Соколов – Л. : Лениздат, 1977. – С. 34.
- Трегубов Б. А. Свободное время молодежи : сущность, типология, управление / Б. А. Трегубов. – СПб. : Изд-во СПб ун-та, 1991. – 152 с.
- Триодин В. Е. Педагогические основы культурно-просветительной работы : учебное пособие / В. Е. Триодин – Л. :1980. – С. 67.
- Цюлюпа С. Д. Педагогічні умови формування культури вільного часу студентів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / С. Д. Цюлюпа. – Київ, 2004. – 209 с.
- Шейко В. М. Культура. Цивілізація. Глобалізація (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.) : монографія /. – Харків : Основа, 2001. – 520 с.
- Яременко Н. В. Дозвіллезнавство : навчальний посібник / Н. В. Яременко. – Фастів : «Поліфаст», 2007. – 460 с.

THEORETICAL PRINCIPLES OF THE FORMATION OF CULTURAL AND RECREATIONAL ACTIVITY OF STUDENTS

Halyna Oliynyk, PhD, Department of Social Pedagogy and Social Work,
Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University,
Ternopil, Ukraine, galochka_ua@ukr.net

Abstract. *The necessity of forming a culture of leisure of students caused by public-political and socio-economic transformations from 21 century that have a significant impact on the content of education in institutions of higher education, encourage to update its structure and content, the study and implementation of better and effective experience in educational work.*

At the modern phase of development of education in Ukraine when deep state processes are in progress, covering the social sphere, the research of new means and methods of forming creative personality able to independent behaviour and actions, self-development, self-improvement, self-determination takes place.

It is the cultural recreational activity creates conditions for restoration of physical, emotional and intellectual forces, psychological, cognitive and physical development, the formation of ideology and culture of young people is recognised by any society. Depending on the level of culture and the individual, in particular, the choice of leisure forms is carried out aimed at active creativity, learning, education, self-education, cultural needs. Special attention gets cultural recreational activity of students, namely the training and educational activities, cognitive and developmental activities of its subjects.

Keywords: *cultural recreational activity; students; culture; leisure; free time.*

References

Akimova L. A. Sociology of leasure textbook / L. A. Akimova. – M.:MHUKY, 2003. – 123 p.

Vishnyak A. I. Culture of youth leasure /A.I.Vishnyak, V. I. Tarasenko. – K. : {Higschool}, 1988. – 53 p.

Kiseleva T. H. Socio-cultural activities: textbook / T. H. Kiseleva, Yu. D. Krasilnikov. – M. : MHUKY, 2004. – 539 p.

Sydor I. P. Organisational and pedagogical conditions of leasure activities of students at pedagogical colleges in Great Britain: dis. ... cand. of ped. studies : 13.00.01 "General pedagogy and history of pedagogy" / I. P. Sydor. – Ternopil, 2010. – 313 p.

Surtaev V. YA. Socio-pedagogical peculiarities of youth leasure: textbook / V. YA. Surtaev. – Rostov-na-Donu, 1997. – 200 p.

Sokolov Ye. V. Free time and culture of leasure/ Ye. V. Sokolov - L.:Lenizdat,1977. – p. 34.

Trehubov B. A. Free time of youth: essence, typology, management / B. A. Trehubov. – SPB. :edition SPB, 1991.– 152.

Triodin V. YE. Pedagogial foundations of cultural and educational work: textbook/V. YE. Triodin – L. :1980.– p.67.

Tsyulyupa S. D. Pedagogical conditions for formation of culture of students' free time : dis. ...cand. of ped. studies : 13.00.06 / S. D. Tsyulyupa.– Kyiv, 2004. – 209 p.

Sheiko V. M. Culture. Civilisation.Globalisation(end of 19-beginning of 21 century): monograph/. – Kharkiv : Osnova,2001 – 520 p.

Yaremenko N. V. Leasure studies: textbook / N. V. Yaremenko.– Fastiv: “Polifast”, 2007. – 460 p.

Social Work & Education

©SW&E, 2017

Vira Polishchuk,
*Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor of Social Pedagogy and Social
Work Department,
Volodymyr Hnatyuk Ternopil National
Pedagogical University*

Vіра Поліщук,
*доктор педагогічних наук,
професор кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка*

*Ternopil, Ukraine
м. Тернопіль, Україна
polvira1951@gmail.com*

Oksana Pryshlyak,
*PhD, Associate Professor of Foreign
Languages Department,
Volodymyr Hnatyuk Ternopil National
Pedagogical University*

Оксана Пришляк,
*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри іноземних мов Тернопільського
національного педагогічного
університету
імені Володимира Гнатюка*

*Ternopil, Ukraine
м. Тернопіль, Україна
pryshlyak_o@yahoo.com*

*Received: March 21, 2017
1st Revision: May 11, 2017
Accepted: June 12, 2017*

ORCID iD 0000-0003-4960-6348

Polishchuk, V., Pryshlyak, O. (2017), The activity of the third age universities in France and Great Britain: comparative analysis, *Social Work and Education*, Vol. 3, No 2., pp. 146-155

ДІЯЛЬНІСТЬ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ ДЛЯ ЛЮДЕЙ ЛІТЬОГО ВІКУ У ФРАНЦІЇ І ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

АНОТАЦІЯ. У статті здійснено спробу схарактеризувати діяльність освітніх закладів для людей третього віку у Франції і Великій Британії, які дали початок двом найбільш поширеним у світовій практиці моделям функціонування університетів третього віку: французькій і британській. З'ясовано, що університети третього віку у Франції і Великій Британії функціонують як заклади освітньо-пізнавального, соціально-культурного і просвітницько-дозвіллевого спрямування. Їх діяльність підпорядкована реалізації мети підвищення загального рівня освіченості суспільства, стимулювання людей літнього віку до осмислення життєвого досвіду, оволодіння новими знаннями, формування нових чи вдосконалення наявних навичок, спілкування і спільного проведення дозвілля. Схарактеризовано особливості французької та британської моделі функціонування університетів третього віку у Великій Британії. Здійснено порівняльний аналіз діяльності університетів третього віку у Франції та Великій Британії на основі ретроспективного аналізу особливостей їх становлення, мети і провідних принципів їх діяльності, відмінностей у взаєминах з традиційними університетами і коледжами, з місцевими й державними органами влади та ставленням до стандартів освіти для людей третього віку.

Ключові слова: Франція; Велика Британія; люди літнього віку; університети третього віку; моделі функціонування університетів третього віку; мета, принципи, форми і методи діяльності університетів третього віку.

Вступ

Актуальність вивчення досвіду діяльності освітніх закладів для людей літнього віку зумовлюється тим фактом, що у переважній більшості країн сучасного світу спостерігається тенденція збільшення чисельності людей літнього віку. Якщо у 1950 р. лише 8 % від загальної кількості населення планети склали люди віком 60 років та старші, то у 2009 р. їх чисельність збільшилася до 11 %. Очікується, що у 2050 р. частка людей такого віку становитиме 22–25 %. Тому перед світовим співтовариством з усією актуальністю постає завдання забезпечення належного рівня якості життя і створення сприятливих умов для оптимізації життєдіяльності і самореалізації людей літнього віку. Дієвим способом вирішення цього завдання у міжнародній практиці визнано створення освітніх закладів для означеної категорії громадян.

Мета статті полягає в порівняльному аналізі французької і британської моделей діяльності освітніх закладів для людей третього віку через ретроспективний аналіз особливостей їх становлення й розвитку; мети і провідних принципів діяльності, аналіз напрямів, змісту і форм організації роботи, фінансування, форм взаємовідносин з традиційними університетами і коледжами, з місцевими й державними органами влади, забезпечення ресурсами та ставлення до стандартів освіти людей третього віку.

З метою здійснення порівняльного аналізу діяльності освітніх закладів для людей третього віку у Франції та Великій Британії у процесі підготовки статті були використані теоретичні методи: узагальнення, порівняння, осмислення відомостей про діяльність університетів третього віку, почерпнутих з вивченням наукової літератури, результатів досліджень зарубіжних дослідників, документів, матеріалів періодичних видань щодо діяльності університетів третього віку, а також осмислення відомостей про діяльність університетів третього віку, отриманих за допомогою інших методів.

Основна частина

1. Актуалізація питання діяльності університетів третього віку у наукових публікаціях.

У дослідженнях зарубіжних вчених (Groombridge, B. (1992). Radcliffe, D. (1985), Williamson, A. (1995), Swindell, R. & Thompson, J. (1995) та ін.) розкриті переваги діяльності освітніх закладів для людей літнього віку. Власне такі освітні заклади допомагають людям літнього віку якомога довше залишатися інтегрованими в суспільство та активно впливають на формування їх соціального оточення, сприяючи їх інтелектуальному та духовному розвитку.

Аналіз опрацьованих нами матеріалів свідчить, що ідея створення освітніх закладів для людей літнього віку була ініційована П'єром Велла, професором політичної економії в університеті Тулузи. Першопочатково ідея професора П'єра Велла полягала у тому, щоб запропонувати освітні заходи для людей літнього віку в Тулузі. Він подумав, що було б краще, якби люди літнього віку мали можливість здобувати навички та нові знання, навчаючись в університеті (Groombridge B., 1992). Таким чином, П'єр Велла у травні-червні 1972 року в м.

Тулуза організував літню школу для пенсіонерів. Освітні програми літньої школи передбачали «проведення щотижневих відкритих лекцій на важливі теми, які цікавила людей літнього віку, дискусійних груп, семінарів і розважальних заходів, використовуючи при цьому ресурси університету (Radcliffe D., 1982, с. 4).

Через декілька тижнів перші програми літньої школи завершилися, отримавши схвалення людей літнього віку. Професор П. Велла мав намір повторити досвід роботи літньої школи для студентів літнього віку наступного літа. Проте студенти літньої школи просили його розробити програму, яка б передбачала навчання співробітниками університету в університетському містечку протягом всього навчального року, а не тільки в літній період (Williamson A., 1995, с. 5). Професор П. Велла не мав іншого виходу, окрім як знайти аудиторії, викладачів і консультантів для організації супутникових телепрограм в містах поряд із Тулузою. Він розповів про досвід роботи літньої школи на радіо і телебаченні (Philibert M., 1984, с. 52). П. Велла також організував нові освітньо-пізнавальні програми, які було заплановано на «денні години, п'ять днів на тиждень, впродовж восьми-дев'яти місяців протягом року (Morris C., 1984, с. 136). Літня програма переросла в річну програму. В результаті а перший університет третього віку було створено в м. Тулузі у Франції в 1973 році.

Оскільки експеримент відкриття першого університету третього віку у Тулузі мав великий успіх, аналогічні університети почали відкриватись по всій території Франції. У 1980 році було засновано Об'єднання «Французький університет третього віку (Union French University of the Third Age (UFUTA))».

На перших порах Об'єднання французьких університетів третього віку (Union French University of the Third Age (UFUTA)) зіткнулося з проблемою, які університети третього віку мають право бути його членами? Насправді, ця проблема викликала дискусію щодо трактування поняття «університет третього віку» (Radcliffe D., 1985, с. 69). Професор Рене Френц з м. Нансі, перший президент Об'єднання французьких університетів третього віку (Union French University of the Third Age (UFUTA)), стверджував, що всі університети, які прагнуть стати членами об'єднання, повинні обов'язково співпрацювати з традиційними університетами країни. Окрім того Р. Френц переконував, що довіра до назви «університет третього віку» у Франції має підтримуватися за рахунок збільшення кількості викладацького складу університету (Swindell, R. & Thompson J., 1995, с. 64-65). Власне на основі цих підходів в основу функціонування французької моделі університетів третього віку було покладено концепцію доцільності збереження тісного взаємозв'язку з традиційними вищими навчальними закладами (університетами, коледжами) і дотримання високих академічних стандартів освіти (Р. Свінделла (Swindell R.) і Д. Томпсона (Thompson, J.) (Swindell, R. & Thompson J., 1995, с. 435), хоча концептуально і практично було визнано, що ступінь і форми співпраці з університетами можуть мати певні відмінності.

Ідея відкриття університетів для людей третього віку зі збереження їх тісного взаємозв'язку з традиційними вищими навчальними закладами

(університетами, коледжами) і дотриманням високих академічних стандартів набула широкого поширення не тільки у Франції. Університети третього віку, що наслідують французьку модель, функціонують у Німеччині, Польщі, Бельгії, Швейцарія, Польща, Італія та Іспанія (Radcliffe D., 1985, с. 68);

2. Французька модель організації діяльності університетів третього віку

У сучасних умовах у Франції діяльність переважної більшості університетів третього віку базується на концепції збереження тісного взаємозв'язку з традиційними вищими навчальними закладами (університетами, коледжами) і дотримання високих академічних стандартів. Тому найбільшого поширення набула практика відкриття університетів третього віку як допоміжних відділень, центрів, інститутів при традиційних університетах чи коледжах. Проте, як свідчать результати дослідження Д. Редкліффа (Radcliffe, D. (1984), у реальній практиці в цій країні мають місце й інші підходи до її відкриття і організації діяльності університетів третього: має місце практика відкриття університетів третього віку на основі партнерської співпраці між традиційним університетом і державним або муніципальним департаментом, відповідальним за благополуччя людей літнього віку; університети третього віку відкриваються і фінансуються місцевими органами влади без участі традиційних університетів чи коледжів; університети третього віку можуть бути повністю незалежними і самостійними організаціями, їх співпраця з місцевими університетськими центрами полягає тільки у консультуванні щодо освітніх програм, які вони розробляють і реалізують (Radcliffe D., 1984, с. 63-64).

З наведеного вище короткого опису, можна зробити узагальнення, що особливості діяльності французьких університетів для людей третього віку полягають у такому: по-перше, французькі університети третього віку, здебільшого, тісно співпрацюють з традиційними університетами. Деякі з них функціонують як допоміжні центри, інститути, коледжі традиційних університетів; по-друге, французькі університети третього віку тісно співпрацюють з місцевими органами влади; окремі з них створені і фінансуються місцевими органами влади; по-третє, усі французькі університети третього віку приділяють значну увагу високим академічним стандартам; тому вони докладають значних зусиль, щоб залучити до роботи в університетах третього віку лекторів і наукових співробітників традиційних вищих навчальних закладів (Chin-Shan Huang, 2006, с. 827).

Незабаром французька модель функціонування університетів третього віку переросла в рух, який набрав масового поширення не тільки у Франції, але і в усьому світі. Французька модель університетів третього віку прийнята багатьма країнами континентальної Європи, такими як Бельгія, Швейцарія, Польща, Італія та Іспанія (Radcliffe D., 1985, с. 68). Проте, французьку модель було змінено, коли британські науковці здійснили навчально-ознайомлювальну поїздку до Франції і повернулися до Великої Британії з ідеєю створення університетів для людей третього віку у своїй країні. Британці на основі врахування соціальних і культурних відмінностей своєї країни створили власну модель університетів третього віку, хоча першопочатково ця ідея виникла з французької моделі. Отже,

незважаючи на те, що британська модель університетів третього віку виникла на основі французької ідеї, в концептуальному баченні призначення, підходах до відкриття, фінансування і принципах функціонування вона має певні відмінності.

3. Діяльність університетів третього віку у Великій Британії

У Великій Британії університети третього віку як самостійне освітнє об'єднання започаткували свою діяльність у 1982 році. Це був проект Пітера Леслетта, Майкла Янга і Еріка Мідвінтера (The U3A Story, 2014), які намагалися таким чином втілити ідею створити сприятливі умови людям літнього віку для доступу до освіти й самостійного впливу на реалізацію цього процесу.

Британські університети третього віку є добровільними об'єднаннями людей у літньому віці – членів громади за місцем проживання, що об'єдналися з метою займатися різноманітною освітньою, творчою, дозвіллевою і оздоровчою діяльністю. Вони є функціонально незалежними об'єднаннями людей літнього віку, що самі відповідають за свою діяльність і фінанси

Членство в Університетах третього віку у Великій Британії є відкритим для пенсіонерів та осіб, зайнятих неповний робочий день, незалежно від раси, релігії, політичних поглядів, рівня освіти чи кваліфікації. Ці засадничі положення зазначено в початкових Засадах, меті й основних правилах діяльності університетів третього віку.

Основою формою діяльності університетів третього віку є функціонування груп за інтересами. Групи за інтересами формуються за умови наявності 2 і більше осіб, зацікавлених у певній тематиці. Вони можуть бути неформальними само функціонуючими навчальними групами, групами, що функціонують в он-лайн режимі. Спрямування діяльності університетів третього віку у Великій Британії є надзвичайно різноманітним. Зазвичай, університети мають принаймні одну групу з вивчення іноземних мов, також поширеними є групи за такими напрямками: активна ходьба, музика, письмо, історія (різні галузі), мистецтво, наука і техніка. Аналізуючи тематичне спрямування роботи груп за інтересами університетів третього віку у Великій Британії, ми були вражені різноманітністю тематики: наукових і технічних досліджень соціальних і культурних заходів, навчально-ознайомлювальних поїздок по країні та за її межами. Заняття, зустрічі, заходи організовуються в основному в орендованих приміщення; зустрічі можуть проходити навіть вдома у когось із членів групи. Члени груп за допомогою обміну знаннями, вміннями, навичками і досвідом навчаються один у одного.

У Великій Британії (в Англії, Шотландії і Уельсі) офіційно зареєстровані 240 Університетів третього віку. У них функціонують 527 груп людей літнього віку за інтересами, в яких навчаються 385 029 членів (The Third Age Trust. U3A, 2017). Мережа університетів третього віку продовжує швидко розширюватися. В середньому щороку у Великій Британії відкриваються близько 50 нових університетів третього віку.

Чисельність членів в університеті може коливатися від 20 до 20000 і більше, Кожен університет третього віку розробляє свою власну програму і встановлює розмір членського внеску на власний розсуд.

У загальному контексті мета діяльності університетів третього віку у Великій Британії полягає у підвищенні рівня освіченості британського суспільства; у створенні закладів для стимулювання й організації навчання людей літнього віку заради їх власного задоволення, а не заради здобуття кваліфікації чи диплому; у допомозі людям літнього віку в ефективному використанні вільного від роботи часу і розробці ефективних способів досягнення самореалізації.

Члени університетів третього віку займаються різноманітною освітньою, творчою, дозвіллевою і оздоровчою діяльністю. Заняття, зустрічі, заходи організуються в основному в невеликих групах, головним принципом створення і функціонування яких є наявність спільних інтересів. Члени груп за інтересами обмінюються знаннями і навичками. Більшість університетів третього віку у Великій Британії пропонують поєднання освітніх, творчих, соціальних заходів, які значно сприяють покращенню загального стану здоров'я і добробуту слухачів цих університетів.

У Великій Британії університети третього віку є самостійними закладами, що утворюються як неформальні асоціації різної структури за ініціативою людей літнього віку, які добровільно об'єднуються, щоб ділитися своїми знаннями, навичками, досвідом, спілкуватися і проводити разом дозвілля.

Університети третього віку у Великій Британії є поширеними по території усього об'єданого королівства. Вони фактично є найбільш масовими об'єднаннями людей літнього віку. Університети третього віку є доступними; це зумовлено у значній мірі тим, що члени університетів третього віку не оплачують університетам за надані послуги. Кожен університет третього віку знаходиться на самофінансуванні за рахунок членських внесків, розмір яких зберігаються надзвичайно низьким, що не викликає жодних заперечень чи утруднень з боку членів університету. зовнішнє фінансування розглядається можливим, лише за умови, якщо це не ставить під загрозу самостійність і незалежність будь-якого з університетів третього віку.

Британські університети третього віку не мають тісної співпраці з традиційними університетами; вони не тільки не акцентують увагу на академічних стандартах (Chin-Shan Huang, 2006, с. 827), більше того, вони вважають, що освітня діяльність в університетах третього віку має базуватися виключно на запитах і зацікавленості членів університету і приносити їм задоволення. Тому британські університети є незалежними від традиційних університетів, коледжів; співпраця з ними зводиться до оренди приміщень чи використання наявних у них ресурсів. Британські університети третього віку є фінансово незалежними об'єднаннями, вони не фінансуються місцевими органами влади і, зазвичай, не мають з ними тісних контактів.

Британські університети третього віку є функціонально незалежними організаціями, що самі відповідають за свою діяльність і фінанси, але як члени Трасту вони зобов'язані діяти в рамках основних принципів (Laslett P., 1981) і Правил руху Трасту Університетів третього віку (Vision and Mission Statement, 2017). Траст університетів третього віку є Національним вищестоящим органом, який представляє усі університети третього віку Великої Британії на національному та міжнародному рівнях.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Ідея створення освітніх закладів для людей у третьому віці життя виникла і знайшла реальне втілення у Франції. Велика Британія запозичила цю ідею у Франції, але при цьому британці створили свою власну модель діяльності університетів для освіти людей третього віку, яка відрізняється від французької.

На основі аналізу опрацьованої нами літератури й аналізу досвіду функціонування університетів третього віку у Великій Британії і Франції ми дійшли узагальнення про найбільш важливі відмінності в діяльності французьких і британських університетів третього віку.

З наведеного вище короткого опису, виявлено, що відмінності в діяльності французьких і британських університетів для людей третього віку полягають у такому:

французькі університети третього віку тісно співпрацюють з традиційними університетами. Деякі з них функціонують як допоміжні центри, інститути, коледжі при традиційних університетах; британські університети третього віку є добровільними об'єднаннями людей у літньому віці – членів громади за місцем проживання, що об'єдналися з метою займатися різноманітною освітньою, творчою, дозвіллевою і оздоровчою діяльністю. Вони організаційно і фінансово є незалежними від традиційних університетів; співпраця з традиційними університетами часто зводиться до оренди приміщень чи використання ресурсів;

— французькі університети третього віку тісно співпрацюють з місцевими органами влади; окремі з них створені і фінансуються місцевими органами влади; британські університети третього віку є фінансово незалежними об'єднаннями, вони не фінансуються місцевими органами влади і, зазвичай, не мають тісних контактів місцевими органами влади.

— усі французькі університети третього віку приділяють значну увагу високим академічним стандартам; вони докладають значних зусиль, щоб залучити до роботи в університетах третього віку лекторів і наукових співробітників; британські університети третього віку не акцентують увагу академічних стандартах. Вони дотримуються позиції, що освітня діяльність в університетах третього віку має носити пізнавальний характер, базуватися виключно на запитах і зацікавленості членів університету і приносити їм задоволення. Тому британські університети не надають жодного значення академічним стандартам освіти людей третього віку.

Французькі і британські університети третього віку підтримують тісні контакти з Міжнародною Асоціацією Університетів Третього віку (International Association of Universities of the Third Age) (IAUTA), яка була заснована у 1974 році і налічує більш ніж 130 країн-учасниць. Головне призначення діяльності IAUTA полягає в об'єднанні по всьому світу міжнародної мережі закладів пожиттєвої освіти.

Завдяки діяльності Міжнародної Асоціації Університетів Третього віку (IAUTA) нагромаджено цікавий досвід співпраці й обміну учасниками університетів третього віку між Великою Британією, Францією та партнерськими організаціями США, Японії і Швейцарії.

Життєпатяпа

Chin-Shan Huang. The University of the Third Age in the UK: An Interpretive and Critical Study. Educational Gerontology Taylor & Francis, Volume 32, 2006 – Issue 10. Pages 825-842

Groombridge, B. (1992). Laughter on the campus: The tenth anniversary of the founding of Britain's University of the Third Age. *Education*, 179(15: 10), 298.

Laslett P. Original Objects and Principles [Electronic source] / Peter Laslett // 1981 – Available at: <http://www.u3a.org.uk/u3a-movement/90-objects-and-principles.html>.

Morris, C. (1984). Universities of the third age. *Adult Education*, 57(2), 135-139.

Philibert, M. (1984). Contemplating the development of universities of the third age. In E. Midwinter (Ed.), *Mutual aid universities* (pp. 51-60). London: Croom Helm.

Radcliffe, D. (1985). Universities of the third age: An international perspective. *Convergence*, XVIII(1-2), 67-74.

Radcliffe, D. (1982, March). U3A: A French model for the later years. Paper presented at the annual conference of the Comparative and International Education Society, New York. (ERIC Document Reproduction Service No. ED 228 134)

Swindell, R. & Thompson, J. (1995). An international perspective on the university of the third age. *Educational Gerontology*, 21, 429-447.

The Third Age Trust. U3A [Electronic source] – Available at: <http://www.u3a.org.uk>.

The USA Story [Electronic source] // U3A UK. The Third Age Trust. – 2014. – Available at: <http://www.u3a.org.uk/the-u3a-story/file.html>.

Vision and Mission Statement [Electronic source] – Available at: http://www.greatglenu3a.co.uk/U3A_Vision_Statement.pdf.

Williamson, A. (1995). The University of the Third Age (U3A) movement and its rise in New South Wales: In the great tradition of liberal adult education? (ERIC Document Reproduction Service No. ED 391 070)

THE ACTIVITY OF THE THIRD AGE UNIVERSITIES IN FRANCE AND GREAT BRITAIN: COMPARATIVE ANALYSIS

Vira Polishchuk, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine, polvira1951@gmail.com

Oksana Pryshlyak, PhD, Associate Professor, Department of Foreign Languages, Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine, pryshlyak_o@yahoo.com

Abstract. The urgency of studying the experience of educational institutions for the elderly is due to the fact that in the vast majority of countries of the modern world there is a tendency to increase the number of elderly people. If in 1950, only 8% of the total population of the planet were people aged 60 years and older, then in 2009 their number increased to 11%. It is expected that in 2050 the proportion of people of this age will be 22-25%. Therefore, before the world community, the task of ensuring an adequate level of quality of life and creating favorable conditions for optimizing the vital activity of life and self-realization of the elderly is a matter of urgency. An effective way of solving this problem in international practice is recognition of the establishment of educational institutions for a given category of citizens.

The article attempts to characterize the activities of educational institutions for people of the third age in France and the United Kingdom, because in these two countries the conceptual approaches to the implementation of education for the people of the third age were substantiated and embodied in practice, which gave rise to the two most widespread in the world practice Models of the functioning of universities of the third age: French and British. It is found that universities of the third age in France and the UK function as institutions of educational, cognitive, socio-cultural and educational-leisure-oriented orientation. Their activities are subordinated to the goal of raising the general level of education of the society, encouraging people of the elderly to comprehend life experience, mastering new knowledge, forming new or improving existing skills, communication and joint leisure activities.

The article attempts to reveal the essence of the French model of the functioning of educational institutions for people of the third age, which is based on the concept of close interconnection of third-year universities with local higher education institutions (universities, colleges) and adherence to high standards of education. Characterized features of the practice of universities of the third age in France that are caused by different approaches to their opening, financing, development of educational programs, organization of educational process, provision of resources and teachers.

It is characterized features of the British model of the functioning of the third-year university in the UK, the dominant concept of which is the organization and functioning of universities for community members of the third age on the basis of self-organization, self-financing, the subjective position of each member of the university in the organization of educational process, assistance in providing the university with

resources, mutual assistance And mutual support in teaching, participation of university members in the choice of content and forms of study.

The article attempts to carry out a comparative analysis of the activities of third-generation universities in France and the United Kingdom on the basis of a retrospective analysis of the peculiarities of their formation, the purpose and the guiding principles of their activities, differences in relations with traditional universities and colleges, with local and state authorities and attitudes towards standards Education for people of the third age.

In the course of preparation of the article, theoretical methods related to the study of scientific literature, the results of researches of foreign researchers, documents, materials of periodicals on the activities of third-generation universities, as well as the method of generalization, comparison, and comprehension of information about the activities of universities of the third age, obtained for using other methods.

Keywords: elderly people; third-generation universities; models of the functioning of the third-year universities; purpose, principles, forms and methods of the activities of universities of the third age; France; United Kingdom.

Literature

Chin-Shan Huang. The University of the Third Age in the UK: An Interpretive and Critical Study. *Educational Gerontology* Taylor & Francis, Volume 32, 2006 – Issue 10. Pages 825-842

Groombridge, B. (1992). Laughter on the campus: The tenth anniversary of the founding of Britain's University of the Third Age. *Education*, 179(15: 10), 298.

Laslett P. Original Objects and Principles [Electronic source] / Peter Laslett // 1981 – Available at: <http://www.u3a.org.uk/u3a-movement/90-objects-and-principles.html>.

Morris, C. (1984). Universities of the third age. *Adult Education*, 57(2), 135-139.

Philibert, M. (1984). Contemplating the development of universities of the third age. In E. Midwinter (Ed.), *Mutual aid universities* (pp. 51-60). London: Croom Helm.

Radcliffe, D. (1985). Universities of the third age: An international perspective. *Convergence*, XVIII(1-2), 67-74.

Radcliffe, D. (1982, March). U3A: A French model for the later years. Paper presented at the annual conference of the Comparative and International Education Society, New York. (ERIC Document Reproduction Service No. ED 228 134)

Swindell, R. & Thompson, J. (1995). An international perspective on the university of the third age. *Educational Gerontology*, 21, 429-447.

The Third Age Trust. U3A [Electronic source] – Available at: <http://www.u3a.org.uk>.

The USA Story [Electronic source] // U3A UK. The Third Age Trust. – 2014. – Available at: <http://www.u3a.org.uk/the-u3a-story/file.html>.

Vision and Mission Statement [Electronic source] – Available at: http://www.greatglenu3a.co.uk/U3A_Vision_Statement.pdf.

Williamson, A. (1995). The University of the Third Age (U3A) movement and its rise in New South Wales: In the great tradition of liberal adult education? (ERIC Document Reproduction Service No. ED 391 070)

Social Work & Education

©SW&E, 2017

Galina Rozlutska,

PhD, Associate Professor,
Department of General Pedagogics and
Pedagogy of high school
SHEE «Uzhgorod National University»

Галина Розлуцька

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри загальної педагогіки та
педагогіки вищої школи
ДВНЗ «Ужгородський національний
університет»

Uzhgorod, Ukraine

м. Ужгород, Україна

g.rozlutska@rambler.ru

Received: May 11, 2017

1st Revision: May 30, 2017

Accepted: June 12, 2017

ORCID iD 0000-0001-9062-5466

Rozlutska, G. (2017), Transcarpathian clergy's charitable support of education (the end of XVIII – the beginning of XX centuries), *Social Work and Education*, Vol. 3, No 2., pp. 156-165

БЛАГОДІЙНА ПІДТРИМКА ОСВІТИ ДУХОВЕНСТВОМ У ЗАКАРПАТТІ (КІНЕЦЬ XVIII – ПОЧАТОК XX СТОЛІТТЯ)

АНОТАЦІЯ. У статті розкрито регіональні особливості благодійної підтримки освіти духовенством у Закарпатті (кінець XVIII – початок XX століття). На основі аналізу джерельної бази систему благодійності розглянуто в кількох головних аспектах: за формою вияву, тривалістю та за формою організації. Зазначено, що мотиви благодійності духовенства започатковані у релігійних заповідях допомоги ближньому еволюціонували до усвідомленого обов'язку перед суспільством. Здобутком вважається утвердження у суспільстві благодійності як традиції.

Ключові слова: благодійна діяльність, духовенство, надання можливості отримати освіту, Закарпаття.

Вступ

Актуальність дослідження зумовлена невідповідністю реального стану освіти в незалежній Україні та її орієнтованістю на спільний освітній простір та єдині стандарти в рамках європейського континенту. Неспроможність держави у повному обсязі забезпечити освітні потреби громадян спонукає за прикладом європейських країн до пошуків альтернативних джерел підтримки галузі освіти. Водночас історичні підходи до вітчизняних традицій у вирішенні проблем національного шкільництва на різних українських теренах уможливають творче використання цінного досвіду підтримки освіти духовенством.

За останні роки в наукових джерелах частково вказується на підтримку національної освіти релігійними діячами або організаціями без огляду на конфесійні відмінності: В. Бондаренко, А. Зякун, Т. Куріна, А. Нарядько, К. Петрова, Л. Рощина, Н. Сас, Т. Янченко та ін. Регіональні особливості благодійної діяльності на Київщині розкрито О. Ільченко, М. Казимирчук, Ф. Ступак, на Волині Н. Сейко, Г. Махорін (2007), на Галичині - І. Комар, на Харківщині - В. Корнієнко та ін. Однак, на сьогодні немає спеціальних досліджень, які б розкривали участь закарпатського духовенства у соціальній підтримці освіти.

Мета статті є розкрити діяльність духовенства спрямовану на підтримку галузі освіти в Закарпатті у період з кінця XVIII по початок XX століття. Відповідно до мети ставимо наступні завдання: 1) на основі аналізу джерельної бази виявити типові форми підтримки духовенством освіти; 2) охарактеризувати прояви благодійності духовенства за формою, часом, кількістю учасників.

Методологія дослідження

Методологія дослідження історії соціальної підтримки в галузі освіти духовенством – полідисциплінарна, яка поєднує методологічні рівні та методологічні підходи, зокрема когнітивний, культурологічний, системний, тощо.

Основна частина

У дослідженні ми охоплюємо період з кінця XVIII до початку XX століть, коли територія Закарпаття перебувала у складі Австрійської та Австро-Угорської імперій та обмежувалась територією заселеною українцями (русинами) і в історичних джерелах зустрічається під різними назвами Угорська Русь, Карпатська Русь, Руська Країна, тощо. Місцеве населення потерпаючи від військових дій та неврожаїв характеризувалось високим рівнем безробіття, бідністю, голодом, відсутністю санітарно-медичної допомоги. Носіями культури й освіти упродовж цього історичного періоду залишались представники місцевого духовенства. Виходячи із релігійної заповіді допомоги ближньому та усвідомленого громадського обов'язку опіку над нужденними духовенство утвердило як одну із головних духовних та суспільних традицій.

Джерельна база вказує на прояви благодіяльності Мукачівського єпископа М. Ольшавського (1743 – 1767). Ми погоджуємось із емігрантами-дослідниками

історії закарпатської церкви О. Бараном, С. Папом, А. Пекарем, які стверджують, що благочинність єпископа започаткувала процес становлення українського професійного шкільництва на Закарпатті. Богословські школи єпископа М. Ольшавського стали першими навчальними закладами, в яких закарпатські українці отримали можливість навчатись рідною мовою в умовах відсутності власної держави.

З ініціативи та на кошти єпископа створювались, перекладались та друкували українські підручники, при навчальних закладах створювались бібліотеки. До навчання отримали доступ юнаки не зважаючи на соціальний статус, походження, матеріального стану та ін. Вперше школах створено систему самоврядування, яка долучала учнів до організації навчання, удосконалювала досвід саморганізації, формувала лідерські якості. Перша школа за приватні кошти єпископа М. Ольшавського побудована в Мукачеві, а на протязі 1744 – 1746 рр. М. Ольшавський організував навчання дяко-вчителів в Марія Повчі, Надь Бані, Марамрош-Сигеті та Турці (Пап С., 2001, с. 37).

До навчання отримали доступ вихідні із бідних сімей, кріпаки, які до випускних екзаменів та висвячення повинні були отримати «мануміссію» - лист про звільнення. Незважаючи на імператорські розпорядження відпускати кріпаків на священницьку службу, місцеві угорські феодали не хотіли втрачати робочу силу і намагалися отримати матеріальний користь. Звільнення із кріпацтва майбутніх богословів М. Ольшавським стало прикладом боротьби за право навчатись (Лелекач Н., 1943, с. 16).

Джерелом добробуту закарпатців вважав освіту єпископ Мукачівської греко-католицької церкви Андрій Бачинський. Підтримуючи починання М. Ольшавського у формуванні національно свідомого духовенства на підґрунті рідної мови, віри, культури А. Бачинський на основі Мукачівської богословської школи організував у 1781 р. навчальний заклад вищого рівня - Королівсько-єпископську греко-католицьку семінарію в Ужгороді (Гаджега Ю., 1928, с. 3). Увага єпископа А. Бачинського акцентувалась на створенні навчально-методичного забезпечення семінарії та бібліотеки. За власні кошти єпископ поповнював фонди отриманої у спадок бібліотеки Ужгородського єзуїтського монастиря (1773 р.) і створив потужну бібліотеку з фондом понад 9000 примірників книг. Одночасно, єпископ ініціював створення архіву, у якому зберігались всі важливі документи Мукачівської греко-католицької єпархії (Баран О., 1963).

Щорічно А. Бачинський фінансував навчання близько 20 юнаків, найбільш талановитим у подальшому організував навчання у семінарії Пешта, Трнави та Егеру (Лучкай М., 2011, с. 95 – 100). За прикладом єпископа А. Бачинського до благо чинності в галузі освіти долучались заможні громадяни та парафіяльне духовенство. Так, В. Гаджега подає відомості про фінансування бароном Гиланія, капітаном Каплонія, отцем Ляховичем не тільки навчання школярів а й оплати праці вчителя (Гаджега В., 2000, с. 91). Традиції безкоштовного харчування при єпископській резиденції започатковано А. Бачинським для підтримки сиріт із гімназистів, учнів ужгородських шкіл, тощо. Ідею було розширено створенням при семінарії інтернату для сиріт та дітей священників (Волошин А., 1995, с. 102–

113). А. Бачинський звернув увагу на вкрай важке становище сільського населення, відсутність можливості навчатися у дітей. В 1770 р на Віденському синоді він представив власну стратегію організації народного шкільництва в Угорській русі. З цією метою місцеві уряди та землевласники зобов'язувались підтримувати вже існуючі та організовувати нові народні школи (Удварі І., 2000, с. 196).

Проблемою суспільного життя закарпатського населення на кінець XVIII ст. було пияцтво. Науковий інтерес становлять методи та засоби антиалкогольної боротьби духовенства розпочатої українським духовенством під керівництвом єпископа А. Бачинського. Вказуючи на пряму залежність між духовними і матеріальним зубожінням закарпатських русинів та їх пристрастю до вживання алкоголю духовенство організувало агітацію у церковних проповідях, бесідах, читаннях єпископських циркулярів, тематичних брошур та статей із церковної періодики, катахизації, тощо. Утвердилась антиалкогольна боротьба у створені при церквах товариств тверезості. Вдалим прикладом діяльності таких товариств стало створене в 1845 р. священником о. Й. Павловичем у с. Комлошана на Маковиці. Відкриття товариства тверезості приурочили святу Покрова ПДМарії і коли на святкування престольного свята сходились вірники із сусідніх сіл – вони отримували приклад здорового способу життя і несли у свої села ідею боротьби з п'янством [Пекар А., 1997, с. 300].

Доброчинність стала однією із головних моральних чеснот семінаристів, яка проявлялась в потребі проведення благодійних акцій, виступів, концертів, вистав, театрів, тощо. Розвитку творчих здібностей семінаристів сприяла організована в семінарії гурткова робота. В гуртках семінаристи вивчили самотність мови, літератури, фольклору, звичаїв, вірувань, традицій, побуту європейських народів. Популярністю користувався музичний гурток, який заклав основи першого фахового у Закарпатті церковного хору «Гармонія». Театралізовані та хорові виступи семінаристів долучали прихожан до різних видів мистецтва та знайомили з кращими зразками культури. Найздібніші семінаристи отримували стипендії (Стешко Ф., 1937). Ініціатива А. Бачинського організувати «кухні для убогих» була підтримана єпископом В. Поповичем (1837 – 1864), який збільшив кількість надання допомоги - до 200 відвідувачів у день (Баран О., 1963, с. 57).

Громада м. Ужгорода стала партнером в освітньому проєкті Сатмарського римо-католицького єпископа М. Гааса Жителі зібрали пожертви для будівництва житлових та навчальних приміщень закладу для дівчат, відомими під назвою «Будинок Гізелли». Єпископ М. Гаас у 1859 р. на утримання навчально-виховного закладу заснував спеціальний фонд. У 1879 р. приклад наслідує католицький священник А. Будиш створенням «Будинку Марії». Під керівництвом «сестер милосердя» заклади надавали прихисток та мінімальну загальну і часткову професійну освіту дівчатам-сиротам із священницьких та вчительських родин, а з часом усім нужденним. У різні часи при будинках виховання діяли школи, садок, курси рукоділля й музики, та інтернат (Сова П., 1937, с.48).

Цінні ідеї соціальної підтримки сільського населення належали О. Духновичу –греко-католицькому священнику Пряшівської єпархії. У своїй квартирі у Пряшеві в 1844 – 1848 рр. О. Духнович організував гуртожиток для

«убогих хлопців», де надавав притулок, забезпечував харчуванням та одягом, книгами, засобами для навчання нужденним. У цей же період О. Духнович намагається через підготовку і видання книг українознавчого спрямування знищити комплекс меншовартості, який віками утверджувався угорськими шовіністами в свідомості закарпатських українців та розбудити національну свідомість народу. Першою спробою стала розробка та видання за власні кошти букваря «Книжица читальная для начинающихъ» (Будапешт, 1847, 1851, 1852), в якій автор зроби́ть спробу популяризації доступної для загалу тогочасної української літературної мови. Книгу автор роздавав дітям у селах Закарпаття.

Ідея виховання патріотизму українців на основі християнського світогляду, моральності, обміну знаннями, почуттями, моделями поведінки не покидала О. Духновича усе життя. В 1859 р. йому вдалося заснувати публічну бібліотеку у монастирі Красного Броду. Осердям цієї бібліотеки стали рукописи та друквані твори самого О. Духновича та зібрана ним бібліотека переважно із слов'янських творів. У дарчій грамоті зазначалось, що бібліотека повинна служити місцем, де б «місцева руська інтелігенція збиралась для читання і збагачувала свою освіту й знання». Вимогами до користування книгами із бібліотеки було - зберігати книги як найцінніший дар, укласти каталог, для консультування читачів утримувати бібліотекаря і видавати книги для читання не довше, ніж на 3 місяці, а головне - поповнювати дарунок новими надбаннями. За ствердженням Н. Сейко закарпатському педагогу належить розробка механізму залучення сільської громади до благочинності в освіті. О. Духнович пропонував в кожному селі обирати «шкільного куратора» для збирання коштів на утримання школи, оплати праці вчителів, створення шкільного фонду для забезпечення сиріт і дітей незаможних батьків навчальними посібниками та приладдям (Сейко Н.А., 2002, с. 38).

Залучити селян до благодійності вдалося стараннями членів спілки «Общество св. Йоанна Крестителя и Предтечи» (далі «Общество Івана Хрестителя»), створеної духовенством 1862 р. у Пряшеві з метою підтримки бідних студентів, селян і громад. приватну пожертву у розвиток Фонд «Общества Івана Хрестителя» заснував Пряшівський єпископ І. Валій (1882 – 1911) на 25 тис. австр. кр. та поповнювався за рахунок вкладів членів спілки. Активністю вирізнялися священник О. М. Кондратов, виходець із бідної селянської сім'ї, на власному досвіді переконався як шкодить бідність процесу здобуття освіти. Започаткував вкладом у розмірі 4 тис австр. кр. стипендіальний фонд для семінаристів, а після смерті залишив кошти для продовження богословської освіти у європейських вищих богословських закладах для 40 сільських юнаків (Пекар А., 1997, с. 299). «Общество Івана Хрестителя» стало предтечею організації ряду спілок закарпатського духовенства, які у своїх статутах декларували благодійність, зорема «Общество св. Василя Великого» (1864-1902), Товариство «Папське діло ширення віри»(1929-1938), товариство Катехитів (1923-1928)- органи друку щомісячник "Душпастр" (1924-1939), «Місійне товариство священників святого Йосифата» (1925-1927).

Вагомою віхою у благодійній діяльності духовенства стало фінансування та організація навчально-виховних інституцій різного типу для учнів шкіл, гімназій,

семінарій. Створення інтернату для малозабезпечених студентів «Alumneum» ініціював О. Духнович в 1863 р. Пожертви для діяльності «Alumneum» здійснювало греко-католицьке духовенство і Мукачівської та Пряшівської єпархій. Організаційно допомагали священники М. Герберій, В. Ладомирський, М. Катренич, О. Ладжинський. У 1882 р. Пряшівський єпископ розуміючи важливість соціальної допомоги молоді пожертвував на будівництво нового приміщення 20 тис. австр. кр. Та започаткував фонд для забезпечення семінаристів одностройним одягом. За рахунок пожертв духовенства створювались у фонди більше можливостей для благодійності. «Alumneum», як інші інтернати, гуртожитки, будинки для виховання відкриті під опікою греко-католицького духовенства в Пряшеві, зокрема при учительській семінарії (1895), для учнів міської школи (1900), для дівчат (1922) мали вагомое значення для соціалізації сільської молоді у процесі здобуття освіти. В них малозабезпечені учні отримували необхідну матеріальну та моральну підтримку, користувались безкоштовним харчуванням, проживанням, отримували стипендії, тощо. При спілці функціонувала бібліотека. Активісти ініціювали формування осередків серед семінаристів і започаткували створення «Фундації Олександра Духновича» для матеріальної допомоги обдарованій молоді [Пекар, с. 296].

В Ужгороді такого типу гуртожитки розпочав створювати єпископ Олексій Повчій (1817 – 1831) але встиг тільки створити грошовий фонд. Справу було продовжено наступником єпископом В. Поповичем (1796 – 1864). В 1841 р. було завершено будівництво гуртожитку для учнів чоловічої греко-католицької гімназії під назвою «Сиротинець св. Олексія». Прижилась символічна назва «Convictus» в перекладі з латині означає спільне життя. Сироти священників утримувались безплатно, а для гімназистів із бідних сімей щорічно єпископ призначав 12 стипендії. Важливе суспільне значення справи спонукало до єпископа до здору коштів для будівництва гуртожитку для дівчат (Гаджега В, 2011, с. 107).

Ідея створення гуртожитків еволюціонувала за керівництва єпископа І. Пастелія (1875 - 1891). Йому вдалося в 1875 р. не тільки завершити будівництво та налагодити діяльність закладу для дівчат, а й організувати для у 1903 р. для студенток вчительської семінарії та в 1906 р. гуртожиток св. Єлизавети, в якому виховували дочок-сиріт дяко вчителів. Так, у 1879 р. директор священник М. Лихварчик відкрив єпархіальний гуртожиток при чоловічій вчительській семінарії в Ужгороді, у якому духовенство утримувалось за рахунок єпархії та вчителі в залежності від потреби отримували знижки. Найбільший гуртожиток для середньошкільної молоді в Ужгороді на 90 чоловік (Годинка А. 1943, с. 78)

За відпрацьованим механізмом єпископ І. Пастелій доручив своїм сподвижникам організацію мережі гуртожитків для семінаристів під спільною назвою «Alumneum» у різних населених пунктах Закарпаття. Започаткувало створення мережі відкриття «Alumneum» о. І. Мондоком для семінаристів в Ужгороді. О. І. Балог організував «Alumneum» в 1990 р. у Марамош-Сиготі. Третій «Alumneum» організовано о. Д. Поповичем і відкрито після смерті єпископа Пастелія у Хусті у 1933 р. (Пекар А., 1997, с. 295).

Для соціальних потреб Мукачівський єпископ Ю. Фірцак (1836–1912) започаткував т. зв. Фонд ім. Ю. Фірцака для бідних, який започаткував внеском на 43 тис. автр.кр. Розуміючи що благочинна допомога духовенства переважно спрямовується нужденним, які проживають у містах або великих населених пунктах Закарпаття, а селяни, особливо у гірських районах покинуті на проізвольще єпископ Ю. Фірцак започаткував «Руську акцію» або «Верховинську акцію». Єпископ домігся від уряду участі в особі представника Міністерства сільського господарства Е. Егена в проведенні економічної акції для бідняків Свалявшини. Суть заходів полягала консультуванні, господарському навчанні, налагодженні дрібного сільського виробництва, створенні кооперативів, заснуванні споживчих та кредитних спілок, які б сприяли економічному розвитку району. Активними координаторами акції стало духовенство, зокрема М. Балог, І. Сільвай, А. Фанкович, допомагали селянам впроваджувати в життя набуті знання та виробляти та реалізувати свою продукцію, отримувати позики, тощо. Однак усі починання обірвала трагічна смерть Е. Егена, після якої угорська влада не призначала наступника. Яким чином вдалось владі нівелювати позитивні наслідки проведеної роботи розкрито у дослідженні М. Маєр (Маєр М., 1969, с. 73).

Висновки та перспективи подальших досліджень

У період між кінцем XVIII та початком XX століття духовенство Закарпаття здійснювало благодійну підтримку освіти. Спонукальними мотивами благодійної були християнські заповіді допомагати ближньому, які еволюціонували у виконання громадського обов'язку та утвердились як суспільні традиції. Благодійна діяльність як приватна ініціатива церковної влади, заможних громадян, місцевої еліти основному зводилась до одноразового фінансування навчально-виховних закладів або допомоги сиротам та дітям із незаможних сімей. Центрами благодійності стали міста Ужгород та Пряшево, у який знаходились єпископські резиденції, а згодом до благодійності залучились жителі сіл і навіть віддалених гірських районів. Можливості благодійництва розширились із об'єднання духовенства у спілки, що сприяло збільшенню учасників благодійності та урізноманітненню її форм. Популярності набуло створення фондів підтримки освітніх інституцій, організація будинків виховання, інтернатів, популяризація здорового способу життя. Благочинна діяльність духовенства набуває масового характеру і розглядається як засіб подолання соціальної нерівності при доступі до освіти і надання рівних можливостей у процесі навчання. Підтримка освіти набуває ознак системності і реалізується в таких головних аспектах: за виявом – індивідуальна, характерна для церковних лідерів, заможних громадян, місцевої еліти та масова форма притаманна об'єднанням духовенства, колективам семінаристів, міським та сільським громадам; за формою організації – приватна та громадська, за соціально-психологічними вимірами – конфесійна, за тривалістю – одноразова, довготривала, постійна.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні співпраці церкви, громади та держави у створенні можливості навчатись та у процесі здобуття освіти в Закарпатті у міжвоєнний період.

Література

Баран О. Єпископ Андрій Бачинський і церковне відродження на Закарпатті [Текст] / О. Баран // Бібліотека Логосу. – Т. XXXIII. – Йорктон, Саск. – 1963. – С. 24 – 25.

Волошин А. Культурна праця греко-католицької церкви [Текст] / Августин Волошин. Твори. // Упорядкування, передмова, підготовка текстів та примітки Олекси Мишанича і Павла Чучки. – Ужгород: «Гражда». – 1995. – С. 102 – 113.

Гаджега В. Михаил Лучкай: Житєпис и твори [Текст] / В. Гаджега / Післямова Д.Д. Данилюка. Факс. вид. - Ужгород: Редакційно- видавнича рада УжНУ; Видавництво Падяка, 2000. - 136 с.

Гаджега Ю. Історія Ужгородской Богословской семинарії вь ея главних чертахь [Текст] / Ю. Гаджега. - Ужгородь, 1928. - 64 с.

Годинка А. Наша учительська семинария [Текст] // Великий сільсько-господарський календар Подкарпатского Общества Наук на переступний 1944 год. - Угварь: Друкарня Подкарпатского Общества Наук, 1943. – С. 78 – 90.

Лелекач Н. Мункачевска богословска школа (1744 – 1776) [Текст] / Н. Лелекач/. – Унгварь: Друкарня Подкарпатского Общества Наук, 1943. – 24 с.

Лучкай М.М. Історія карпатських русинів: У шести томах [Текст] / М.М. Лучкай / Дешифрування рукопису Ю.М. Сака; переклад українською мовою Ю.М. Сака, М.В. Ороса, Й.О. Баглая; покажчик історичних осіб та назв Д.Д. Данилюка; географічний покажчик І.М. Сенька. - Т. VI. - Ужгород: ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 2011. - 472 с.

Маєр М. Закарпатська Україна [Текст] / М. Маєр // Жовтень і українська культура : збірник матеріалів наукового симпозіуму. – Пряшів: Дукля, 1969. – С. 49 – 73.

Пап С. Історія Закарпаття. Т. 3 / С. Пап. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2001. – 648 с.

Пекар А. Нариси історії церкви Закарпаття [Текст] / А. Пекар // Т.П. Внутрішня історія - Видання друге. – Рим-Львів : Видавництво Отців Василіан «Місіонер», 1997. – 492 с.

Сейко Н. А. Соціальна педагогіка: Курс лекцій. – Житомир: Житомирський державний педагогічний університет, 2002. – 260 с.

Сова П. Прошлоє Ужгорода [Текст] / П. Сова. – Ужгород: Школьная помощь, 1937. – 91 с.

Стешко Ф. Церковна музика на Підкарпатській Русі [Текст] / Ф. Стешко // Науковий збірник товариства “Просвіта” в Ужгороді. Річник XII / [під ред. В. Гаджеги, А. Волошина, І. Панькевича, В. Бірчака]. – Ужгород: друкарня оо. Василіян, 1937. – С. 118 – 128

Удварі І. Образчики з історії пудкарпатських Русинув. XVIII століте : Изглядованя з історії культуры и языка [Текст] / І. Удварі // Вступ І. Керчі; Спередслово Дюли Віти; Мапи Жолта Ботлика. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2000. – 340 с.

TRANSCARPATHIAN CLERGY'S CHARITABLE SUPPORT OF EDUCATION (THE END OF XVIII – THE BEGINNING OF XX CENTURIES)

Galina Rozlutska, PhD, Associate Professor, Department of General Pedagogics and Pedagogy of high school, SHEE «Uzhgorod National University», Uzhgorod, Ukraine, g.rozlutska@rambler.ru

***Abstract.** The article reveals regional differences of Transcarpathian clergy's charitable support of education (the end of XVIII – the beginning of XX centuries). Based on the analysis of sources, charity system is considered in several key ways: in the form of display, organization and duration. It was determined that the motives of clergy's charity activities are laid in religious precepts of helping to others and conscious of duty to society. Establishment of charity as a tradition in the society is considered a great achievement.*

***Keywords:** charity activities, clergy, opportunity to get education, Transcarpathia*

References

- Baran O. Bishop Andrij Bachynskyy and church revival in Transcarpathia. Yorkton, 1963. – pp. 24–25
- Voloshyn A. Cultural work of the Greek Catholic Church / Augustine Voloshyn. Works. - Uzhgorod: "Grazhda" Publ. - 1995. – pp. 102–113
- Gadzhega V. Michael Luchkay: Biography and works / Epilogue D. D. Danyluk - Uzhgorod: publishing council of UzhNU. «Podjaka» Publ., 2000, 136 p.
- Gadzhega V. History of Uzhgorod Theological Seminary in its main features. - Uzhgorod, 1928. - 64 p.
- Godunka A. Our teacher's seminary. - Uzhgorod: Printing house of Subcarpathian Society of Science, 1943. – pp. 78-90.
- Lelekach N. Mukachevo Theological School (1744 - 1776). - Uzhgorod Printing house of Subcarpathian Society of Science, 1943. - 24 p.
- Luchkay M. History of Carpathian Rusyns: in six volumes. – Vol. VI. History of Mukachevo diocese. – Uzhgorod, «Zakarpattja» publ., 2011. - 472 p.
- Mayer M. Transcarpathian Ukraine / October and Ukrainian culture: collection of materials of scientific symposium. – Presov, 1969. – pp. 49 - 73.
- Pap S. History of Transcarpathia. - Ivano-Frankivsk: «Nova Zorya» publ., 2001. - 648 p.
- Pekar A. Essays of the history of Transcarpathian church // Vol. II. Inside history - Second Edition. – Rome-Lviv: «Misioner» publ., 1997. - 492 p.
- Sejko N. Social pedagogy: Course of lectures. - Zhytomyr, Zhytomyr State Pedagogical University, 2002. - 260 p.
- Sova P. The past of Uzhgorod. - Uzhgorod: School aid, 1937. - 91 p.

Steshko F. Church music in Subcarpathian Rus / Scientific journal of the Society «Enlightenment» in Uzhgorod. - Uzhgorod: Printing house «Basilian», 1937. – pp. 118 – 128

Udvary I. Stories of the history of Subcarpathian Rusyns. XVIII century: Studies in the history of culture and language - Uzhgorod: «Podjaka» publ., 2000. - 340 p.

ABOUT THE AUTHORS

Liliia Klos,

*Ph.D., Associate professor,
Department of Sociology and Social Work,
National University "Lviv Politechnik",
Lviv, Ukraine
klosliliya615@gmail.com*

Andrij Parfanovych,

*Ternopil Volodymyr Hnatyuk National
Pedagogical University
Ternopil, Ukraine*

Yuriy Popyk,

*Ph.D., Associate professor,
Department of Social Work and Social
Education,
Khmelnytsky National University,
Khmelnytsky, Ukraine
mercuric@rambler.ru*

Lyudmila Romanovska

*Doktor of Pedagogical Sciences, Professor,
Department of Social Work and Social
Education, Khmelnytsky National University
Khmelnytsky, Ukraine
lroman@online.ua*

Antonina Kononchuk,

*Ph.D., Associate professor,
doctoral candidate Department of Social
Work
Taras Shevchenko Chernihiv National
Pedagogical University
Chernihiv, Ukraine
Antonina_Kononchuk@mail.ru*

Halyna Leshchuk,

*Ph.D., Associate professor,
Department of Social Pedagogy and Social
Work,
Ternopil Volodymyr Hnatyuk National
Pedagogical University
Ternopil, Ukraine,
h.v.leshchuk@gmail.com*

Лілія Клос,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник кафедри
соціології та соціальної роботи,
Національний університет «Львівська
політехніка», м. Львів, Україна*

Андрій Парфанович,

*Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

Юрій Попик,

*кандидат психологічних наук, доцент,
кафедра соціальної роботи і соціальної
педагогіки
Хмельницький національний університет
м.Хмельницький, Україна*

Людмила Романовська,

*доктор педагогічних наук, професор
кафедра соціальної роботи і соціальної
педагогіки
Хмельницький національний університет
м.Хмельницький, Україна*

Антоніна Конончук,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант кафедри соціальної роботи
Чернігівський національний педагогічний
університет імені Т.Г.Шевченка,
м. Чернігів, Україна*

Галина Лещук,

*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри соціальної педагогіки і соціальної
роботи
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

Luybov Nechyporuk

*PhD, Associate Professor,
Department of Pedagogy, Educational
Management and Social Work,
Rivne State Humanitarian University
Rivne, Ukraine*

Marta Prokhorets,

*student of the group SR-21,
psychological and natural faculty,
Rivne State Humanitarian University
Rivne, Ukraine
Marta.milatova29@gmail.com*

Oksana Oksenyuk

*PhD, Associate Professor,
Department of Pedagogy, Educational
Management and Social Work,
Rivne State Humanitarian University
Rivne, Ukraine
oksana_oksenyuk@ukr.net*

A. Nadyuk,

*student of group SR-11,
psychological and natural faculty,
Rivne State Humanitarian University
Rivne, Ukraine
super-angel22@ukr.net*

Olga Soroka,

*Doctor of pedagogical sciences, Associate
professor, Department of Social Pedagogy
and Social Work,
Volodymyr Hnatyuk Ternopil National
Pedagogic University,
Ternopil, Ukraine,
S.Olga_1975@mail.ru*

Victoria Bagrij,

*Ph.D., Associate professor,
Department of Social Work and Social
Education, Khmelnytsky National University
Khmelnytsky Ukraine
vicbag@ukr.net*

Любов Нечипорук,

*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки, освітнього
менеджменту та соціальної роботи
Рівненський державний гуманітарний
університет
Рівне, Україна*

Марта Прохорець,

*студентка групи СР-21
психолого-природничого факультету
Рівненський державний гуманітарний
університет
Рівне, Україна*

Оксана Оксенюк

*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки, освітнього
менеджменту та соціальної роботи
Рівненський державний гуманітарний
університет
м. Рівне, Україна*

А. Надюк,

*студентка групи СР-11
психолого-природничого факультету
Рівненський державний гуманітарний
університет
м. Рівне, Україна*

Ольга Сорока,

*доктор педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки і
соціальної роботи
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

Вікторія Багрій,

*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри соціальної роботи і соціальної
педагогіки
Хмельницький національний університет
м. Хмельницький, Україна*

Anastasiia Bogutska,
*Secretariat Assistant,
 SIHE "Ternopil State Medical University
 of the Ministry of Health of Ukraine"
 Ternopil, Ukraine
 bogutskaaa@tdmu.edu.ua*

Y. Bryndikov,
*PhD in psychological sciences,
 Associate professor,
 Department of social work and social
 pedagogy,
 Khmelnytskyi national university
 Khmelnytskyi, Ukraine
 bryndik@i.ua*

Alla Voytovska
*Teacher of the Social Pedagogy and Social
 work Department,
 Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical
 University, Uman, Ukraine
 alla.voytovskaya@gmail.com*

Oksana Onypchenko
*PhD, Associate Professor,
 Municipal establishment «Kharkov
 humanitarian pedagogical academy»
 of Kharkov regional council
 Kharkov, Ukraine
 onip4enko.o@yandex.ru*

Halyna Oliynyk
*PhD, Department of Social Pedagogy and
 Social Work
 Volodymyr Hnatyuk Ternopil National
 Pedagogical University
 Ternopil, Ukraine*

Vira Polishchuk,
*Doctor of Pedagogical Sciences,
 Professor of Social Pedagogy and Social
 Work Department,
 Volodymyr Hnatyuk Ternopil National
 Pedagogical University,
 Ternopil, Ukraine
 polvira1951@gmail.com*

Анастасія Богуцька,
*фахівець секретаріату ДВНЗ
 «Тернопільський державний медичний
 університет МОЗ України»
 м. Тернопіль, Україна*

Ю. Бриндюков
*кандидат психологічних наук, доцент
 кафедри соціальної роботи і соціальної
 педагогіки
 Хмельницький національний університет
 м. Хмельницьк, Україна
 bryndik@i.ua*

Алла Войтовська
*викладач кафедри соціальної педагогіки
 та соціальної роботи
 Уманський державний педагогічний
 університет імені Павла Тичини
 м. Умань, Україна*

Оксана Онипченко,
*кандидат педагогічних наук, доцент
 кафедри соціальної педагогіки і соціальної
 роботи
 КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна
 академія» Харківської обласної ради,
 м. Харків, Україна*

Галина Олійник,
*кандидат педагогічних наук, викладач
 кафедри соціальної педагогіки і соціальної
 роботи
 Тернопільський національний педагогічний
 університет імені Володимира Гнатюка
 м. Тернопіль, Україна*

Віра Поліщук,
*доктор педагогічних наук,
 професор кафедри соціальної педагогіки і
 соціальної роботи
 Тернопільський національний педагогічний
 університет імені Володимира Гнатюка,
 м. Тернопіль, Україна*

Oksana Pryshlyak,

*PhD, Associate Professor of Foreign Languages Department, Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University Ternopil, Ukraine
pryshlyak_o@yahoo.com*

Galina Rozlutska,

*PhD, Associate Professor, Department of General Pedagogics and Pedagogy of high school SHEE «Uzhgorod National University» Uzhgorod, Ukraine
g.rozlutska@rambler.ru*

Оксана Пришляк,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна

Галина Розлуцька

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи ДВНЗ «Ужгородський національний університет» м. Ужгород, Україна

CALL FOR PAPERS

Social Work
& Education

©SW&E, 2016

Scientific paper

SOCIAL WORK AND EDUCATION

Vira Polishchuk, Editor-in-Chief, Ukraine

Anna Slozanska, Deputy Editor-in-Chief, Ukraine

Social Work and Education (<http://journals.uran.ua/swe>) is a bi-annual international scholarly journal published by *Centre of Social Development and Innovation, Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ukraine* and *East Aberdeen Educational Resources LTD, Great Britain* dedicated to advancing analysis of the theory and practice of social work, social care, social welfare, social work education and social politics at all levels.

Topics of interest for the above area include, but are not limited to the following:

- recent issues in social work
- recent issues in social work education
- recent issues in social politics

Extended papers (approx.. 8-12 pages) should be sent by e-mail to
center_sdi@yahoo.com

by **20 th January** and by **20 May** each year.

Pages should include abstract, keywords, bibliographic references and tables.

We look forward to hearing from you.

Editor-in-Chief

Deputy Editor-in-Chief

Prof., Dr. Vira Polishchuk

Assoc. Prof. Anna Slozanska

Editorial Address:

*Centre of Social Development and Innovation, Kurbasa str, 6/206, 46000, Ternopil, Ukraine
Tel.: +380 97 1838135, E-mail: center_sdi@yahoo.com*

*Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University,
Kryvonosa str, 2, 46027, Ternopil, Ukraine
E-mail: iinfo@tnpu.edu.ua*

East Aberdeen Educational Resources LTD

16C Auchinyell Terrace, Garthdee, Aberdeen, Aberdeenshire, AB10 7DG, UK.